

Urbanistička i konzervatorska analiza Trga Starog grada u Varšavi

Bituh, Maja

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:597777>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-10**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

Urbanistička i konzervatorska analiza Trga Starog grada u Varšavi

Maja Bituh

Mentor: dipl. ing. arh., dr. sc. Zlatko Jurić, redoviti profesor

ZAGREB, 2019.

URBANISTIČKA I KONZERVATORSKA ANALIZA TRGA STAROG GRADA U VARŠAVI

Analysis of conservation and urban plan of Old Town Market Square in Warsaw

Maja Bituh

Povijesni grad Varšava nastaje u srednjem vijeku na obroncima rijeke Visle, a nedugo nakon osnivanja prvih naselja formiran je i njegov urbanistički plan kakav nam je poznat i do današnjeg dana. Starim gradom dominira Trg Starog grada čija funkcija kroz povijest nije uvijek bila u glavnom fokusu građana kao ni funkcija cijele četvrti Stari grad. Specifična izgradnja cijele četvrti i Trga doživljava svoj vrhunac početkom XVIII. stoljeća kada većina takozvanih *kamienica* dobiva finalni izgled arhitektonskog plašta kao i raspored prostorija interijera te je to razdoblje znano kao zlatno doba Varšave. Iako Stari grad kroz povijest gubi na značaju, on nikako nije izgubio vrijednost u očima arhitekata, povjesničara umjetnosti, konzervatora, a najmanje građana. Razdoblje II. svjetskog rata pokazalo je tu činjenicu istinitom i iako je jedan od ciljeva njemačkih sila bio u potpunosti izbrisati poljsku kulturu, poljski narod, predvođen stručnjacima na polju očuvanja spomeničke baštine, uspio se, nakon silne štete koja je učinjena gotovo svim gradovima, vratiti u život. Podzemne organizacije nisu gubile vrijeme te su se planovi obnove Varšave počeli razrađivati još za vrijeme trajanja rata. Po završetku rata stavovi su bili podijeljeni, ali je na kraju ipak odlučeno kako će se Stari grad u potpunosti rekonstruirati prema poznatoj dokumentaciji i silnim inventarizacijama koje su provedene prije, a i za vrijeme rata. Ovaj iznimno veliki zahvat osigurao je Varšavi mjesto na UNESCO-vom popisu zaštićene svjetske baštine i iako su mišljena bila podijeljena i prije i nakon obnove pa i danas, svi se mogu složiti kako se radi o jedinstvenom i iznimno velikom pothvatu. Ovaj rad će ga približiti kroz jedan segment cijele četvrti, a to je Trg Starog grada. Opis svake pojedinačne *kamienice* koje se nalaze uz Trg pokušat će približiti odluku o potpunoj rekonstrukciji grada te podignuti tešku zavjesu s ove teme o kojoj je do sada uglavnom poznato samo kako je jedinstven primjer poratne obnove.

Ključne riječi: *arhitektura, kamienica, rekonstrukcija, trg, urbanistički plan*

Ja, Maja Bituh, diplomantica na Istraživačkom smjeru – modul konzervatorstvo diplomskoga studija povijesti umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom Urbanistička i konzervatorska analiza Trga Starog grada u Varšavi rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz nenavedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, 6. svibnja 2019.

Vlastoručni potpis

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Rad sadrži: broj stranica, broj reprodukcija itd. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: *arhitektura, kamienica, rekonstrukcija, trg, urbanistički plan*

Mentor: dipl. ing. arh., dr. sc. Zlatko Jurić, redoviti profesor, Filozofski fakultet

Ocjenjivači: dr. sc. Franko Ćorić, docent, dr. sc. Marko Špikić, izvanredni profesor

Datum prijave rada: 1. svibnja 2019.

Datum predaje rada: 10. svibnja 2019

Datum obrane rada: 14. svibnja 2019.

Ocjena: izvrstan 5

1. Sadržaj	
2. Uvod	3
3. Stari Grad	3
3.1. Prva naselja i osnivanje grada.....	3
3.2. Urbanistička obilježja srednjovjekovnog grada.....	4
4. Razdoblje II. svjetskog rata	8
4.1. Stanje četvrti Stari grad	8
4.2. Tretman spomeničke i arhitektonske baštine	10
4.3. Dokumentiranje baštine u vrijeme okupacije	12
4.4. Glavna tijela te načela zaštite i obnove spomenika	13
5. Razdoblje nakon II. svjetskog rata.....	16
5.1. Oslobođenje i opseg uništenja	16
5.2. Organizacijsko i pravno tijelo obnove grada Varšave te formuliranje plana obnove.....	17
6. Trg Starog grada.....	21
6.1. Osnovna obilježja i geneza prostora Trga.....	21
6.2. Blokovi uz prostor Trga.....	23
7. Kamienice.....	25
7.1. Strana Zakrzewskiego (južna strana)	26
7.1.1. <i>Kamienica</i> Walbachowska.....	26
7.1.2. <i>Kamienica</i> Juchtowska	28
7.1.3. <i>Kamienica</i> Riaucourta	32
7.1.4. <i>Kamienica</i> Złocista	33
7.1.5. <i>Kamienica</i> Długoszowska.....	35
7.1.6. <i>Kamienica</i> Majeranowska.....	36
7.1.7. <i>Kamienica</i> pod Lwem	37
7.2. Strana Kołłątaja (zapadna strana).....	43
7.2.1. <i>Kamienica</i> Simonettijevih.....	45
7.2.2. <i>Kamienica</i> Godswillerovih	47
7.2.3. <i>Kamienica</i> Wójtowska	49
7.2.4. <i>Kamienica</i> Friczowska	52
7.2.5. <i>Kamienica</i> Klucznikowska	55
7.2.6. <i>Kamienica</i> Anszultowska	57
7.2.7. <i>Kamienica</i> Rolińska.....	59

7.2.8 <i>Kamienica</i> Fukierowska	61
7.2.9 <i>Kamienica</i> Gizińska.....	65
7.2.10 <i>Kamienica</i> Plumhoffowska	69
7.3 Strana Barssa (istočna strana).....	73
7.3.1 <i>Kamienica</i> Bornbachowska.....	76
7.3.2 <i>Kamienica</i> Czempińska.....	78
7.3.3 <i>Kamienica</i> Gizińska.....	80
7.3.4 <i>Kamienica</i> Ellebrantowska	81
7.3.5 <i>Kamienica</i> Troperowska.....	83
7.3.6 <i>Kamienica</i> Małodobrych	85
7.3.7 <i>Kamienica</i> Kupcewiczowska	88
7.3.8 <i>Kamienica</i> Greyberowska.....	89
7.3.9 <i>Kamienica</i> Orlemusowska	91
7.3.10 <i>Kamienica</i> Winklerowska	93
7.3.11 <i>Kamienica</i> pod Fortunom	95
7.3.12 <i>Kamienica</i> Skwarczyńskich.....	97
7.3.13 <i>Kamienica</i> Preysowska.....	98
7.4 Strana Dekerta (sjeverna strana)	101
7.4.1 <i>Kamienica</i> Falkiewiczowska	103
7.4.2 <i>Kamienica</i> Kazubowska	107
7.4.3 <i>Kamienica</i> Barczykowska	108
7.4.4 <i>Kamienica</i> Kleinpoldowska	112
7.4.5 <i>Kamienica</i> Pod Murzynkiem.....	115
7.4.6 <i>Kamienica</i> Talentijevih	121
7.4.7 <i>Kamienica</i> Gagatkiewicza	125
7.4.8 <i>Kamienica</i> Montelupijevih.....	127
8. Zaključak.....	131
9. Popis literature	137
10. Popis slikovnih priloga	137

2. Uvod

Cilj ovog rada prikaz je događaja koji su zatekli Trg Starog grada u Varšavi. Naime, radi se o lokalitetu koji se, kao i cijeli sklop Starog grada Varšave, nalazi na UNESCO-voj listi zaštićene kulturne baštine prema kriterijima (ii) i (vi), a na listu je dospio nakon potpune rekonstrukcije Starog grada koji je tokom II. svjetskog rata bio praktički srušen sa zemljom. Rad će ukratko prikazati genezu prvotnih naselja i pojasniti kako je došlo do osnivanja grada upravo na području današnje četvrti Stari grad. Grad je urbanistički fiksiran u određenom periodu u povijesti te će u radu biti prikazana i urbanistička analiza tadašnjeg grada, a detaljnije će se obraditi sam prostor Trga. Rad će u kratkim crtama prikazati i stanje cijele četvrti Stari grad u vrijeme II. svjetskog rata kao i određena politička zbivanja koja su utjecala na tadašnji tretman spomeničke baštine. Formiran je niz udruga, društava i političkih tijela koja su bila zadužena za planiranje i provedbu obnove te će biti moguće saznati osnovni ustroj zadužen za brigu nad spomenicima i njihovu kasniju rekonstrukciju. Prikazan će biti i sociološki aspekt koji je utjecao na postupke koji su bili svojevrsan odgovor na sustavna uništavanja i negativni tretman spomenika i arhitekture. Niz je faktora koji su utjecali na ishod kakav nam je poznat u slučaju Varšave te će se u ovom radu donekle pokušati pojasniti motivacija za rekonstrukciju cijelog kompleksa Trga Starog grada, a što se može primijeniti i na obnovu cijele četvrti, te će se donekle razjasniti događaji s kraja 1940ih i tokom 1950ih godina koji su rezultirali velikim upitnikom nad glavama niza arhitekata, konzervatora, povjesničara umjetnosti i možda pokojeg laika, a koji se nalazi na kraju upitne rečenice „što mi točno gledamo“.

3. Stari Grad

3.1. Prva naselja i osnivanje grada

Najranija naselja na području današnje Varšave razvijaju se na nižem desnom brijegu kao i na nižim predjelima lijevog brijega Visle te je nastanak znatnog broja naselja moguće pratiti još od ranog srednjeg vijeka. Iznimno dobre uslove donijelo je povezivanje lijevog i desnog brijega prijelazom preko rijeke na mjestima gdje su riječne terase bile jedna drugoj najbliže.¹ To pogoduje daljnjem razvoju naselja, a krajem XIII. stoljeća na visokom lijevom brijegu Visle nastaje i naselje te grad na mjestu današnjeg Starog grada i kraljevskog dvorca.² (sl. 1) Grad je zauzimao teren na

¹ Eugeniusz Szwankowski, 1952., str. 11 – 12

² Jan Zachwatowicz, 1971., str. 7

nadmorskoj visini od oko dvadeset i šest metara te je sa sjeverne i južne strane bio okružen tjesnacima rijeke što je činilo prirodnu granicu grada i naselja.

Na prijelazu s XIII. na XIV. stoljeće grad je postao kaštelanskim. Osnovao ga je mazovjecki knez pa je tako u XIV. stoljeću grad postao i kneževskim.³ Srednjovjekovni grad nalazi se unutar granica

Slika 1. Prva sačuvana panorama Varšave iz 1589.

koju s istoka čini Brzozowa ulica te strmina prema rijeci, s juga trasa W-Z⁴ (nekadašnji tjesnac potoka Kamionka), od sjevera Mostowa ulica (nekadašnji tjesnac potoka Dunaj čiji se izvor nalazio unutar grada na ulici Szeroki Dunaj), dok ga s jugo-zapadne, zapadne i sjevero-zapadne strane lučno zatvara ulica Podwale.⁵ Prirodni oblik granica na početku XIV. stoljeća pratili su tada podignuti drveno-zemljani bedemi dok su ulaz u grad omogućavala dvojica gradska vrata: južna Dworzańska (kasnije Krakowska) te sjeverna Łaziebnna (kasnije Nowomiejska).⁶ Fortifikacije polueliptičnog oblika i duljine oko 1200 metara obuhvaćale su sklop čija je površina zauzimala oko devet hektara skupa s Kraljevskim Dvorcem.

3.2. Urbanistička obilježja srednjovjekovnog grada

³ Jan Zachwatowicz, 1971., str. 7

⁴ istok-zapad (polj. wschód-zachód)- prometna trasa izgrađena pri obnovi grada nakon II. svjetskog rata

⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 109

⁶ Jan Zachwatowicz, 1971., str. 7

ulicama.¹¹ Takav raspored parcela ustaljen je u trenutku kada se u izgradnji počela koristiti opeka i time nije bio podložan kasnijim većim promjenama.

¹¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 111

4. Razdoblje II. svjetskog rata

4.1. Stanje četvrti Stari grad

Od 1916. godine ono što se smatra Starim gradom podijeljeno je na dvije organizacijske cjeline: Komisariat I i Komisariat II, pri čemu Trg Starog grada pripada potonjem.¹² Takva podijela funkcionirala je i u doba rata te je omogućavala lakše vođenje dokumentacije. Prema zapisima, 1. siječnja 1939. godine na površini II. Komisariata stanovalo je 48 900 stanovnika. Početkom rata broj stanovnika povećao se za nekoliko desetaka, a 1940. za još 1000 stanovnika te je tada stanovništvo oba Komisariata činilo 15% stanovništva cijele Varšave, a gustoća je dosegala broj od 462 stanovnika po hektaru.¹³ Kao pokazatelj prekomjerne gustoće stanovništva navodi se činjenica da je na prostoru Starog grada bio iznimno velik postotak podstanara u jednosobnim stanovima koji su iznamljivali kutak sobe.¹⁴ Također, današnje obnovljene zgrade prije samog rata, a i za vrijeme istog karakterizirali su debeli vlažni zidovi te neudobni stanovi bez svijetla o čemu svjedoče reportaže iz 1930ih godina kada su buknule rasprave na temu obnove pročelja Trga izvedene 1928. godine. Tako je za *Poljski kurir* 1934. Kazimiera Muszałowna napisala kako je Stari grad poput

¹⁴ Emilia Borecka, 1982., str. 84 –85

Slika 4. Plan Starog grada 1938.

dugog hodnika zagušenog vlagom, mala dvorišta veličine su dizala, a stubišta se gube u tami te se put može naći samo ako se čvrsto drži rukohvat.¹⁵ (sl. 4 i 5.)

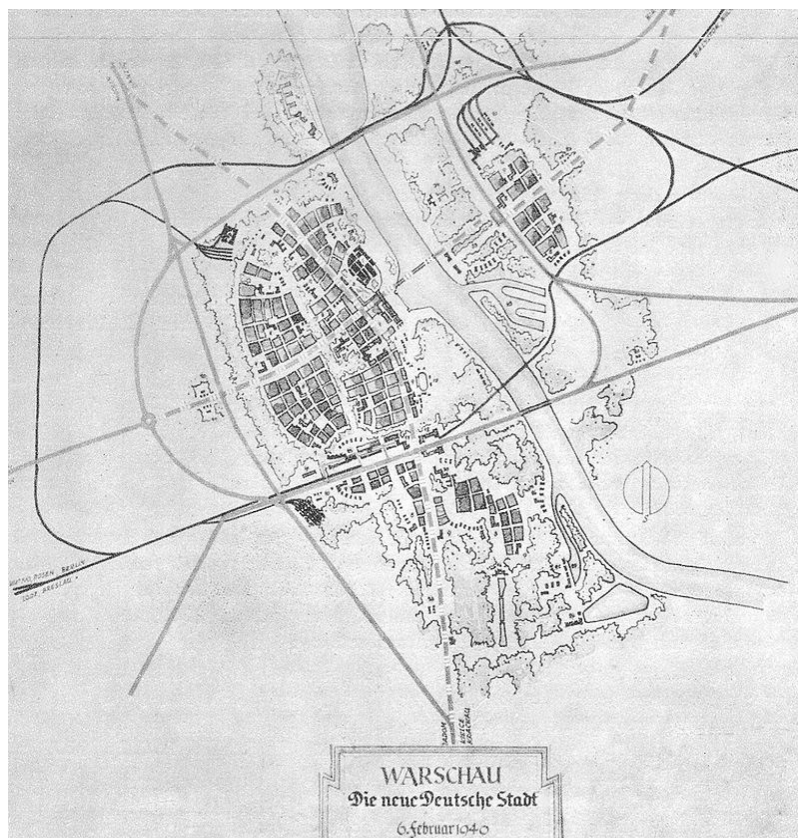
Slika 5. Varšava iz leta 1944.

¹⁵ Emilia Borecka, 1982., str. 85

4.2. Tretman spomeničke i arhitektonske baštine od strane okupatora

Kada je u rujnu 1939. izbio rat Poljska je podijeljena između dvaju osvajača vođenih različitim ideološkim sloganima što je uvjetovalo različit tretman arhitektonskih spomenika koji su se našli pod okupacijom. Kod vrijednijih spomenika pokretne baštine nije bilo previše promišljanja prije nego su oduzeti kako bi se našli u muzejima osvajačkih država.

Teritorijem koji se nalazio pod njemačkom okupacijom stanovništvo se borilo protiv njemačke vojske, ali i programa koji je provodio vođa Trećeg Reicha, a kojeg je objavio u *Mein Kampf*. Osim što je cilj bio uništiti narod koji ih već 700 godina odvaja od istoka i smeta im od prve bitke na Grunwaldu, kako je govorio Heinrich Himmler¹⁶, cilj je bio narodu oduzeti njegove spomenike. Hitler je zagovarao uništenje spomenika jer oni svjedoče o postojanju poljske kulture i poljskog naroda, a vjerovalo se kako će uništenjem arhitekture i spomenika poljski narod prestati postojati već idućom generacijom¹⁷ s obzirom da budućim naraštajima neće preostati fizički dokazi o postojanju njihove kulture. Generalni plan bio je izbrisati

Slika 6. Die neue Deutsche Stadt Warschau, plan Pabsta, 1940.

Poljsku sa zemljovida Europe, a poljsku kulturu iz memorije njenih stanovnika i cijelog čovječanstva. To je bila glavna nit vodilja pri svim uništenjima i krađama spomenika.

Od početka okupacije SS je određene povjesničare umjetnosti imenovao visokim časnicima čija je dužnost bila odrediti koje spomenike uništiti, a koje vrijedi uvesti u fundus njemačkih muzeja. Pri kategorizaciji pokretne baštine i povijesne arhitekture vodili su se podjelom na objekte koje se može povezati s njemačkim umjetničkim krugom ili onim europskim poput talijanskog, a svi ostali

¹⁶ Jan Górski, 1990., str. 80

¹⁷ Bohdan Rymaszewski, 2005., str. 97

smatrani su bezvrijednima.¹⁸ Takav stav vidljiv je u urbanističkom planu Hansa Franka, odobrenog 6. veljače 1940., pod nazivom *Die neue deutsche Stadt Warschau* prema kojem je predviđeno uništenje svih varšavskih spomenika osim kompleksa palače Łazienki.¹⁹ (sl. 6) Stari grad je prema istome planu trebao biti dijelom njemačke Varšave jer su gotički fragmenti srednjovjekovnog grada te prostorni plan trga mogli biti dokazom njemačke kulture budući da se gotički stil smatrao izvorno njemačkim.²⁰

¹⁸ Bohdan Rymaszewski, 2005., str. 97

¹⁹ Bohdan Rymaszewski, 2005., str. 97–98

²⁰ Emilia Borecka, 1982., str. 85

S obzirom na navedene ideje i spomenuti plan, kao prioritet nametnulo se rušenje Kraljevskog dvorca, na njegovom mjestu našla bi se velebna Volkshalle, koji je bombardiran već 17. rujna 1939. pri čemu je stanovništvo iz gorećih prostorija dvorca pomagalo pri spašavanju umjetničkih djela.²¹ Prostor Starog grada pretrpio je još štete u bombardiranju tri dana kasnije, 20. rujna 1939., a ostatak rata četvrti je u prilog išla već navedena činjenica nepreglednosti kao i to da su se sve bitnije SS-ovske organizacije nalazile tik izvan granica Starog grada. Tako nije bilo većih razaranja sve do izbijanja Varšavskog ustanka 1. kolovoza 1944. godine. Od toga dana, pa sve do kraja okupacije,

Slika 7. Stanje grada nakon svih bombardiranja

grad se sistematično uništavao što bombardiranjem iz zraka što borbama i bombardiranjem na zemlji. Velika razaranja su tako, na primjer, donosili i napušteni tenkovi ispunjeni eksplozivnim materijalima koji bi bili aktivirani električnim impulsom. (sl. 7)

4.3. Dokumentiranje baštine u vrijeme okupacije

Ljudski gubitci bili su izrazito veliki, ali tokom cijele okupacije i u mjesecima konstantnog bombardiranja stanovništvo se unatoč stalnoj prijetnji neizmjerljivo trudilo sačuvati što su mogli od

²¹ Emilia Borecka, 1982., str. 85

spomenika i umjetničkih djela. Tako je i krajem kolovoza 1944. grupa studenata povijesti umjetnosti sa zaposlenikom Državnog muzeja²², Zygmuntom Miechowskim, na fotografskom filmu zabilježila propast najstarije četvrti te njene napuštene i razorene domove i spomenike.²³ Nitko od te grupe nije preživio te je nakon rata otac jedne od studentica, Ewe Faryszewske, negative donio Državnom muzeju.²⁴

Još od samog početka rata arhitekti i povjesničari umjetnosti ujedinili su se u misiji dokumentiranja spomeničke baštine i arhitekture te se ideja o ponovnom podizanju i obnovi Varšave rodila odmah po prvim bombardiranjima grada. Tokom cijelog rata podzemne su organizacije izrađivale tehničku dokumentaciju i planove obnove kako bi se barem djelomično umanjili gubici nastali fizičkim uništavanjem spomeničke baštine. Tradicija detaljne dokumentacije spomeničke baštine u Poljaka postojala je već dugo, a od 6. ožujka 1928. na snazi je bila i Odredba predsjednika Republike o zaštiti spomenika²⁵ u kojoj je definiran pojam spomenik te je glavni konzervator vojvodstva dobio ovlasti kojima je mogao samostalno odlučiti o tome koje objekte treba registrirati kao spomenike. To je uvelike olakšalo proces očuvanja spomenika u izvanrednim situacijama poput rata s obzirom da se nije morala prolaziti detaljna i nepotrebna administracija, a time je velik broj spomenika zbrinut tokom samog rata.²⁶

Bilo je teško predvidjeti koliki će biti opseg uništenja, ali u okviru stvaranja Podzemne poljske države²⁷ započelo se i s pripremama za obnovu cijele države te su se prikupljale informacije o svim gubitcima i pripremali su se prvi planovi obnove kompleksa starih gradova. Jedan od glavnih autoriteta konzervacije međuratnog razdoblja, Alfred Lauterbach, uspio je, prije nego su ga uhapsili nacisti, prirediti rukopis naslovljen „Uništenja i obnova spomeničke Varšave“²⁸, u kojem analizira štete načinjene tokom 1939. te zagovara obnovu i ponovnu izgradnju građevina u njihovom povijesnom obliku.²⁹

4.4. Institucije i osnovna teorijska načela zaštite i obnove spomenika

Dana 5. studenog 1944. u Lublinu se odvio prvi sastanak Društva arhitekata Republike Poljske³⁰ na kojem je Józef Sigalin predstavio projekt obnove grada koji je sadržavao niz ideja kasnije

²² polj. Muzeum Narodowe

²³ Emilia Borecka, 1982., str. 99

²⁴ Emilia Borecka, 1982., str. 99

²⁵ polj. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami

²⁶ Bohdan Rymaszewski, 2005., str. 93–94

²⁷ polj. Podziemne Państwo Polskie

²⁸ polj. Zniszczenia i odbudowa Warszawy zabytkowej

²⁹ Bohdan Rymaszewski, 2005., str. 100

³⁰ polj. Stowarzyszenie Architektów Rzeczypospolitej Polskiej (SARP)

provedenih u djelo.³¹ Već 3. siječnja 1945. tadašnji parlament Poljske³² donosi odluku kojom tvrdi kako Državno nacionalno vijeće³³ u Varšavi vidi simbol neovisne Poljske države te smatra kako je obnova Varšave temeljni zadatak kada se radi o obnovi zemlje nakon rata. Između ostalog parlament pozdravlja osnivanje Odbora obnove Varšave³⁴ te preporuča vladi da mu osigura punu potporu u djelovanju.³⁵ Na taj je način, dva tjedna prije oslobođenja grada, donešena odluka o sudbini Varšave nakon završetka rata.

Već u rujnu 1944. osnovana je konzervatorska jedinica pri Poljskom odboru narodnog oslobođenja³⁶ te je početkom 1945., spomenutom odlukom parlamenta, imenovana i glavna Uprava muzeja i obnove spomenika koju su činili Uprava muzeja i obnove spomenika te Glavni konzervatorski ured te Institut povijesti umjetnosti i inventarizacije spomenika.³⁷ Ta su tijela provodila glavna povijesno-urbanistička istraživanja na kojima su se temeljili radovi konzervatora, urbanistička planiranja obnove i koja su osigurala vrijedan znanstveni materijal. Najvažnijim postignućem pokazala se uska suradnja konzervatora s povjesničarima, povjesničarima umjetnosti te urbanistima što je rezultiralo prepoznavanjem problematike očuvanja povijesnih spomenika kao važnog elementa urbanističkog planiranja. Početkom 1945. raspravljalo o premiještanju prijestolnice, ali je odlučeno kako Varšava ipak treba ostati glavnim gradom te je njena obnova postala prioritetom cijele države. Na odluku o karakteru obnove utjecala je i promjena političkog režima te se prijeratno privatno vlasništvo nakon 1945. obnavljalo javnim sredstvima, a primat u donošenju odluka imala je država i diktatorska vlada³⁸. To su odluke na koje je utjecalo Staljinovo stajalište i koje je on donio u vrijeme posjete poljske delegacije Moskvi u siječnju 1945.³⁹ Po povratku je poljski predsjednik, Bolesław Bierut, izjavio kako Staljin inzistira na obnovi Varšave te obećava pomoći u najvećoj mjeri prema čemu se dalo zaključiti kako će Varšava biti sjedištem vlade.⁴⁰

Obnavljanje cijelih kompleksa spomenika temeljilo se na postepenom proširenju značenja pojma spomenika što je rezultiralo i vrednovanjem grupa građevina iz XIX. i s početka XX. stoljeća. Ključnu ulogu je također odigrala činjenica da se zaštita spomenika počela usko vezati uz pojam prostornog planiranja. Glavni konzervator, Jan Zachwatowicz, istupio je s postulatima prema kojim

³¹ Jan Górski, 1990., str. 65

³² u to vrijeme Polska Ludowa (op. prev. Poljska naroda) - naziv za Poljsku u vrijeme komunizma

³³ polj. Krajowa Rada Narodowa - političko tijelo formirano krajem II. svj. rata koje je nosilo funkciju parlamenta

³⁴ polj. Komitet Odbudowy Warszawy

³⁵ Jan Górski, 1990., str. 65

³⁶ polj. Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego

³⁷ Bohdan Rymaszewski, 1986., str. 52

³⁸ Poljska je u to vrijeme satelitska država Sovjetskog saveza te pripada komunističkom režimu

³⁹ Jan Górski, 1990., str. 83

⁴⁰ Jan Górski, 1990., str. 108

su povijesno-urbanistička istraživanja polazni materijal za planove prostorne regulacije gradova. Određeni uzori za takva razmišljanja mogla su se pronaći u pionirskom istraživanju Oskara Sosnowskog objavljenog 1930. pod naslovom *Nastanak, plan i karakteristične značajke ulične mreže Varšave*.⁴¹ Bitno je napomenuti kako se obnova odvijala u vrijeme kada su historicističke tendencije bile u punom zamahu te se smatralo kako one odražavaju generalnu ideju socijalističkog realizma. Ta činjenica olakšavala je prihvaćanje radova rekonstrukcijskog karaktera. Sve to je bilo u potpunoj suprotnosti s teorijom konzervacije ustaljene početkom XX. stoljeća pod utjecajem Aloisa Riegla i njegovih postulata o poštivanju autentičnosti materijala i stanja spomenika. Lauterbach je pojasnio kako teoretski cijeli kompleksi spomenika ne mogu biti obnovljeni i kako vraćanje povijesnim oblicima nije ispravno, ali jedino što je jače od ustaljene teorije je želja za vraćanjem vrijednosti od kojih nema potrebe odustati kada tehničke mogućnosti i znanje omogućuju vraćanje istih u život.⁴² To su potvrdili i Niemojewski, Ossowski i Roman Piotrowski svojim pojašnjenjima kako narod ne može postojati bez svojih povijesnih simbola i kako je tradicija živi dokaz prošlih generacija. Sve to je zaključio Zachwatowicz riječima: „*Narod i spomenici njegove kulture su jedno*.”⁴³ Prema Lauterbachu se pojam spomenika ne može ograničiti na određene građevine već je to cijeli krajolik, raspored ulica, njihova imena, panorama i silueta grada.

Postojale su i velike dileme što se tiče same obnove te su se vodile brojne rasprave potaknute kontrastom između suvremenih uvjeta za život i koncepta budućeg grada te stava prema njegovoj prošlosti. Pokušalo se dobiti odgovor na pitanje u kojem opsegu grad treba biti negacija i u kojem nastavak svoje duge povijesti. Stanisław Dziewulski pojasnio je kako se ne gradi novi grad niti pregrađuje stari, već se u život vraća grad koji je postojao te njegova obnova i ponovna izgradnja ne narušavaju povijesno urbano tkivo.⁴⁴ Michał Walicki je izjavio kako se poseže za ovakvom obnovom ne iz emocionalnih razloga, nego iz uvjerenja kako će ona svjedočiti da su bili, jesu i biti će vidljivi tragovi dugogodišnjeg povijesnog i biološkog postojanja Poljske u europskoj tradiciji.⁴⁵

Plan obnove iskristalizirao se tako u odnosu na određene elemente prošlosti negirajući ostale pri čemu je stav prema prošlosti također bio diskutabilan. Oštro se kritiziralo prostorne promjene razdoblja druge polovice XIX. i početka XX. stoljeća, a glavna inspiracija u tome bio je Oskar Sosnowski koji je, u već spomenutom djelu, veličao povijesni raspored urbanog tkiva i mreža ulica. Veličao se sklad između gradskog tkiva i geografskih obilježja koja su se mogla zateći na području grada. To se može vidjeti i u riječima Zygmunta Skibniewskog prema kojem se organska harmonija

⁴¹ Bohdan Rymaszewski, 1986., str. 58

⁴² Jan Górski, 1990., str. 372

⁴³ Jan Górski, 1990., str. 372

⁴⁴ Jan Górski, 1990., str. 299

⁴⁵ Jan Górski, 1990., str. 299

između djela ljudskih ruku i prirode može vidjeti u srednjovjekovnom gradu koji je preživio do prve polovice XIX. stoljeća. Nakon toga dolazi do razdoblja od sto godina u kojem se preoblikuju prirodna obilježja terena te dolazi do propadanja urbanističke tradicije. Zato se u drugoj polovici XX. stoljeća bilo potrebno vratiti barem sto godina unatrag kako bi se pronašlo urbanističke vrijednosti koje bi mogle nositi spomeničku vrijednost.⁴⁶

Želju za rekonstrukcijom grada ponovnim podizanjem povijesnih građevina Wiktor Ostrowski opravdava i potiče pojašnjavajući kako povijesni izgled i jedinstvena arhitektura zrcale posebnost kulturnog središta grada, a istovremeno ističu značajke nove Varšave. Također navodi kako se želi očuvati stari raspored ulica koji se usred bezbrojnih promjena okolne izgradnje održao u svom izvornom obliku.⁴⁷

Želja za podizanjem povijesnog grada i nadovezivanje na njegovu prošlost u godinama nakon rata očitovala se u više slojeva. Varšavska tragedija bila je moralni argument zbog kojeg bi obnova nosila estetsku, a ujedno i sociološku funkciju kojom bi se postigla konsolidacija društvenog morala i zajedništva. U složenoj prošlosti pronađeni su elementi koji podupiru viziju novog grada, a u kojem bi se elementi prošlosti i suvremenosti trebali ujediniti.

5. Razdoblje nakon II. svjetskog rata

5.1. Oslobođenje i opseg uništenja

U srijedu 17. siječnja 1945. godine I. Armija poljske vojske u potpunosti je oslobodila Varšavu o čemu je general Stanisław Popławski poljske vlasti obavijestio putem radio izvještaja.⁴⁸ Vojska je ušla u mrtav grad, porušen do temelja, a ulice su bile zatrpane ruševinama zgrada.

Već navedena bombardiranja i artiljerijski napadi u rujnu 1939. bili su usredotočeni na uništenje stambenih kuća, bolnica te zgrada poput knjižnica i kazališta te je tada uništeno oko 10% izgradnje cijelog grada.

Uništenje izgradnje lijevog brijega Varšave najviše je bilo uvjetovano borbama u vrijeme Varšavskog ustanka. Nakon nekoliko dana ofenzive, velik dio površine Starog grada okupirali su Nijemci, ali bez obzira na njihovu upornost u mjesecima ustanka uništeno je samo 25% predratne izgradnje Starog grada. Na dan kapitulacije ustanka ipak je još postojala polovina kuća. Posljednja tri mjeseca okupacije bila su razdoblje odlaska preostalog stanovništva i potpunog uništenja grada.

⁴⁶ Jan Górski, 1990., str. 300

⁴⁷ Jan Górski, 1990., str. 300

⁴⁸ Jan Górski, 1990., str. 66

Posebne jedinice palile su domove, a bitnije gospodarske i kulturne objekte dizalo se u zrak. Jan Zachwatowicz je tako pisao kako je jasno da je prioritet bilo uništenje tehničkih i industrijskih uređaja, kolodvora, tvornica i mostova, a u istoj kategoriji našli su se i spomenici te su sustavno uništavani Kraljevski dvorac, palače, crkve i skulpture. Takve objekte nije bilo dovoljno samo spaliti te tragovi rupa za eksplozivna sredstva u palači Łazienki svjedoče kako su svi objekti spomeničke prirode trebali biti srušeni sa zemljom.⁴⁹

5.2. Organizacijsko i pravno tijelo obnove grada Varšave te formuliranje plana obnove

U početku se činilo kako će pitanje obnove grada biti prepušteno Gradskom vijeću koje je izradilo prve planove obnove. Nakon oslobođenja grada prvi gradonačelnik, Marian Spychalski, je ustanovio Ured za organizaciju obnove Varšave kojim je trebao predsjedati Jan Zachwatowicz. Nekoliko tjedana kasnije, 14. veljače 1945., osnovan je Ured za obnovu prijestolnice⁵⁰ (u daljnjem tekstu BOS) pod vodstvom Romana Piotrowskog čiji su zamjenici bili Witold Plapis, Józef Sigalin i Szymon Syrkus.⁵¹

BOS je preuzeo svu odgovornost te je provodio obnovu, rad na urbanističkim planovima, obnovu spomenika, projektiranje i realizaciju određenih građevina, ekonomski i investicijski proračun te konačno cijelu izvedbu projekta. (sl. 8) Već u prvom periodu nakon oslobođenja, BOS se iznimno razvio te su na vrhuncu djelovanja za ured radile 1422 osobe, od toga 351 inženjer te 534 tehničara⁵² i tehničkih crtača.

Najveći odjeli ureda bili su: Odjel inventarizacije i statistike (pod vodstvom Witolda Plapisa, kasnijeg direktora ureda), Odjel gradskog planiranja, Odjel arhitekture, Odjel

⁴⁹ Jan Górski, 1990., str. 75

⁵⁰ polj.=BOS, Biuro Odbud

⁵¹ Jan Górski, 1990., str. 86

⁵² osoba srednje tehničke stručne spreme

Slika 8. Inženjeri Ureda za obnovu prijestolnice, foto: Edward Falkowski

spomeničke arhitekture (pod vodstvom Jana Zachwatowicza), Odjel ekonomskog planiranja te Odjel nadzora.

Obnovu grada olakšalo je i proglašenje dekreta 26. listopada 1945. kojim je odlučeno kako sva zemljišta na površini prijestolnog grada s datumom stupanja dekreta na snagu postaju vlasništvom općine što je osiguralo ozdravljenje urbanog tkiva grada te lakšu obnovu kao i novu gradnju.

Planovi obnove grada nastali su na prethodno opisanim načelima konzervacije te na prvim zapisima Helene Morsztynkiewicz započetim 16. veljače 1945.⁵³ Na njenom istraživanju sudjelovao je niz urbanista te je to bio temelj za izradu konkretnog plana obnove. Direktor BOS-a, Piotrowski, je tako izjavio početkom svibnja 1945. kako se treba graditi novi grad, ali Varšava ne nastaje iznova, već se njena dugogodišnja tradicija očituje u arhitektonskim spomenicima. Obaveza je tako bila predstaviti dokaz povijesne tradicije i postojanja poljskog naroda na europskom tlu te očuvati što je bilo moguće očuvati. Pritom je bitno kako bi vanjska opna građevina zadržala povijesni oblik dok unutarnji sadržaj mora odgovarati novim ciljevima stoga treba biti izmijenjen u skladu s zahtjevima suvremenog društva.⁵⁴

⁵³ Jan Górski, 1990., str. 305

⁵⁴ Jan Górski, 1990., str. 307

Slika 9. Građani volontiraju pri čišćenju grada od ruševina, foto: Stefan Rassalski

Nakon oslobođenja Odjel spomeničke arhitekture BOS-a pristupio je čišćenju ruševina, osiguranju područja te inventarizaciji i određivanju načela i smjernica obnove Starog grada. Već u ožujku 1945. s radovima na području Starog grada započela je grupa Odjela spomeničke arhitekture BOS-a zadužena za rad na terenu “Stare Miasto” pod vodstvom W. Tomaszewskog te grupa zadužena za inventarizaciju pod vodstvom S. Żaryna. Godina je završila čišćenjem ruševina u ulici Wąski Dunaj i na strani Dekerta Trga Starog grada te radovima koji su osiguravali kako bi se u zgrade Trga pod brojevima 34 i 36 smjestio Muzej povijesne Varšave.⁵⁵ Na proljeće 1946. radove je preuzela Radionica Stari grad Odjela za spomeničku arhitekturu BOS-a pod vodstvom W. Podlewskog i A. Gądkiewicza te je u rujnu iste godine Trg Starog grada očišćen od ruševina većinom zahvaljujući dobrovoljnim radnicima. Pomoć i volonteri pristizali su iz cijele države te je samo čišćenje krša i ruševina grada dobrovoljno odradilo u prosjeku 600 ljudi dnevno u razdoblju od 13. svibnja do 22. studenog 1946. (sl. 9) Firma Bracia Jabłkowscy osigurala je financijsko pokriće cjelovite obnove zgrade Barczykovich u svrhu prenamjene za Muzej povijesne Varšave.⁵⁶ To

⁵⁵ Jan Górski, 1990., str. 407

⁵⁶ Jan Górski, 1990., str. 407.

svjedoči o činjenici kako je obnova grada bila u interesu svih stanovnika Varšave kao i cijele Poljske.

U listopadu 1949. nastala je posebna radionica koja je bila dijelom središnjeg ureda za projekte i istraživanje izgradnje naselja Saveza obnove republike⁵⁷. Radionica je prvotno pod vodstvom Zachwatowicza i kasnije Mieczysława Kuzme priredila tehničku dokumentaciju potrebnu za obnovu Starog grada.

Područje Starog grada kroz povijest je imalo uspona i padova, ali je prema XX. stoljeću prolazilo kroz proces degradacije, pogotovo u društvenom i urbanističkom smislu. Početkom XX. stoljeća bilo je to gusto naseljeno područje nastanjeno industrijskim radnicima i siromašnom inteligencijom. Cijelo područje bilo je iznimno gusto izgrađeno, lišeno zelenila te iznimno niskog stambenog i sanitarnog standarda. Stoga su planovi obnove trebali osigurati nastavak tradicije i biti dokaz lijepe arhitekture prošlih vremena te u isto vrijeme osigurati izgradnju stambene četvrti koja bi stanovnicima ponudila više mjesta i bolje i suvremene standarde. Ti su zahtjevi pri radovima nad planovima bili jednako važni kao i inventarizacija i čišćenje ruševina. Godine 1947. M. Podlewski precizirao je kako se radovi nad projektom obnove provode na tri razine: a) rekonstrukciji povijesnog plana i arhitekture minulih vremena, b) stvaranju istinite pozadine Stare Varšave i plastičkom oblikovanju njene okoline te c) ustanovljenju značenja i uloge koju će starogradska četvrt vršiti u poratnom organizmu prijestolnice.⁵⁸ On je najavio kako će radikalnoj promjeni biti podvrgnuti unutrašnji blokovi izgradnje te će se u njima osigurati veća količina svjetla, zraka i eventualno zelenila kako bi se popravili zdravstveni uvjeti. Sve kasnije podignute trošne gospodarske zgrade bez spomeničkih vrijednosti neće biti ponovno građene, a one koje su preostale nakon rata biti će rastavljene.

Cijeli proces obnove karakterizirao je spor između želje za vjernom rekonstrukcijom spomenika grada kakvu je zagovarao Zachwatowicz i potpuno nove izgradnje u duhu modernizma što je bila glavna ideja i Piotrowskog i Sigalina. Na kraju je odlučeno kako će se provesti potpuna rekonstrukcija Starog grada i stilsko ujednačenje u stilu klasicizma. Pritom se težilo prilagođavanju životnih uvjeta suvremenom građanstvu te je tako ponovna izgradnja izostavila neke od povijesnih konstrukcija na korist funkcionalnijeg grada i manje gustoće izgradnje u četvrti Stari grad. Simbolični datum početka obnove Starog grada bio je 1. rujna 1947. kada je započeto čišćenje ruševina na prostoru Trga Starog grada. Prva etapa obnove Starog grada zaključena je završetkom radova na Trgu Starog grada 22. srpnja 1953.

⁵⁷ polj.=Związek Odbudowy Rzeczypospolitej

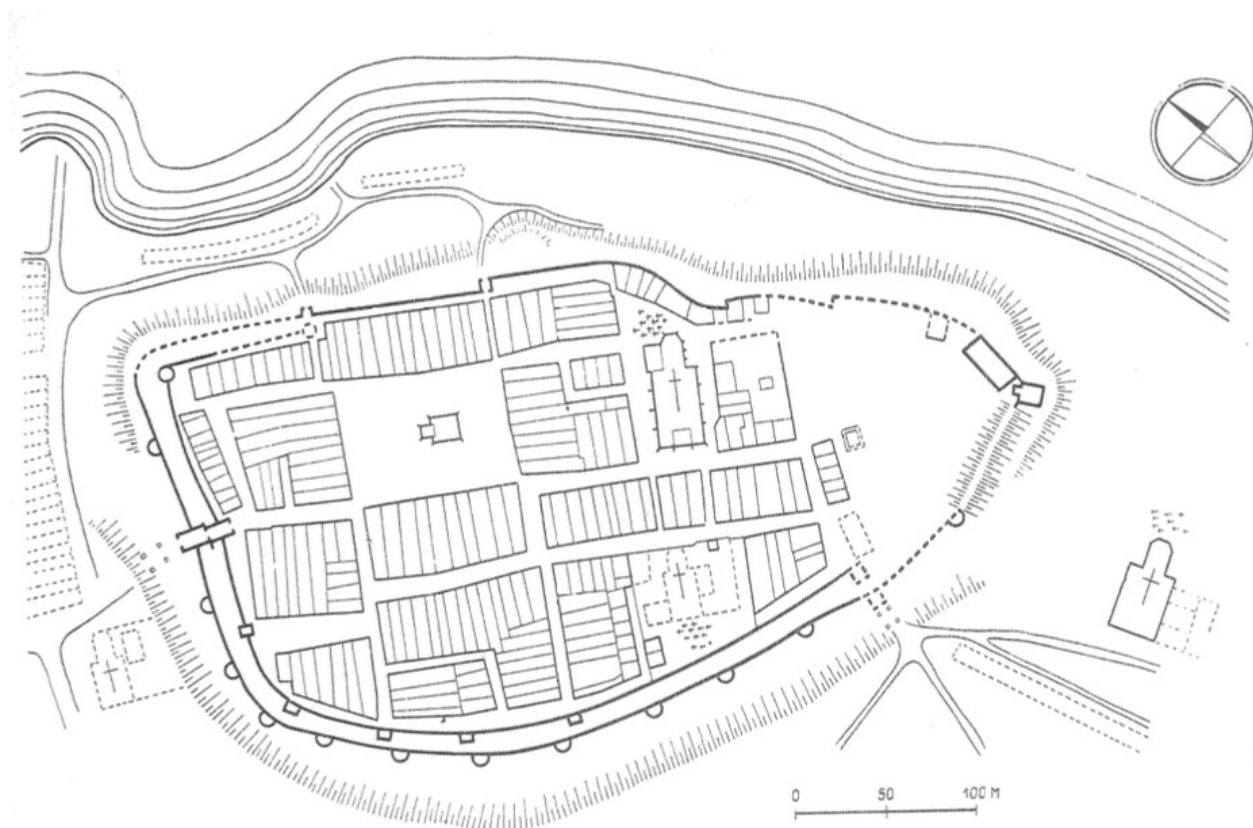
⁵⁸ Jan Górski, 1990., str. 409

6. Trg Starog grada

6.1. Osnovna obilježja i geneza prostora Trga

Konačni prostor Trga definiran je kroz XIII. i XIV. stoljeće. Trg dimenzija oko 95 x 73 metra, blago je dispozicioniran na sjevero-zapadni dio utvrđenog grada te je jednom od dužih strana, onom zapadnom, dio već spomenute središnje komunikacijske osi dok preostale tri strane također pripadaju osnovnim komunikacijskim osima grada. Osnovni plan tako se temelji na činjenici da iz svakog ugla trga izviru po dvije ulice pa se time trg, iako geografski ne u potpunosti, nalazi u samom središtu grada.

Krajem 30ih godina XIV. stoljeća nešto južnije od središta Trga podignuta je Gradska vijećnica, građena od opeke⁵⁹ koja je tada činila glavni arhitektonski naglasak. (sl.10 i 11) To je razdolje kada su umjesto dotadašnjih drvenih stambenih građevina podignute već navedene *kamienice*, isto tako

Slika 10: Plan Varšave, XV. st.

zidane opekom. Nizom pregradnji i nadogradnji od XVI. do XVIII. stoljeća vijećnica je povrh prvotnog gotičkog stila izgradnje dobila renesansna, barokna te na kraju i klasicistička arhitektonska obilježja. Sjedište gradske vlasti okruživale su male građevine raznih funkcija pa se tako tu nalazila i mala zgrada za vaganje, prodavaonice i klaonice, a dio trga zauzimali su i drveni

⁵⁹ Jan Zachwatowicz, 1971., str. 8

štandovi. Trg je tako uglavnom imao trgovačku funkciju. Između vijećnice te južnih i sjevernih pročelja nalazili su se spremnici vode koja je vodovodom dolazila s izvora pri ulici Długoj kroz ulicu Wąski Dunaj.⁶⁰

Odlukom kralja Sigismunda III., godine 1596. prijestolnica je prenesena iz Krakova u Varšavu te se grad počinje brže razvijati. Kroz XVII. stoljeće na Trgu Starog grada, uz postojeće, podignute su i ranobarokne *kamienice*. U to vrijeme se na sjevero-zapadnom uglu trga nalazio stup srama, a na sjevero-istočnom željezni kavez za prijestupnike zakona.

U razdoblju od 1600. do 1611. uslijedio je niz ratova između Poljsko-litavske Unije i Švedske te je Stari Grad Varšave ostao poprilično uništen. Prilikom obnove nakon ratova niz *kamienica* obnovljen je pri čemu su zadržane podijele parcela, ali su obnovljene *kamienice* dobile novu tlocrtnu dispoziciju interijera te nova pročelja s obilježjima suvremene stilske epohe.

Slika 11: Trg Starog grada s Gradskom vijećnicom, 1749.

Godine 1701. trgovačka gradnja na prostoru Trga regulirana je projektom Tylmana van Gamerena pri čemu su podignute zidane prodavaonice ujednačene arhitekture.⁶¹ U razdoblju od XVII. do XIX.

⁶⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 235

⁶¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., 1993., str. 235

stoljeća nekoliko desetaka građevina prošireno je povezivanjem dvaju ili triju nekadašnjih parcela⁶² što je rezultat potreba bogatijih obitelji koje su uselile u grad. Krajem XVIII. stoljeća uklonjen je stup srama, a početkom XIX. i navedeni kavez. Godine 1817. srušena je gradska vijećnica kao i zgrada vage te navedene prodavaonice.⁶³ Uklanjanjem vijećnice Stari grad gubi na značaju te postaje nevelikom stambenom četvrti. Gubitak određenih funkcija rezultirao je iseljavanjem bogatijeg stanovništva, a Stari grad postala je siromašna četvrt čiju sve gušću izgradnju nastanjuju građani slabijeg imovinskog statusa.

Na Trgu su ostali samo spremnici vode koji su 1855. zamijenjeni zdencima od lijevanog željeza dok je središte Trga zauzimao vodoskok. Iste godine je uz vodoskok podignut spomenik Sirene, simbol grada, koji je isklesao Konstanin Hegl.⁶⁴ Prostorom trga rasprostirali su se drveni štandovi čime je Trg postao prostorom tržnice. Tu je funkciju nosio do 1912. godine kada je tržnica likvidirana. Godine 1914. spomenik Sirene dobio je novi postament te je postavljen u novi bazen s vodoskocima u obliku dupina. Cijeli spomenik, kao i navedeni bunari, rastavljen je 1928. godine te je ostao prazan prostor Trga okružen restauriranim *kamienicama* koje su dobile nove oslike.⁶⁵

6.2. Blokovi uz prostor Trga

Blokove uz četiri stranice pravokutnog prostora Trga određuju četiri regulacijske linije koje su u popisu nekretnina iz XVII.–XVIII. stoljeća označene stranama svijeta ili rednim brojevima. Tako je prva strana zapadna, druga sjeverna, treća istočna, a četvrta južna. Godine 1916. strane dobivaju nazive koje nose i danas i time zapadna postaje strana Hugona Kołłątaja, sjeverna strana Jana Dekerta, istočna strana Franciszka Barssa te južna strana Ignacyja Wyssogote Zakrzewskiego.⁶⁶

⁶² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 112

⁶³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 235

⁶⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 235

⁶⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 235

⁶⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 236

Slika 12: Plan Starog grada prije 1939.

Četiri bloka koji okružuju prostor Trga razlikuju se dubinom, širinom te brojem parcela.(sl. 12 i 13) S obzirom na stambeni karakter četvrti i gustu naseljenost, svaka od parcela uz Trg izgrađena je u skladu s potrebama i do svoje maksimalne iskoristivosti, izgradnja je na parcelama uglavnom zauzimala 80-90% površine, te prema navedenom planu gdje prednji dio bloka zauzimaju stambene, a stražnji dio zgrade gospodarske funkcije. Ta podjela uvjetovala je veličinu izgradnje, a kao što je već navedeno, u određenom trenutku i gospodarske građevine dobivaju stambenu funkciju.

brojevima: 4, 6, 13 i 14 dvije osi. Zgrade su uglavnom trokatnice osim *kamienica*: 1, 4, 6, 23, 25 i 36 koje imaju četiri kata.⁶⁷ Brojne zgrade, ponajprije na strani Barssa, nad dvostrešnim krovom nose i lanterne koje osvjetljaju stepenice središnjeg trakta.

7.1. Strana Zakrzewskiego (južna strana)

Ovaj blok nalazi se između ulica Jezuicke i Świątojańskiej te je njegova regulacijska linija prema Trgu blago zakrivljena.(sl. 14) Blok je podijeljen na osam parcela pri čemu uglovna ne pripada Trgu već jezuitskom kompleksu koji se nalazi u neposrednoj blizini. Ostale zgrade bloka numerirane su kućnim brojevima i hipotekama⁶⁸: 1/hip. 35, 3/hip. 36, 5/hip. 37, 7/hip. 38, 9/hip. 39, 11/hip. 40, 13/hip. 8.

Kamienice ovog bloka počinju se graditi u XV. stoljeću te se najstarija od njih, broj 13, prvi puta spominje 1428. godine.⁶⁹ Zgrade su kroz povijest više puta dobivale nove nadogradnje te su bile preoblikovane, između ostalog i nakon požara 1607. godine u kojem je izgorjelo pet *kamienica*.

Slika 14: Strana Zakrzewskiego, foto: Maja Bituh

Stražnja izgradnja bloka također postoji od XV. stoljeća, ali je ona bila podložnija promjenama s obzirom na izgradnju kompleksa jezuita koji uključuje crkvu, samostan te fakultet.⁷⁰

Nakon uništenja 1944. godine opstali su prostori podruma te djelomično pročelja *kamienica* pod brojevima: 3, 5 i 13.(sl. 28) *Kamienice* smještene na regulacijskoj liniji Trga obnovljene su u razdoblju od 1948. do 1953. godine.⁷¹(sl. 29)

7.1.1. *Kamienica* Walbachowska

⁶⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., 1993., str. 235

⁶⁸ označava broj parcele koji se zapisuje u registar zemljišta i hipoteka i pod kojim se bilježi vlasništvo nad parcelom

⁶⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 236

⁷⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 236

⁷¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 236

Kamienica pod brojem 1/hip. 35, takozvana kamienica Walbachowska ili Gizińska, podignuta je

Slika 15: *Kamienica* Walbachowska

prije 1498. godine te je u početku zasigurno bila drvena, a zauzimala je dubinu od dva trakta. Prodavana je više puta te je promijenila niz vlasnika, a u razdoblju 1553.–99. vlasnikom je bio prefekt ruske župe Melchior Walbach koji je također baštiniio i posjed stražnjeg dijela parcele uz trg, frontom okrenut na Jezuicku ulicu.⁷² Tokom XVI. stoljeća Walbach je dao izvesti niz promjena pa je tako podignuto novo pročelje, izvedeni su svodovi podrumskih prostorija, a prizemlje je pregrađeno te se otada tu nalazio i lokal.⁷³

Kamienica je izgorjela u požaru 1607. godine pa je tako 1609. građevina uz Jezuicku ulicu prodana jezuitima, a *kamienica* uz trg obitelji Giza koji su je obnovili i u vrijeme kojih je dodan još jedan trakt.⁷⁴ Početkom XVIII. stoljeća, pod vlasništvom je obitelji Andrychowicz, koja dovršava obnovu te u to vrijeme *kamienica* doseže visinu od četiri kata te jedina na toj strani tada ima lanternu. U posljednjoj četvrtini XVIII. stoljeća njen novi vlasnik, Paweł Antoszewski, provodi novu

obnovu pri kojoj je izmijenjen unutarnji raspored prostorija i u vrijeme kojeg su oslikani stropovi što je vjerojatno izveo Marcello Bacciarelli, a koji su uništeni u XIX. stoljeću. Nakon izmjene još niza vlasnika *kamienica* je ponovno obnovljena 20ih godina XX. stoljeća, pri čemu je 1928. Leonard Pękalski izveo polikromiju pročelja.⁷⁵

Nakon uništenja 1944. sačuvani su podrumi, dubine tri trakta nadsvođeni gotičkim svodovima, te zidovi prizemlja s nekim detaljima poput dijelova portala. *Kamienica* je obnavljana 1951.–53.

⁷² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 236

⁷³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 236

⁷⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 236

⁷⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 237

prema projektu Mieczysława Kuzme i Józefa Chodaczka, a koji se temeljio na stanju prije 1944.⁷⁶ Tako su prostori podruma nanovo svođeni te su podignuti novi nadzemni zidovi. *Kamienica* je ponovno zauzela dubinu tri trakta, visinom je dosegla četiri kata, a pročelje je iznad razine prizemlja vertikalno podijeljeno trima prozorskim osima. Unutarnji raspored prostorija prizemlja djelomično je izmijenjen pa je tako uklonjeno stepenište i prolaz u unutarnje dvorište, a sve ostale prostorije su nadsvođene. U uskom hodniku s desne strane građevine pronađen je renesansni portal koji je vodio prema prednjem lokalu. Radi se o pravokutnom kamenom portalu iz druge polovice XVI. stoljeća nad čijim je nadvratnikom stajala ploča s natpisom koji više nije bio čitak te je stoga nadopunjen. U prizemlju se također nalazi portal od pješčenjaka koji je replika prethodnog, sačuvanog do 1951. godine, a koji zasigurno datira iz 1702.–07. Radi se o portalu kojeg oblikuju i polukružno zatvaraju rustikalni blokovi kamena, a koji je okrunila zlatna kugla nad kojom je u maloj niši profilirana školjka. S lijeve strane nalazi se polukružno zatvoren prozor dok je mali prozor s desne strane novi element. Pročelje iduća tri kata dekorirano je rustikom na uglovima koja je izvedena žbukom kakvom su, između ostalog, izvedene i profilacije okvira prozora te vijenci s karakteristikama onih iz XVIII. stoljeća. Pročelje posljednjeg kata dekorirano je *sgraffitom* s morskim motivima, a koji su 1953. izveli Bohdan Urbanowicz te Helena i Lech Grzeškiewicz.⁷⁷ Nad krovom nalazi se lanterna kroz čija se tri prozora osvjetljuje unutrašnjost građevine i koja također osigurava protok zraka kroz ukrasni otvor za ventilaciju s motivom sirene i natpisom godine 1953., a koji su projektirali Jerzy Brabander i Zygmunt Kropisz.⁷⁸

7.1.2. *Kamienica* Juchtowska

Prvi poznati vlasnik građevine na ovoj parceli, hip. 36, bio je Burchard Sulmeister, ali zidana *kamienica* pod brojem 3, danas nazivana i Juchtowska, Neisserów ili Szawłowska, podignuta je prije 1468. kada je njenim vlasnikom bio Andrzej Rosomak.⁷⁹ Prvotna građevina dubinom je zauzimala jedan trakt koji je veličinom bio jednak dubini današnja dva prednja trakta. U vrijeme idućih vlasnika, obitelji Neisser, parcela je, poput one susjedne, podijeljena te je stražnji dio tada pripadao vlasniku susjedne parcele Melchioru Walbachu. *Kamienica* je nadograđena u prvoj polovici XVI. stoljeća kada je građevina produbljena za još jedan trakt u kojem se nalazio stražnji stan i prolaz s izlazom na unutarnje dvorište. Podrum je tada podijeljen poprečnim zidom te je

⁷⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 237

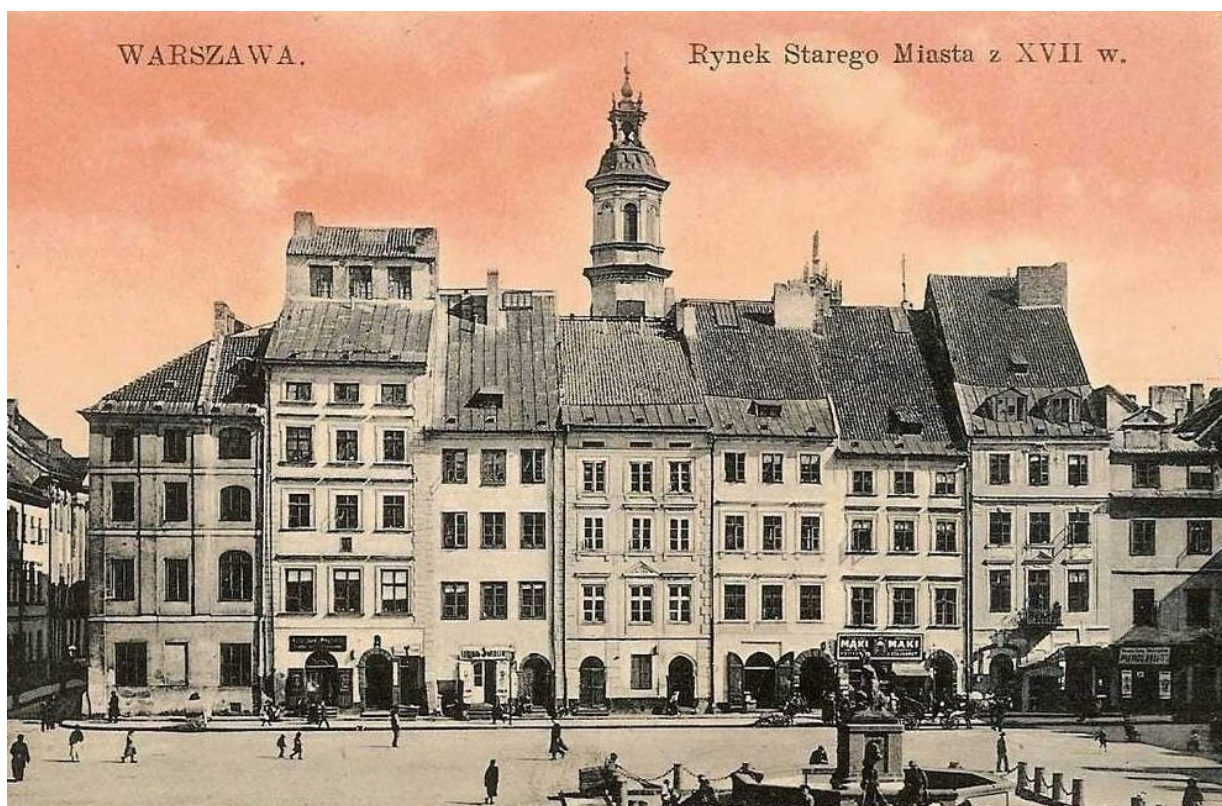
⁷⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 237

⁷⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 237

⁷⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 237

također izvedeno i svođenje podrumskih prostorija.⁸⁰ Nakon Neissera, parcelu je naslijedio pripadnik šljahte⁸¹ Stanisław Szawłowski koji je do 1554. godine dao izgraditi, danas nepostojeću, stražnju kuću⁸² te je same 1554. prvi puta spomenut pregradni zid kojeg je dao postaviti kao granicu s parcelom Walbacha.⁸³ Godine 1601. jednokatna je *kamienica* podijeljena između kraljevskog liječnika Jakuba Gosławskiego te pripadnika šljahte Mateusza Kosińskiego.⁸⁴ Nakon požara 1607. godine obnovljena je na inicijativu prethodno navedenih vlasnika kada je ponovno izgrađena s dodatkom trećeg trakta, a stražnja strana parcele tada je prodana jezuitima. Idući vlasnik bio je kraljevski brijač Jerzy Jucht. Početkom XVIII. stoljeća *kamienica* je nadograđena te doseže visinu tri kata.(sl. 16) Tokom idućih stoljeća izmjenjuje se niz vlasnika.

Godine 1928. polikromiju pročelja izvodi Zygmunt Grabowski.(sl. 17)

Slika 16: Strana Zakrzewskiego 1920ih, *kamienica* Juchtowska treća je s lijeva

Nakon uništenja 1944. očuvani su podrumi te pročelje do visine vijenca. Projekt obnove Mieczysława Kuzme i Józefa Chodaczka obuhvaćao je obnovu kamienice, ali ne i spomenute stražnje kuće te se temeljio na izgledu pročelja prije 1944., vertikalno podijeljenog trima prozorskim osima, dok je unutarnja tlocrtna dispozicija izmijenjena. Obnova je bila izvedena u razdoblju 1952.–53. Obnovljena građevina dubinom je zauzimala tri trakta, a visinom tri kata.

⁸⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 237 – 238

⁸¹ polj. szlachta: naziv za poljsko i litavsko plemstvo nakon stvaranja Poljsko-litavske unije, 1569.

⁸² polj. oficyna = gospodarska kuća, spremište

⁸³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 238

⁸⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 238

Podrumi su izvorno bili gotički, zauzimali su tri trakta, od kojih je stražnji bio nešto uži, a svodeni su bili bačvastim svodovima koji su djelomično i rekonstruirani obnovom. S prizemljem su povezani stepeništem koje se nalazi u središnjem traktu. Na prednjem te bočnim zidovima prvog trakta nalaze se niše iz XV., a na zidu između prvog i drugog trakta niše iz XVI. stoljeća. U prednjem traktu su dodani novi pregradni zidovi te stepenice koje vode na Trg. U prizemlju se s desne strane nalazi nadsvođen atrij s prolazom na unutarnje dvorište, dok se na prvom katu nalaze prostori restorana *Bazyliszek*⁸⁵ za čiji je projekt zaslužan ured Piotra Biegańskog.

Slika 17: Strana Zakrzewskiego 1935.-1939., treća zgrada s lijeva

Pročelni okviri otvora prizemlja izvorni su okviri izvedeni u pješčenjaku i datiraju s početka XVII. stoljeća (od obnove nakon požara 1607.) Portal je profiliran u polukružni završetak s naglašenim tjemениm kamenom, a iznad samih vrata nalazi se izvorni, iako premiješten s druge zgrade, profilirani prozor. Lijevo od glavnog ulaza nekoć su se nalazila vrata lokala od kojih je sačuvan cijeli okvir, ali se danas ovdje nalazi pravokutni prozor polukružnog završetka koji također ima isti

⁸⁵ hrv. bazilisk

naglasak na tjemenu kamenu.(sl. 18) Na samom lijevom kraju nalazi se još izvorno očuvan ulaz u podrum. Pročelje je iznad razine prizemlja dekorirano polikromijom s motivima zanimanja navedenog brijča Juchta, a pod središnjim prozorom prvog kata nalazi se šaljivi natpis Antonina Słonimskog s, između ostalog, netočnim datumom smrti Juchta. Polikromiju su i ovdje izveli Bohdan Urbanowicz te Helena i Lech Grzeškiewicz.(sl. 19)

Slika 18: *Kamienica Juchtowska*, detalj prizemlja, foto: Maja Bituh

Slika 19: *Kamienica Juchtowska*, polikromija pročelja, foto: Maja Bituh

7.1.3. *Kamienica* Riaucourta

Pod brojem 5/hip. 37 danas se nalazi *kamienica* Riaucourta nazivana i Jeleniowska ili Pod

Slika 20: *Kamienica* Riaucourta

Bazylijskiem.(sl. 20) Vlasnikom parcele je od 1465. Jan Kirstan koji do 1470. daje podići *kamienicu*.⁸⁶ Izvorna zgrada je dubinom zauzimala jedan trakt čija je veličina jednaka današnjim dvama prednjim traktovima. Od 1538. njenim je vlasnikom Franciszek Łyszcz, gradonačelnik starog grada, u vrijeme kojeg je obnovljena. Tada je dodan stražnji trakt u kojem se nalazio stan i prolaz na dvorište, a prostor podruma je u prednjem dijelu podijeljen te nanovo nadstvođen.⁸⁷ I ova *kamienica* je izgorila u požaru 1607. godine nakon čega ju je nasljednik prodao jezuitima koji su ju potom 1614. prodali gradonačelniku Stanisławu Jeleniu i koji ju je dao obnoviti.⁸⁸ U prvoj polovici XVIII. stoljeća njenim je vlasnikom bankar Piotr Riaucourt pa se tako u zgradi nalazila i njegova mjenjačnica. U njegovo vrijeme *kamienica* je nadograđena i visinom doseže tri kata. U razdoblju 1770.–80. pročelje je oblikovano klasicističkim

arhitektonskim vokabularom. Na ovoj parceli također se nalazila stražnja kuća koja je ostala izvorna drvena sve do 1871. godine. U XX. stoljeću izvedene su posljednje izmjene te je 1928. Stanisław Rzecki izveo polikromiju pročelja, a nakon 1935. prostor prizemlja preuređen je kako bi

⁸⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 239

⁸⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 239

⁸⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 239

se koristio kao poštanski ured.⁸⁹ Nakon uništenja 1944. pročelje je očuvano do visine vijenca te je obnovljeno 1952.–53. prema projektu Mieczysława Kuzme i Lesława Nowakowskog koji se temeljio na stanju prije 1944. i koji je zadržao oblikovanje iz 1770. –80.⁹⁰ Stražnja kuća nije obnovljena. Trokatna *kamienica* sa stambenim potkrovljem dubinom zauzima tri trakta. Gotički podrumi većinski su očuvani pa su tako tri trakta uzdužno podijeljena i nadsvođena bačvastim svodovima dok se na desnom bočnom zidu te onom između drugog i trećeg trakta nalaze ostatci zida iz XV. stoljeća, a ostali elementi su iz XVI. stoljeća.⁹¹ Raspored prostorija viših katova potpuno je izmijenjen kako bi bio prilagođen izvedbi restorana *Bazyliszek*, a koji se prostire od prostora kamienice broj 3. Na pročelju je postavljena replika visećeg znaka koji predstavlja baziliska te koji je izveo Jerzy Brabander. Pročelje je vertikalno podijeljeno na tri osi. Zona prizemlja vertikalno je podijeljena pilastrima oblikovanim blokovima rustike. Lijevo i desno polje otvoreni su polukružno zaključenim otvorima vrata dok se u središnjem nalazi pravokutni otvor prozora. Pročelje tri gornja kata klasicističkog je izričaja te je i ovdje žbukom izvedena ugaona rustika s detaljima pozlate. Prozori su uokvireni profiliranim trakama koje na I. i II. katu tvore cjelinu s naprozornikom, a kojeg čini vijenac širine prozora podržan malim konzolama. Jedino središnji prozor prvog kata nadvisuje zabat dekoriran pozlaćenim viticama unutar kojeg se nalazi rekonstrukcija medaljona s prikazom muške glave. Pod prozorima prvog kata blago su istaknuti parapeti dok pod prozorima drugog i trećeg kata male konzolice podupiru prozorsku dasku.

7.1.4. *Kamienica Złocista*⁹²

⁸⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 239

⁹⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 239

⁹¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 239

⁹² hrv. zlaćana

Ova *kamienica* naziva se još i *Złota*⁹³ ili *Siodlarzewska* te se nalazi pod brojem 7/hip. 38.(sl. 21)

Slika 21: *Kamienica Zlocista*

Kao prvi vlasnik spomenut je 1462. Mikołaj Lewko, a 1503. spominje se *kamienica*, u to vrijeme jednokatna.⁹⁴ Stražnja kuća izgrađena je između 1513. i 1530.⁹⁵ Obnova građevine izvedena je u XVI. stoljeću te je tada strop središnjeg trakta podruma zamijenjen gotičkim svodovima, a prednji trakt nadsvodjen je križnim svodovima s pojasnicama poduprtim jednim stupom. Izvedeni su i svodovi stražnjeg stana prizemlja tragovi kojih su zabilježeni 1952.⁹⁶ Nakon požara 1607. obnovljena te ponovno nadograđivana kasnije u XVII. stoljeću za vrijeme vlasništva Stanisława Baryczka, gradonačelnika i kraljevskog tajnika, kada je povišena za jedan ili dva kata. U točrtu je zauzimala dubinu tri trakta pri čemu se u središnjem nalazilo stepenište, a tlocrtna dispozicija uključivala je i prolaz na dvorište. Kasnorenesansna pročelje je dekorirano pozlaćenim elementima pa otuda i sam naziv *kamienice*.⁹⁷ Polikromiju pročelja

izveo je 1928. Stanisław Kazimierz Ostrowski.⁹⁸ Nakon uništenja 1944. ostali su podrumi te siromašni ostatci prizemlja. Obnovljena je 1952.–53. prema projektu Mieczysława Kuzme i Lesława Nowakowskog koji se temeljio na stanju prije 1944., tri kata i tri trakta, bez stražnje kuće

⁹³ hrv. zlatna

⁹⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 240

⁹⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 240

⁹⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 240

⁹⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 240

⁹⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 240

te uz očuvanje kasnorenesansnih elemenata dekoracije iz prve polovice XVII. stoljeća.⁹⁹ U podrumu su podebljani zidovi prednjeg trakta te je uvedena podjela središnjeg trakta dok su svodovi i ostali elementi XVI. stoljeća sačuvani. Prizemlje se s desne strane zgrade proteže haustor bez izlaza na unutarnje dvorište, nadsvođen križnim svodovima. U središnjem traktu s lijeve strane nalazi se stepenište s fragmentima restaurirane kasnorenesansne kamene balustrade.¹⁰⁰ Pročelje je vertikalno podijeljeno trima osima. Prizemlje je na desnoj strani otvoreno vratima uokvirenim kamenim blokovima rustike, koji otvor zaključuju polukružno. Nad vratima nalazi se rekonstruirano nadsvjetlo s monogramom SB (Stanisław Baryczka).¹⁰¹ Lijevo od ulaza nalazi se pravokutni polukružno zaključeni prozor, na mjestu nekadašnjeg ulaza u lokal, u novom kamenom okviru profiliranom oko lučnog završetka. Prozori I. i II. kata uokvireni su bogatim profilacijama izvedenim u pješčenjaku s pozlaćenim motivima poput perlica, egg-and-dart¹⁰² te rozetama. Prozori trećeg kata uokvireni su jednostavnim profiliranim trakama.

7.1.5. Kamienica Długoszowska

Ova zgrada, pod brojem 9/hip. 39, naziva se još i Dom Hermanowski.(sl. 22) *Kamienicu* daje podići prvi vlasnik Herman već 1438. te u dogovoru sa vlasnikom susjedne parcele podižu zajednički zid između zgrada 9 i 11.¹⁰³ Niz obnova izveden je početkom XVI. stoljeća kada zgrada pripada Długoszowskima. Tada je izvedeno svodjenje podrumskog prostora te su sagrađene stepenice koje su ga povezivale s prizemljem.¹⁰⁴ Kamienica je gorila u požaru 1578. te 1607. nakon čega su je ponovno obnavljali Długoszowski kada je tlocrtna dispozicija produbljena na tri trakta.¹⁰⁵ U prvoj polovici XVIII. stoljeća nadograđena je te doseže visinu četiri kata. Do prve polovice XX. stoljeća mijenja se niz vlasnika te je zgrada obnovljena 1925. Polikromiju pročelja 1928. izvodi Karol Siciński.¹⁰⁶

Slika 22: Kamienica Długoszowska

, 1993., str. 240

i, 1993., str. 240

l, 1993., str. 240

likog elementa i elementa oblikovanog poput strijelice ili sidra

--- (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 240 – 241

¹⁰⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 241

¹⁰⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 241

¹⁰⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 241

Nakon uništenja 1944. očuvan je samo podrum te je obnova izvedena 1952.–53. prema projektu Mieczysława Kuzme i Józefa Chodaczka, a koji se temeljio na stanju prije 1944. Nanovo je podignuta trokatna *kamienica* dubine tri trakta sa stambenim potkrovljem. U obnovi je isključeno stubište te je umjesto novog izveden prolaz prema zgradi broj 11 i time dvije zgrade dijele stubište. Izvorni svodovi podruma iz XV. i XVI. stoljeća su očuvani. U prizemlju je otvoren prolaz na dvorište, nadsvođen križnim svodovima istaknutim profiliranim trakama koje izviru iz volutnih konzola. Pročelje vertikalno podijeljeno trima osima dekorirano je jednostavnom arhitektonskom plastikom. Prizemlje je otvoreno vratima čiji je okvir izveden prema onome iz prve polovice XVII.

Slika 23: *Kamienica* Majeranowska

stoljeća, polukružno zaključen te oblikovan blokovima rustike. S lijeve strane nalazi se pravokutni otvor nekadašnjeg ulaza u lokal, uokviren jednostavnom profilacijom u kamenu dok se iznad njega nalazi mala pravokutna ploča s reljefom risa. Prozori pročelja uokvireni su jednostavnim profilacijama u stilu onih iz prve polovice XVII. stoljeća. Polikromiju pročelja životinjskih motiva izveli su Juliusz i Krystyna Studnicki.¹⁰⁷

7.1.6. *Kamienica* Majeranowska

Pod kućnim brojem 11/hip. 40 stoji *kamienica* Majeranowska ili Pomianowska.(sl. 23) Prvi građevina na ovoj parceli spominje se 1428. godine. Radi se o drvenoj kući u vlasništvu Hanne Zlota Dura.¹⁰⁸ Godine 1455. parcela je u vlasništvu Grzegorza Litwana koji daje sagraditi zidanu kuću dubine jednog trakta, a koja

se prvi puta spominje 1457.¹⁰⁹ Krajem XV. stoljeća vlasnikom postaje Mikołaj Pomian za vrijeme kojeg je 1513. zgrada obnovljena. Tada je dodan stražnji trakt koji je dijelio zajednički zid s kaminom sa susjednom *kamienicom* pod brojem 13, podignutom te godine. U podrumu prednjeg trakta izvedeni su svodovi te uzdužni središnji zid kojim se podijelio prostor.¹¹⁰ U drugoj polovici

¹⁰⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 241

¹⁰⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 241

¹⁰⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 241

¹¹⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 241

XVII. stoljeća pregrađena je na tri trakta kada je u vlasništvu obitelji Gyt te obitelji Gutowski.¹¹¹ Obnovljena je i 1770. u vrijeme vlasnika čiji je monogram –IR, posljedne tumačen kao Jakub Rabe – resio rešetku nadsvjetla ulaznih vrata.¹¹² Od 1915. godine zgrada je u vlasništvu Izdavačkog društva u Varšavi¹¹³ kada se tu nalazio izdavački ured Jakuba Mortkowicza.¹¹⁴ Godine 1928. polikromiju izvodi Stanisław Kazimierz Ostrowski.

Nakon uništenja 1944. očuvani su samo podrumski prostori. Obnova je započela nakon rastavljanja svih preostalih zidova i svodova te se odvijala tokom 1952. i 1953. prema projektu Mieczysława Kuzme i Józefa Chodaczka koji se temeljio na stanju prije 1944. Projekt je zadržao klasicistička obilježja pročelja iz 1770ih uz izmjene otvora prizemlja te izostanak balkona na katu. Zgrada visinom doseže tri kata pri čemu je i potkrovlje stambeni prostor, a njena dubina podijeljena je na tri trakta. Podrum je podjeljen na dva trakta pri čemu je prednji dublji. Izvorni interijer iz XVI. stoljeća opstao je do 1952. Pročelje je vertikalno podijeljeno na tri osi. Prizemlje u rustici otvoreno je dvama novim velikim pravokutnim segmentno zaključenim otvorima koji služe kao izlozi dok se u sredini nalazi pravokutni otvor vrata povišen za pet stepenica. Prvi i drugi kat flankirani su pilastrima čiji su kapiteli oblikovani motivom rozete ispod koje se nalazi pravolutni istak s dva denta. Okviri prozora profilirani su jednostavnim trakama dok nadprozornike rese pozlaćene dekoracije s motivima girlandi, maski i rešetki. Središnja os dodatno je naglašena te se iznad prozora prvog kata, nekadašnja vrata balkona, nalazi zabat, iznad prozora trećeg kata pozlaćene girlande, a na krovu je prema fronti istaknut prozor potkrovlja.

7.1.7. *Kamienica* pod Lwem¹¹⁵

Posljednja *kamienica* ove strane, pod brojem 13/hip. 8, naziva se pod Lwem.(sl. 26) Vlasnik parcele, Piotr Pachol, dao ju je sagraditi 1428., a završena je zasigurno dubinom zauzimala jedan trakt, visinom nekoliko katova te je s bočne strane, prema ulici Świętojańskiej, pročelje bilo rastvoreno nišama oštih lukova do visine vijenca.¹¹⁶ Na prijelazu iz XV. u XVI. stoljeće u vlaništvu je gradonačelnika Macieja Twardostoja, a od 1504. Jana Wilczka za vrijeme kojih je

¹¹¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 242

¹¹² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 242

¹¹³ pol. Towarzystwo Wydawnicze w Warszawie

¹¹⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 242

¹¹⁵ hrv. pod Lavom

¹¹⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 242

Slika 24: *Kamienica* pod Lwem

pregrađivana. Godine 1508. podignuta je zidana unutarnja kuća, koja kasnije pripada ulici Świętojańskiej, a 1513. dodan je stražnji trakt *kamienice*.¹¹⁷ Pregrađena je na tri trakta za vrijeme vlasništva obitelji Erler, 1572.–1620.¹¹⁸ Polovinom XVIII. stoljeća otkupljuje ju Ambroży Tomasz Czempiński, namjesnik kraljevske blagajne, koji daje urediti potkrovlje za stanovanje. Krov je otvoren dvama prozorima, a na uglu *kamienice* izveden je reljef lava kao simbol obiteljskog grba.¹¹⁹ Od 1915. godine tu se nalazi sjedište izdavačkog ureda Jakuba Mortkowicza te je zgrada u prizemlju povezana sa susjednom *kamienicom* broj 11.¹²⁰ Godine 1928. otkrivene su gotičke niše prema ulici Świętojańskiej i tada su zazidane, a pročelje je 1928. –29. dekorirano polikromijom koju izvodi Zofia Stryjeńska.¹²¹ (sl. 25)

¹¹⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 242

¹¹⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 242

¹¹⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 242

¹²⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 242

¹²¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 242

Slika 25: *Kamienica pod Lwem* 1940.

Nakon uništenja 1944. obnovljena je 1952. –53. prema projektu Mieczysława Kuzme i Józefa Chodaczka koji se temeljio na stanju prije uništenja, a pri obnovi zadržan je dio očuvanih elemenata. Tako su očuvani nadsvođeni prostori podruma i prizemlja, pročelje do visine vijenca te dio stražnjeg pročelja, a krov je rekonstruiran.¹²² Zgrada je dvokatna, a potkrovlje je također stambeno. Podrum je podijeljen na četiri trakta pri čemu je prvi dodatno poprečno podijeljen. Podrumom dominiraju gotički elementi iz XVI. stoljeća, a to je većina zidova, bačvasti svodovi oštrih lukova koji se nalaze u svim prostorijama, osim lijeve prostorije prednjeg trakta, kamin smješten u stražnji desni ugao drugog trakta, ostatci stepeništa trećeg trakta te tri mala prozora otvorena na Świętojańsku.¹²³ Obnovom je tako izvedeno bačvasto svođenje spomenute podrumske

¹²² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 243

¹²³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 243

prostorije, stepenište u drugom traktu koje vodi na Świętojańsku te unutarne stepenište na parter. U nekadašnjem stražnjem lokalu do 1944. očuvana je gotička niša te ostatci polikromije koja je tokom obnove rastavljena i napravljena je nova prema izgledu stare.¹²⁴ Pročelje je vertikalno podijeljeno na dvije osi. Prizemlje je otvoreno ulaznim portalom čiji je okvir polukružno zaključen i izveden blokovima rustike. Desno od ulaza nalazi se kvadratni prozor unutar jednostavne profilacije koja seže do poda. Okviri prozora viših katova novo su projektirani. Izvorni pozlaćeni reljef lava na uglu sačuvan je te restauriran.(sl. 26)

Slika 26: Kamienica pod Lwem, detalj reljefa lava, foto: Maja Bituh

¹²⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 243

Asimetrični „poluzabat” je rekonstruiran pri čemu je horizontalno podijeljen vijencem. Na strani prema Świętojańskiej pročelje završava volutama na svakom katu. Donja je otvorena dvama pravokutnim prozorima, a polje gornje je podijeljeno dvama pilastrima koji nose mali profilirani prekinuti zabat dok se po središnjoj osi proteže mali obelisk. Pročelje resi djelomično sačuvana te rekonstruirana polikromija Zofije Stryjeńskiej te nova sgraffito dekoracija Edmunda Burkea.¹²⁵(sl. 27) Na strani od Świętojańskiej ulice pročelje je podijeljeno na dva dijela u skladu s današnjom numeracijom pri čemu je nekadašnja stražnja kuća parcele uz Trg sada na adresi Świętojańska 12b i ne pripada sklopu uz trg, a zgrada između *kamienice* i stražnje kuće danas je na adresi Świętojańska 14. Bočno pročelje do Trga, odgovarajuća prednjem traktu *kamienice* uz Trg, vertikalno je podijeljena na tri osi pri čemu otvori nisu simetrično raspoređeni pročeljem. Prizemlje je otvoreno novoprojektiranim portalom, mali prozorom te izlogom koji su uokvireni kamenim profilacijama. Gornje katove otvaraju tri pravokutna prozora, jedan s lijeve te dva grupirana s desne strane, uokvireni jednostavnim kamenim profilacijama. Cijelo pročelje također je dekorirano sgraffitom te tako čini cjelinu s prednjim pročeljem. Između prozora drugog kata nalazi se sunčani sat kojeg je 1953. izveo Tadeusz Przypkowski.¹²⁶ Desna strana bočnog pročelja, odgovarajućeg stražnjem traktu *kamienice*, danas je dio kuće pod adresom Świętojańska 14. Pročelje prizemlja otvoreno je identičnim otvorima poput onih na glavnom pročelju. Rješenje prozora identično je onome na lijevoj strani bočnog pročelja uključujući grupiranje gdje se dva prozora ovdje nalaze na lijevoj, a jedan na desnoj strani pri čemu je razmak između grupe i individualnog prozora manji. Pročelje je također dekorirano sgraffitom kojim je na desnom uglu oslikan element rustike. Jednostrešni krov, na kojem se nalaze četiri prozora, spušta se prema Świętojańskiej.

Slika 27: *Kamienica* pod Lwem, detalj polikromije, foto: Maja Bituh

¹²⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 243

¹²⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 243

Slika 28: Prikaz opsega uništenja strane Zakrzewskiego

Slika 29: Prikaz obnovljene strane Zakrzewskiego

Slika 30: Strana Zakrzewskiego 1914.

Slika 31: Strana Zakrzewskiego u vrijeme Varšavskog ustanka, foto: Ewa Faryszewska

Slika 32: Strana Zakrzewskiego nakon obnove, 1953.

7.2. Strana Kołłątaja (zapadna strona)

Prednje *kamienice* ovog bloka nalaze se između samog Trga te ulica Zapiecek i Wąski Dunaj dok stražnju stranu bloka omeđuje i ulica Piwna. Cijeli blok podijeljen je na deset parcela te zgrade koje se protežu uz građevinsku liniju prema Trgu nose kućne brojeve i brojeve hipoteka: 15/hip. 119, 17/hip. 41, 19/hip. 42, 21/hip. 43, 21a/hip. 43, 23/hip. 44, 25/hip. 45, 27/hip. 46, 29/hip. 47 i 31/hip. 42. Izgradnja *kamienica* započinje u XV. stoljeću i najstarija je podignuta prije 1442. godine.¹²⁷ Blok je nekoć bio podijeljen poprečnom uličicom (na mjestu *kamienice* broj 27) nad kojom je prije 1552. izgrađen spoj prethodno dva odvojena doma.¹²⁸ Nadogradnje i pregradnje u XVII. i XVIII. stoljeću dovele su do odvajanja dviju fronti (Trg- Piwna ulica) pa tako tako na svakoj parceli postoji prednja i stražnja zgrada. Nakon uništenja očuvani su ostali podrumi, djelomično prizemlja (15, 17, 21, 23, 27) te pročelja dviju *kamienica* (21a i 31). Blok je obnovljen u razdoblju 1948. — 53.

Slika 33: Strana Kołłątaja, foto: Maja Bituh

7.2.1. *Kamienica* Simonettijevih

¹²⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 244

¹²⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 244

Kamienica pod brojem 15/hip. 119 nalazi se na uglu Trga i ulice Zapiecek.(sl. 34) Prvotna građevina zasigurno je bila drvena kuća prvi puta spomenuta 1431. kao vlasništvo Benesza Haftarza, a naslijedio ju je Hincz Glazer.¹²⁹ *Kamienica* je na parceli podignuta u XV. stoljeću, prije 1495., a pregradnje i nadogradnje su se odvijale u 1. pol. XVI. stoljeća nakon požara i za vrijeme vlasništva Hincza Glazera II. koji se spominje kao vlasnik 1505. i 1507.¹³⁰ Nakon toga se promjene provode za vrijeme vlasništva Mikołaja Octobe kojemu je sin Hincza II., Sebastian, predao vlasništvo nad *kamienicom*. U razdoblju tih promjena uvedena je uzdužna podijela građevine te su podrumi bili nadsvođeni što je rezultiralo podizanjem razine poda prizemne razine. Tada je izveden i profilirani ciglani portal na pročelju te su izvedene keramičke podnice u prizemlju stražnje izbe (tragovi popločenja inventarizirani su 1952). U razdoblju između 1548. i druge polovice XVII. stoljeća izmjenjuje se niz vlasnika te je prije 1669. na mjestu drvene gospodarske zgrade na stražnjoj strani parcele, uz Ulicu Piwnu, podignuta zidana sporedna kuća gospodarske namjene.¹³¹ Prednja *kamienica* izgorila je u požaru 1669. te je temeljito pregrađena nakon 1692. kada su vlasnici postali obitelj Simonetti.¹³² Tada je podignuto i bočno krilo uz Ulicu Zapiecek koje je povezivalo stambenu *kamienicu* sa stražnjom gospodarskom zgradom. Od 1754. vlasnici su obitelj Grotthoff za vrijeme kojih je *kamienica* povišena za jedan kat, a od 1790. građevina je vertikalno podijeljena na prizemlje i tri kata, a u tlocrtu na tri trakta. Bočno krilo visinom otada zauzima prizemlje i dva kata, a vertikalno je podijeljeno na trinaest osi te se kroz njega proteže široki hodnik. Posjed je podijeljen 1819. na dvije hipoteke pa otada dijeli na posjed 119a uz Trg i 119b uz ulice Piwnu i Zapiecek.¹³³ U XIX. stoljeću često se izmjenjuju vlasnici i kroz to razdoblje nekoliko je puta pregrađivana. Između ostalog, tada je bočno krilo pregrađeno prema projektu Ludwika Adolfa Szmideckiego (postoji mogućnost da je tada podignut III. kat), izveden je rez jugo-zapadnog ugla, a u drugoj polovici

Slika 34: *Kamienica* Simonettijevih

¹²⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 244

¹³⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 244

¹³¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 244

¹³² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 244

¹³³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 244

stoljeća izmijenjena je i arhitektonska plastika pročelja¹³⁴. Posljednji vlasnik kamienice bio je Walenty Retkiewicz.

Nakon uništenja 1944. očuvani su podrumi te djelomično i zidovi prizemlja. Pošto su preostali zidovi rastavljeni nova kamienica podignuta je u razdoblju 1952. — 53. prema projektu Andrzeja Węrgzeckog, a koji je nastao po uzoru na stanje prije 1944. uz novo projektirani interijer i pročelje. Kamienica je vertikalno podijeljena na četiri kata, a u tlocrtu zauzima više od tri trakta s obzirom da bočno krilo više ne obavlja samo funkciju hodnika. Glavno pročelje vertikalno je podijeljeno trima osima, a bočno krilo i dalje ima podijelu od trinaest osi. Cijelo pročelje resi sgraffito dekoracija koja prikazuje gemoetrijske elemente te prikaze vezane uz funkciju pošte, a koje je 1953. izveo Edmund Burke. Na uglu je repliciran rez izvorne zgrade te se na njemu nalazi sat koji je projekt Jerzyja Brabandera i Zygmunta Kropisza, a za izvedbu cijele dekoracije ugla koju čine sat i spomen-ploča koja svjedoči o obnovi Trga zaslužan je Mieczysław Jarnuszkiewicz. (sl. 35) Danas se u prizemlju kamienice nalazi poštanski ured, a na prvom katu nalazi se mjenjačnica.

Slika 35: Kamienica Simonettijevih, detalj ugla, foto: Maja Bituh

7.2.2 Kamienica Godswillerovih

Slika 36: Kamienica Godswillerovih, foto: Maja Bituh

Na broju 17/hip. 41 nalazi se kamienica prvotno podignuta prije 1473., ali nije sigurno je li podignuta za vrijeme obitelji Swign, vlasnici do 1460., ili Malk, vlasnici nakon 1460., pa je tako od 1505. do 1508. zvana Swignowskom ili Malkowskom.¹³⁵ (sl. 36) Između ostalih, vlasnici su bili obitelj Dambal od 1507., Ulrych Burcholczer (Burgholczer), krznar i pisac, od 1589. Michał Drewno, lijevač koji je prvi puta spomenut kao vlasnik oko 1627. i za vrijeme kojeg se u

¹³⁴ Jarnuszkiewicz, 1993., str. 244

¹³⁵ Jarnuszkiewicz, 1993., str. 246

gospodarskoj zgradi na stražnjem dijelu parcele nalazila lijevaonica.¹³⁶ U razdoblju 1743. — 54. vlasnik je Ludwik Ekielski i u tom je razdoblju nadograđen četvrti kat. U vlasništvu je obitelji Godswiller 1784. — 1821. za vrijeme kojih je pregrađena oko 1815. te je tada nadograđen peti kat s loggiom, a arhitektonska profilacija pročelja izvedena je u klasicističkom stilu. Kroz XIX. i XX. stoljeće česte su izmjene vlasnika. Godine 1928. polikromiju pročelja izvela je Zofia Stryjeńska.

Nakon uništenja 1944. očuvani su podrumi i fragmenti prizemlja koji su rastavljeni 1952. Za vrijeme istraživanja zidova stražnje izbe prizemlja pronađena je gotička slika s prikazom Bogorodice s djetetom datirane oko 1500. Slika je prenesena u *kamienicu* na Trgu Starog grada broj 40.¹³⁷ Kamienica je obnovljena prema projektu Jana Bieńkowskog uz djelomičnu rekonstrukciju klasicističkog oblikovanja pročelja. Loggia nije rekonstruirana te su otvori prizemlja oblikovani drugačije od izvornih. Nova *kamienica* vertikalno je podijeljena na četiri kata, a u tlocrtu je podijeljena na tri trakta. Prizemljem se uz lijevu stranu proteže uski hodnik koji služi kao prolaz do unutarnjeg dvorišta, a koji je svodjen bačvastim svodovima. S desne strane, u središnjem traktu, nalazi se stubište koje dijeli prizemlje na dva dijela. Prostorije prizemlja natkrite su ravnim stropovima, a u prednjoj se nalazi ljekarna. Pročelje je podijeljeno trima osima. Pročelje gornja tri kata flankirano je rustikom izvedenoj u gipsu. Pročelje prizemlja resi novoprojektirani portal s lijeve strane, ulaz u hodnik zgrade, a ulaz u ljekarnu stilizirani je otvor kojeg čine vrata i prozor i široki nadvratni prozor širine dva otvora. Na pročelju je istaknut ulični znak sa simbolima ljekarne koji je također projekt Jana Bieńkowskog, a kojeg je 1953. izveo Mieczysław Jarnuszkiewicz. Pročelje prizemlja i I. kata dijeli friz u punoj širini pročelja s prikazom bakanalija kojeg je Roman Łukijanow rekonstruirao u gipsu prema izvornom frizu čiji je autor zasigurno bio Paweł Maliński¹³⁸. Prozori viših katova nalaze se u jednostavno profiliranim okvirima. Nad prozorima prvog i drugog kata nalaze se istaknuti nadprozornici, a oni prvog kata oslonjeni su i na konzole. *Kamienicu* natkriva dvostrešni krov s tri krovne kućice.

¹³⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 246

¹³⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 246

¹³⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 247

Slika 37: *Kamienica Godswillerowih, Ijekarna 1902.*

Slika 38: *Kamienica Goswilleorvih, Ijekarna 1938.*

Slika 39: *Kamienica* Godswillerovih, ljekarna 2018., foto: Maja Bituh

7.2.3. Kamienica Wójtowska

Slika 40: Kamienica Wójtowska

Ova *kamienica* nalazi se na kućnom broju 19/hip. 42.(sl. 40) Još od 1408. godine bila je sjedištem suda te uredom sudskog izvršitelja, u to vrijeme to je bio Piotr Pielgrzym.¹³⁹ Građevina uz trg u početku je zasigurno bila drvena konstrukcija, a zidana *kamienica* prvi se puta spominje 1505. u vrijeme kad je vlasnikom bio Wilk-Kałęcki, naredni sudski izvršitelj.¹⁴⁰ Od 1609. funkcija sudskog izvršitelja okupljena je u tijelu Gradskog vijeća koje je 1618. — 22., kada je preminuo prethodno spomenuti sudski izvršitelj, a ujedno i posljedni nositelj funkcije, preuzelo *kamienicu* u svrhu svojeg sjedišta.¹⁴¹ Nakon što je 1702. Gradsko vijeće premješteno u zgradu Gradske vijećnice, *kamienica* je ostala u

vlasništvu grada te je iznajmljivana u stambene svrhe. Temeljito je pregrađena 1642. — 47. prema projektu Konstantyna Tencallija i tada je podijeljena na prizemlje i kat.¹⁴² U razdoblju 1693. — 95. zidar Benedykt Kawecki i Józef Szymon Bellotti izvedene su još neke promjene, a 1771. zgrada je povišena za još jedan kat te je najvjerojatnije tada oblikovano i pročelje. Od 1811. zgrada se nalazi u privatnom vlasništvu te se izmjenjuje niz vlasnika. Zgrada je renovirana 1921. i 1927. kada su uništeni timpani i vijenci nad prozorima pročelja koji su djelomično rekonstruirani 1928. kada je Waław Borowski izveo polikromiju pročelja.(sl. 41) Od 1933. zgrada je u vlasništvu Eliasza Berlinerblaua.

¹³⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 247

¹⁴⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 247

¹⁴¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 247

¹⁴² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 247

Nakon uništenja 1944. očuvani su samo podrumi. *Kamienica* je obnovljena 1952. — 53. prema projektu Jana Bieńkowskog pri čemu su stražnji traktovi podruma očuvani u izvornom stanju, a pročelje je replicirano prema uzoru na stanje prije 1944. uz pojednostavljene detalje i promjenu ulaznog otvora prizemlja u prozorski otvor. Nova *kamienica* horizontalno je podijeljena na četiri kata, a u tlocrtu je podijeljena na tri trakta te su prostori djelomično povezani s *kamienicom* 21, a vertikalna komunikacija nalazi se u središnjem traktu uz desnu stranu zgrade. Pročelje stražnje strane zgrade rezultat je novog projekta kao i interijer stražnjih prostorija. Interijer prizemlja izveden je po uzoru na stanje prije rata. Pročelje

Slika 41: *Kamienica Wójtowska* 1940., polikromija iz 1928.

je podijeljeno na tri prozorske osi. U razini prizemlja i prvog kata pročelje resi stilizirana rustika. Ulazni otvor uokviren je profilacijom izvedenom u pješčenjaku, a bočne prozore nadvisuje istaknuti vijenac oslonjen na konzole. Nad prozorima prvog kata istaknuti su zabati također oslonjeni na konzole, a središnjom osi dominira balkon oslonjen na volutne konzole s balustradom izvedenom u lijevanom željezu. Pročelje drugog i trećeg kata dekorirano je geometrijskim i figuralnim sgraffitom, s prikazima alegorije mira i pravde, koji su 1953. izveli Krystyna Koszłowska i Grzegorz Wdowicki.¹⁴³

7.2.4. Kamienica Friczowska

Ova zgrada nalazi se na kućnom broju 21/hip. 43.(sl. 42) Podignuta je u XV. stoljeću te je tlocrtno bila podijeljena na jedan trakt, širine današnja prednja dva trakta, kojim se protezala jedna

¹⁴³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 248

Slika 42: *Kamienica Friczowska*, foto: Maja Bituh

prostorija¹⁴⁴. Prizemljem se protezao široki hodnik iznimno visokog stropa što je vidljivo iz, djelomično očuvanog, visokog otvora portala. Kroz XV. i XVI. stoljeće pregrađivana je nekoliko puta: u 1. fazi izvedeni su bačvasti svodovi podruma te je sazidan pregradni zid koji je podrum dijelio na dva trakta i uz koji se nalazilo unutarnje stepenište prema prizemlju; u 2. fazi snižen je strop prizemlja što je vidljivo i izvedbom novog, nižeg i šireg, portala koji je otada u uporabi; u 3. fazi je zasigurno izvedena pregradnja i nadogradnja viših katova u svrhu stambene funkcije te je tada izvedeno i vanjsko stepenište kojim se iz prizemlja spuštalo u unutarnje dvorište.¹⁴⁵ Jednu ili sve od tih pregradnji veže se uz prvog poznatog vlasnika zgrade, trgovca Jerzyja Landkera Frycza. Od 1522. naziva se Friczowska, a u vlasništvu je obitelji Wilczk za vrijeme čijeg vlasništva je nadograđen stražnji trakt u kojem se nalazila stražnja izba i prolaz na dvorište. Renovirana je 1602. kada joj je vlasnik Jan Korb te je tada u stražnjem traktu podruma izveden potporni stup i svođenje prostora, a uz hodnik u prizemlju nalazila su se dva lokala.¹⁴⁶ Godine 1674. zgrada se urušila, a 1689. djelomično je izgorjela. Obnovljena je početkom XVIII. stoljeća i moguće da je tada povišena za jedan kat na zahtjev novog vlasnika, Michała Szubalskog. Otada je povezana sa susjednom *kamienicom* 21a te su dvije zgrade kao cjelina vlasništvo Szubalskih do oko 1784., a krajem XVIII. stoljeća vlasnici su Rogalski.¹⁴⁷ Godine 1810. kupuje ju Bleszyński za kojeg je renovirana i otada *kamienice* 21 i 21a nose zajedničk pročelje, podijeljenu na šest osi, te zajednički ulični broj i broj hipoteke.(sl. 43) Nakon 1926. izvedena je renovacija i pregradnja potkrovlja u stambene svrhe, prema projektu Juliana Lisieckog. U to doba na pročelju se nalazi reljef lava (moguće prenesen s *kamienice* 19), a preko središnje dvije osi 2. kata protezao se balkon kojeg je 1913. projektirao Władysław Marconi.¹⁴⁸

¹⁴⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 248

¹⁴⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 248

¹⁴⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 248

¹⁴⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 248

¹⁴⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 249

Godine 1928. pročelje je renovirana i tada su otkriveni i prezentirani izvorni gotički portali te je pritom vrh višeg portala nadopunjen na uništenim mjestima. Vraćena je podjela pročelja na dva vidljiva kata te je uklonjen reljef lava i balkon.

Nakon uništenja očuvani su podrumi i fragmenti pročelja s gotičkim portalima koji su konsolidirani oko 1949.(sl. 44) *Kamienica* je obnovljena 1952. — 53. prema projektu Jana Bieńkowskog i Zofie Krotkiewske uz djelomično zadržavanje očuvanih fragmenata i rekonstrukciju pročelja prema uzoru na stanje prije 1944. Široki istak za krovne prozore izostavljen je u rekonstrukciji te su vrata prizemlja prenamijenjena u prozore. Pročelje

Slika 44: *Kamienica Friczowska* 1947., vidljivi su očuvani gotički portali

stražnje strane novi je projekt kao i interijeri za koje su zaslužni Bohdan Boberski, Zofia Krotkiewska, Janusz Krotkiewski (stepenište i kavana na prvom katu) te Jerzy Brabander (kavana u prizemlju).¹⁴⁹ Zgrada je podijeljena na prizemlje i tri kata, a u tlocrtu zauzima tri trakta. Gotički podrumi povezani su s podrumima *kamienica* 19, 21a, 23 i 25 te se u njima nalazi restoran Krokodyl. Prednje dvije prostorije otvorene su prema trgu dvama malim prozorima i povezane su s prizemljem stepeništem. Do 1952. prostorije su bile svođene bačvastim svodovima dok su danas natkrite ravnim stropom. Stražnji trakt uzdužno je

Slika 45: Prostor kavane Krokodyl 1953.

¹⁴⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej P... Slika 43: *Kamienice Friczowska*

podijeljen arkadama koje odvajaju uski hodnik čije zidove profiliraju kasnogotičke niše iz XVI. stoljeća i iz kojeg se proteže staro stepenište povezano s dvorištem, a koje je rezultat ranije pregradnje s kraja XV. stoljeća. Potporni stup i svodovi ovog prostora datiraju iz 1602. Interijer prizemlja i prvog kata povezan je s prostorima *kamienica* 19 i 21a i to su prostori kavane Krokodyl.(sl. 45) Pročelje je podijeljeno na tri osi te je na pročelju prizemlja moguće vidjeti izvorne ciglane gotičke portale od kojih viši datira iz XV. stoljeća, a onaj niži je s kraja XV. stoljeća. Na lijevoj strani pročelja prizemlja nalazi se novoprojektirani prozor i ulični znak koji prikazuje krokodila i koji je 1953. izveo Mieczysław Jarnuszkiewicz. Prozorski otvori viših katova uokvireni su jednostavnim profilacijama te se oni 2. i 3. kata nalaze iznad blago istaknute prozorske daske. Pročelje 3. kata odvojena je od 2. istaknutim vijencem te je dekorirana sgraffito uresom kojeg je 1953. izveo Witold Miller.

7.2.5 *Kamienica Klucznikowska*

Slika 46: *Kamienica Klucznikowska* (desna)

Ova *kamienica* nalazi se na kućnom broju 21a/hip. 43. (sl. 46) Građena je kroz XV. i XVI. stoljeće u nekoliko faza: prvotno je izgrađena kuća koja je zauzimala jedan trakt, potom su izvedeni svodovi podruma, a nakon toga je nadograđen stražnji trakt kuće.¹⁵⁰ Pregrađivana je zasigurno i za vrijeme prvog vlasnik, Hanusza mlađeg, u prvoj polovici XVI. stoljeća. Nakon njega kuću 1543. nasljeđuje obitelj Rolow, a od 1563. ona pripada Janu Zembrzuskom zvanom i Klucznikom. U njegovo vrijeme izvedene su temeljite pregradnje

stražnjeg trakta podruma koji je produbljen te je svođen bačvastim svodovima s pojasnicama koje su djelomično prekrivale ranije niše zidova. Time je dobivena velika podrumaska dvorana za koju se ne zna kakvu je funkciju nosila. Temeljito je pregrađena 1608. kada joj je vlasnik Paweł Klucznik Zembrzuski, gradonačelnik. Postoji mogućnost da je tada podrumu, podijeljenom na dva kata, vraćena funkcija skladišta, a u prizemlje je uveden raspored prema kojem se tlocrt uzdužno dijeli na tri cjeline pa su se tako na bočnim stranama prednjeg trakta nalazili lokali, a sredinom se protezao

¹⁵⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 249

uski hodnik koji je vodio do stubišta u središnjem traktu zgrade.¹⁵¹ Od kraja XVII. stoljeća do oko 1784. vlasnici su Szubalski za koje je kuća temeljito pregrađivana početkom XVIII. stoljeća te je tada i povezana s *kamienicom* pod brojem 21. Godine 1812. tu živi i umire Hugo Kołłątaj, prema kojemu i ova strana trga nosi naziv.¹⁵² Godine 1928. izvodi se temeljita obnova pročelja pri kojoj je vraćena izvorna podjela te je pronađen glavni portal. Tada je izvedena i nova polikromija pročelja za koju je zadužen bio Karol Siciński.

Slika 47: Konsolidacija pročelja *kamienice* 21a, foto: Karol Pęcherski

rezultat su novog projekta. *Kamienica* doseže visinu četiri kata, a u tlocrtu je podijeljena na tri trakta. Podrumi su podijeljeni na dva trakta te su u prednjem očuvani bočni zidovi s nišama te prozor koji otvara podrum prema trgu. Također, očuvani su i tragovi gotičkog stepeništa, ali se danas koriste ona koja povezuju prizemlje *kamienice* 21 s podrumima. Stražnjim traktom dominira velika

Nakon uništenja 1944. preostali su podrumi i pročelje prizemlja koje je konsolidirane 1949., a koje je na kraju rastavljeno s izuzetkom glavnog portala.(sl. 47) *Kamienica* je obnovljena 1952. — 53. prema projektu Jana Bieńkowskog i Zofie Krotkiewske, a koji se nadovezivao na stanje prije 1944. Pritom su izmijenjeni određeni elementi pa je tako uklonjen balkon koji se protezao lijevom osi 2. kata (balkon koji se protezao i preko pročelja *kamienice* 21), prizemni otvori pročelja prenamijenjeni su u prozorske, a središnji trakt postao je svjetlarnik. Pročelje stražnje strane i interijer

Slika 48: Podrumska sala restorana Krokodyl 1953.

¹⁵¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 250

¹⁵² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 250

prostorija sa svim gotičkim elementima iz 2. polovice XVI. stoljeća, svodena kupolastim svodovima poduprtim sa četiri ukrštene pojasnice i otvorena prema dvorištu s dva prozorska otvora.¹⁵³ Ta prostorija povezana je s onima susjednih *kamienica* i zajedno one čine salu restorana Krokodyl. (sl. 48) Tlocrtna dispozicija prizemlja je nova. Pročelje zgrade podijeljeno je na tri osi. Ulaz čini portal koji datira iz prve polovice XVII. stoljeća, a koji je djelomično nadopunjen tokom obnove. Portal je profiliran dvama pilastrima koji nose arhivolt oblikovan u stilu rustike, a iznad čijeg je zaglavnog kamena profilirana zlatna kugla. Prozorski otvori novi su projekt i nalaze se u jednostavno profiliranim okvirima. Iznad lijevog prozora stoji reljef lava koji drži grb sa sidrom i slovom S i koji se tematski referira na reljef koji je postojao do 1928. (prethodno spomenuto kako je prenesen na *kamienicu* 21). Pročelje viših katova dekorirano je sgraffitom koji imitira rustiku, a ispod prozora 3. i 4. kata sgraffito oblikuje i parapete ispod prozora te se ispod prozora središnje osi 3. kata nalazi i prikaz Huga Kołłątaja u tondi. Cijeli sgraffito ures izveli su 1953. Hanna i Jacek Żuławski. Na krovu se nalazi novoprojektirani svjetlarnik, a krovne kućice s prozorima nalaze se na obje krovne plohe.

7.2.6 *Kamienica* Anszultowska

Slika 49: *Kamienica* Anszultowska

Ova *kamienica* nalazi se na kućnom broju 23/hip. 44.(sl. 49) Podizana je kroz XV. i XVI. stoljeće zasigurno u nekoliko faza. Prvi znani vlasnici bili su Piotr i njegov sin Serafin koji su bili slikari.¹⁵⁴ Nakon njih, od 1517., kuća pripada Macieju Passu, postolara, za kojeg je kuća sigurno pregrađena prije 1532. te postoji mogućnost da otada datiraju i svodovi podruma koji su nastali kasnije nego zidovi podruma.¹⁵⁵ Nakon toga su vlasnici redom: 1558. — 82. Jan Hirschner, slastičar, i njegov sin Michał, slastičar i ljekarnik. Nakon njih, vlasnik je Samuel Anszult, trgovac, koji je dao temeljito pregraditi *kamienicu* krajem XVI. ili početkom XVII. stoljeća. Otada *kamienica* doseže visinu dva kata te je i njeno potkrovljeno namijenjeno stanovanju.¹⁵⁶ Tlocrtno, kuća je zauzimala tri trakta te je prednji bio uzdužno podijeljen na tri

¹⁵³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 250

¹⁵⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 250-251

¹⁵⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 251

¹⁵⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 251

dijela i imao standardni raspored gdje središte zauzima hodnik, a na bočnim stranama nalaze se lokali. Stražnji trakt bio je uzdužno podijeljen na dva dijela. U dvorištu se nalazio zidani toranj sa podestom na svakom katu kojemu se moglo prići s trijemova koji su se protezali uz desnu stranu parcele. Od polovice XVIII. stoljeća *kamienica* je u vlasništvu obitelji Andrychowycz za vrijeme kojih je, prije 1780., *kamienica* nadograđena za dva kata te je izveden i visoki svjetlarnik na katu. Kroz XIX. i XX. stoljeće izmjenjuje se još niz vlasnika. Posljednja izmjena izvedena je 1921. — 22. prema projektu Stefana Szyllera te je tada djelomično izmijenjeno pročelje. Provedeno je i uređenje dvorišta s obzirom da su za vrijeme obnove ogoljene arkade koje su okruživale dvorište. Godine 1928. izvedena je i polikromija pročelja za što je zadužen bio Stanisław Rzecki. Od 1935. do 1944. vlasnici su Maria Mineykowa, Jan W. Jastrzębski i Anna Holtzowa.(sl. 50)

Slika 50: Strana Kollątaja 1930.-1934.(detalj fotografije); *kamienica* Anszultowska 3. je s desna; na fotografiji je moguće razabrati oslik posljednjeg kata pročelja te oslike ili reljefe iznad prozora prizemlja

Nakon uništenja 1944. očuvani su ostali podrumi te dio prizemlja s portalom. Obnova je provedena 1952. — 53. prema projektu Jana Bieńkowskog pri čemu su očuvani elementi zadržani.

Pročelje je rekonstruirano po uzoru na ono iz razdoblja između 1671. i 1780. Pročelje stražnje strane i interijer prizemlja replika su stanja prije 1944. dok je ostatak interijera novi projekt. Zgrada doseže visinu prizemlja i četiri kata te je u tlocrtu podijeljena na tri trakta. U središnjem traktu uz desnu stranu nalazi se stubište osvijetljeno prozorima na svjetlarniku. Pročelje je podijeljeno na tri osi. Pročelje prizemlja odvojeno je istaknutim vijencem od ostatka pročelja, središnjom osi dominira portal profiliran rustikom koja tvori polukružni zaključak otvora iznad čijeg se zaključnog kamena nalazi profilirana kugla. Portal datira iz XVII. stoljeća te je i u njegovoj luneti zadržan izvorni dekor prozora s elementima rozeta i voluta te zapisom godine 1671.¹⁵⁷ Prozori 1. i 2. kata nalaze se u profiliranim okvirima s egg-and-dart motivima te istaknutim podprozornikom i nadprozornikom. Prozori viših katova uokvireni su jednostavnim profilacijama. *Kamienica* je natkrivena dvostrešnim krovom na čijem se sljemeni nalazi svjetlarnik.

7.2.7 *Kamienica* Rolińska

Ova *kamienica* nalazi se na kućnom broju 25/hip. 45. Prva kuća spominje se po prvi puta između 1466. i 1469. te su joj vlasnici obitelj Swign.¹⁵⁸ Zidana kamienica podignuta je u XV./XVI. stoljeću. Od prve polovice XVI. stoljeća pripada obitelji Rol, a nakon toga Janu Zemburzkom zvanom Kluczni. Od 1625. vlasnik je Marci Fukier, poreznik i rizničar, za vrijeme čijeg je vlasništva kuća pregrađena 1656. kada je uvedena trodijelna podjela prizemlja te ponovno 1669. otkada doseže visinu tri kata.¹⁵⁹ Godine 1703. temeljito je obnovljena i nadograđena sa još dva kata o čemu je odlučio tadašnji vlasnik Maychrowicz, knjigovođa¹⁶⁰ gradskog ureda. Nadalje se izmjenjuje još nekoliko vlasnika, a među njima je, od 1743., i bankar Riaucourt. Obnavljana je 1920. i 1928. kada su Witold Leonhard i Józef Szperber izveli i polikromiju pročelja.

Nakon uništenja 1944. očuvani su samo podrumi. *Kamienica* je obnovljena 1952. — 53. prema projektu Ryte Stachowicz-Gniazdowske, a koji se nadovezivao na stanje prije 1944. te je cilj bilo zadržati izgled kakav je *kamienica* imala oko 1703. Pročelje stražnje strane novi je projekt, ali djelomično se nadovezuje na stanje prije 1944. Tlocrtna dispozicija prizemlja također je djelomična replika stanja prije uništenja. *Kamienica* je horizontalno podijeljena na pet katova, a u tlocrtu na tri trakta. U podrumima su zadržani gotički elementi kao npr. niša prema podrumu *kamienice* 23 te tragovi stubišta kojim se moglo pristupiti Trgu.

¹⁵⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 251

¹⁵⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 252

¹⁵⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 252

¹⁶⁰ polj. metrykant - zanimanje iz XVII. i XVIII. stoljeća; osoba koja je vodila knjige kraljevskog ureda i sl., a koje su se nazivale metrykama

7.2.8 Kamienica Fukierowska

Slika 51: *Kamienica Fukierowska*

Na kućnom broju 27/hip. 46 nalazi se *kamienica* Fukierowska.(sl. 51) Prvotno su se na ovoj parceli nalazile dvije drvene kuće od kojih je ona uz kućni broj 25 bila uža (nalazila se na mjestu nekadašnje uličice).¹⁶¹ Kao prvi vlasnik spominje se Jan Wilk, a od 1441. kuću posjeduje Maciej i nakon njega Zygmunt Tłusto koji su zasigurno podigli zidanu *kamienicu* koja je zabilježena 1466. kao lapidea Tłustonis. Desna kuća, uz kućni broj 29, prvi se puta spominje 1442. kao vlasništvo Macieja Grabskog. Zidana *kamienica* prvi se puta spominje 1505., a 1529. potvrđen je zajednički zid s *kamienicom* 29.¹⁶² Od 1531. u vlasništvu je trgovca Tomasza Korba čija je udovica, Katarzyna, nakon njegove smrti 1543. kupila susjednu *kamienicu* te su otada obje u vlasništvu jedne osobe¹⁶³. Obje kuće uništene su 1544., moguće je da su izgorile u požaru, te su 1552. povezane i obnovljene za vrijeme vlasništva Jerzyja Korba. Nova *kamienica* i dalje je nosila gotička obilježja na bogato dekoriranom pročelju, a prizemlje nove kuće bilo je značajno više od današnjeg. Godine 1647. obnovljena je za vrijeme tadašnjeg vlasnika, gradonačelnika Baltazara Strubicza, kada je vjerojatno smanjena visina partera te su izvedeni trijemovi koji su povezivali kuću sa stražnjom gospodarskom kućom. Od 1661. kuća visinom doseže dva kata te se otada prizemljem proteže

¹⁶¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 252

¹⁶² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 252

¹⁶³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 253

predvorje u punoj širini kuće, natkrito drvenim stropom.¹⁶⁴ Od 1715. vlasnik je Jan Ernest Schindler za vrijeme kojeg je, 1718., kuća temeljito pregrađena te je tada nadograđen još jedan kat, izvedeno

Slika 52: Predvorje *kamienice* Fukierowske 1938., vidljiva skulptura Ivana Krstitelja

Slika 53: Predvorje *kamienice* Fukierowske 1953.

je svođenje predvorja te je u njemu postavljen stup s figurom Ivana Krstitelja (nije očuvana)¹⁶⁵.(sl. 52 i 53)

Tokom te renovacije izvedene su i posljednje promjene trijemova u unutarnjem dvorištu koji su bili ograđeni kovanom balustradom s inicijalima JES (nisu replicirani obnovom).¹⁶⁶(sl. 54) Kuća je ponovno obnavljana 1782. za vrijeme tadašnjeg vlasnika Jakuba Rabe i to zasigurno prema projektu Szymona Bogumila Zuge. Tada je pročelje dobilo svoj finalni izgled te su uređeni i interijeri, između ostalog izveden je i oslik velike dvorane na prvom katu koji je očuvan sve do 1944.¹⁶⁷ Od 1810. kuća je u vlasništvu obitelji Fukier na čiju je inicijativu pregrađivana nekoliko puta. Godine 1818. obnavljano je unutarnje dvorište i glavni portal pročelja kojemu je dodan grb obitelji te inicijali FF (Florian Fukier), oko 1859. podrumi su povezani sa onima susjednih *kamienica* broj 29 i 31. te je 1910. — 12. na inicijativu Henryka Fukiera ponovno temeljito pregrađeno unutarnje

¹⁶⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 253

¹⁶⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 253

¹⁶⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 253

¹⁶⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 253

dvorište prema projektu Władysława Marconija i Jarosława Wojciechowskog.¹⁶⁸ U razdoblju 1916. — 18. u jednoj od stražnjih prostorija prizemlja uređena je tzv. Sala Kazimierzowska prema projektu Zdzisława Kalinowskog i Zygmunta Kamińskiego, a koja nije očuvana.¹⁶⁹ Od 1921. jednu od dvorana na prvom katu projektira Karol Siciński, polikromiju pročelja 1928. izvodi Stanisław Kazimierz Ostrowski te se 1931. izvodi djelomična obnova interijera, moguće prema projektu

Slika 54: Unutarnje dvorište *kamienice* Fukiera, 1910. prije obnove

Juliusza Nagórskog, kada je otkriven i konzervirani strop sa tragovima polikromije koja nije replicirana tokom obnove nakon rata.¹⁷⁰

Kuća je oštećena 1939., a nakon uništenja 1944. očuvani su podrumi, fragmenti zidova i portala te svodova prizemlja. *Kamienica* je obnovljena 1947.

— 53. prema projektu Waława Podlewskog. Rekonstruirana je većina elemenata pa time i pročelje iz razdoblja za koje se smatralo vrhuncem ove kuće, godina 1782., unutarnje dvorište s trijemovima dok je interijer rezultat novog projekta s time da je interijer prizemlja obnovljen po uzoru na stanje prije 1944. Godine 1969. pregrađeno je i potkrovlje kako bi se prilagodilo za stambene svrhe.

Gotički podrumi iz XV. stoljeća očuvani su s izvornom uzdužnom podjelom zidom još od vremena kad su se na parceli nalazile dvije kuće, a

očuvane su i niše bočnih zidova te stepenište i prozori prema Trgu te bačvasti svodovi.¹⁷¹ Uz glavni ulaz prizemlja nalazi se lijevani fenjer izveden prema projektu Mieczysława Jarnuszkiewicza, a veliko predvorje prizemlja podijeljena je poprečnim zidom uz koji se nalazi kameni stup na kojem se nekoć nalazila figura Ivana Krstitelja. Na gornjem katu rekonstruirane su svodene niše davnog predvorja koje je izvedeno 1552. i koje je bilo puno više od današnjeg.¹⁷² Pročelje nosi klasicistička obilježja te je podijeljena na tri osi. Pročelje prizemlja na lijevoj strani podržava kontrafor koji seže do visine vijenca portala koji se nalazi desno od navedenog kontrafora. Polukružno zaključen portal datira iz druge polovice XVIII. stoljeća, a u njegovom zaglavnom kamenu nalaze se dva ljiljana

¹⁶⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 253

¹⁶⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 253

¹⁷⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 253-254

¹⁷¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 254

¹⁷² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 254

(grb obitelji Fukier) i slovo F (drugo nije rekonstruirano). Desna strana pročelja prizemlja otvorena je širokim prozorom ispod kojeg se nalaze vratašca podruma. Cijelom širinom pročelja prizemlja proteže se drvena nadstrešnica poduprta trima konzolama ispod koje se, nad ulazom, nalazi kovana ploča s prikazom kitice vinove loze, a koja je projekt Mieczysława Jarnuszkiewicza. Lijevo stranom gornjih katova proteže se tzv. *pas słucki*¹⁷³ s datumima 1566. — 1953., kojeg 1953. izvodi Witold Miller. Okviri prozora I. i II. kata profilirani su motivima rozeta, školjaka, zvončica i girlanda te se nad njima nalaze profilirani zabati. Prozori III. kata uokvireni su jednostavnim okvirima dekoriranim volutama i blago istaknutim zaglavnim kamenom nadprozornika. Prozori II. i III. kata imaju istaknutu prozorsku dasku koja je poduprta konzolicama te s konzolica prozora II. kata vise i girlande. Između prozora svakog kata nalaze se reljefi: na I. katu s motivima vinove loze, na II. katu okrugli medaljoni s rozetama te na III. katu girlande s voćem i cvijećem. Sva profilacija pročelja djelomično je pozlaćena. Cijelo pročelje okrunjeno je vijencem poduprtim konzolicama. Stražnje pročelje također je podijeljena na tri osi te se u njegovom prizemlju također nalazi polukružno zaključen kameni ulazni portal s grbom obitelji Fukier u zaglavnom kamenu.

Slika 55: Pročelje *kamienice* Fukierowske 1905.-1910.

¹⁷³ znan i kao *pas kontuszowy*; lenta kojom se opasavao *kontusz* (nešto poput ogrtača) kojeg su nosili pripadnici Poljsko-litavskog plemstva (šljahte); sama lenta jedan je od najprepoznatljivijih elemenata plemićke odore

Slika 56: Interijer vinarije Fukiera, 1907.

Slika 57: Podrumi *kamienice* Fukier 1915., vinski podrum Fukiera

Slika 58: Pročelje kamienice Fukierowske, 1910.

7.2.9 Kamienica Gizińska

Slika 59: Kamienice Fukierowska i Gizińska; kamienica Fukierowska je pod skelom te se na njoj izvode konzervatorski radovi, foto: Maja Bituh

Ova *kamienica* nalazi se na kućnom broju 29/hip. 47.(sl. 59) Kuća je podignuta 1442., a njen prvi vlasnik bio je Andrzej Grabski.¹⁷⁴ Od polovice XVI. stoljeća kuća pripada patricijskoj obitelji Giza za koju je kuća pregrađena na prijelazu XVI. i XVII. stoljeća. Godine 1670. *kamienica* doseže visinu prizemlja i dva kata, a u tlocrtu je podijeljena na tri trakta¹⁷⁵. Od 1743. kuća je u vlasništvu Barbare iz Sakresa Mockowe, žene slikara Jana Samuela Mocka, te je polovicom XVIII. stoljeća pregrađena skupa s gospodarskom kućom i tada je izvedena i dekoracija pročelja.¹⁷⁶ Od druge polovice XVIII. stoljeća izmjenjuje se niz vlasnika te je za vrijeme vlasništva Edwarda i Marie Boehle 1849. drugi kat kuće povezan s katom *kamienice* broj 27.¹⁷⁷ Djelomično je obnovljena i oko 1920. za vrijeme vlašništva Józefa i Helene Chmieliński kada je izveden i novi ulazni portal. Godine 1928. polikromiju pročelja izvodi Zofia Stryjeńska. Nakon uništenja

1944. očuvani su podrumi i fragmenti zidova prizemlja s ulaznim portalom. *Kamienica* je obnovljena 1951. — 1953. prema projektu Waclawa Podlewskog uz zadržavanje očuvanih elemenata te rekonstrukciju pročelja i arhitektonskog plašta kuće kakvi su bili prije 1944. Očuvan je izgled iz oko 1750. uz novoprojektirano stražnje pročelje i interijer. *Kamienica* nakon obnove doseže visinu prizemlja i tri kata, a u tlocrtu je podijeljena na tri trakta te je interijer povezan s onim *kamienice* broj 31. Podrum je također podijeljen na tri trakta te su u njemu preostali brojni gotički elementi, između ostalog niše u zidovima, mali prozor prema dvorištu te bačvasti svodovi prednjeg i središnjeg trakta. U prizemlju, novog rasporeda, središnjeg trakta nalazi se portal kojim se iz predvorja ulazilo u stražnju izbu. Ciglani portal segmentno je zaključen i stupnjevano uvučen.

¹⁷⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 254

¹⁷⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 255

¹⁷⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 255

¹⁷⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 255

Pročelje je podijeljeno na tri osi te su osi viših katova odvojene lezenama i dekorirane polikromijom s prikazima mrtve prirode i amorima koju su 1953. izveli Zofia i Roman Artymowski. U središnjoj osi prizemlja nalazi se rustikom oblikovan polukružno zaključen portal, a s obje strane portala nalaze se veliki pravokutni prozori uokvireni jednostavnom trakom i okrunjeni novoprojektiranim pločama s reljefima lasice i baziliska izvedenima u gipsu. Na krovu nalazi se svjetlarnik otvoren trima prozorima.

7.2.10 *Kamienica Plumhoffowska*

Ova kamienica nalazi se na kućnom broju 31/hip. 48. Nalazi se na uglu s ulicom Wąski Dunaj i prvi puta puta se 1440. na ovoj parceli spominje drvena kuća u vlasništvu braće Rafaela Suchopędka i Wawrzyńca.¹⁷⁸ Zidana *kamienica* podignuta je nekad prije 1466., u to doba dubine jednog trakta koji je jednak dubini današnja prednja dva trakta.¹⁷⁹ Ispod kuće protezali su se podrumi, a visinom je kuća tada dosegala dva kata s prizemljem značajno višim od današnjeg i dosta niskim katovima, pogotovo II. kat koji je možda bio namijenjen za skladištenje.¹⁸⁰ Iz tog razdoblja do danas su očuvani fragmenti podrumskih zidova i vanjski bočni zid profiliran nišama prema ulici Wąski Dunaj. Od 1467. vlasnik je Maciej Rzepka te je zasigurno za vrijeme njegovog vlasništva nadograđen stražnji trakt u koji je smještena stražnja izba i prolaz na dvorište. Iz razdoblja te pregradnje očuvani su stražnji i vanjski zid stražnjeg trakta prema ulici Wąski Dunaj.¹⁸¹ Od posljednje četvrtine XV. stoljeća vlasnici su gradonačelnik Kazub i njegova obitelj te je za njih kuća temeljito pregrađena u prvo trećini XVI. stoljeća (nad ulazom je zapisana godina 1535. koja možebitno označava kraj radova).¹⁸² Izvedeno je tada i svođenje podruma te je uveden poprečni zid kojim se dijelio prednji trakt podruma te pročelje s novim prozorskim otvorima partera, a koje je djelomično očuvano do danas. U tom razdoblju izvedene su i kamene skulpture i profilacije pročelja, kasnije izmještene: figura sv. Ane, Bogorodice i Djeteta te dva portala, jedan vjerojatno glavni a drugi zasigurno onaj koji je vodio iz predvorja u stražnju izbu. Istovremeno s ovom pregradnjom, podignuta je i stražnja gospodarska kuća.¹⁸³ U razdoblju 1635. — 37. ponovno temeljito pregrađena od strane novog vlasnika, Henryka Plumhoffa, trgovca i gradonačelnika. Tada su izmijenjene visine katova koje su očuvane kao takve do danas, a u prizemlju predvorje je odijeljeno te je zid koji je otvoren dvama portalima dekoriran stuccom jer je prednja prostorija

¹⁷⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 255

¹⁷⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 255

¹⁸⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 255

¹⁸¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 256

¹⁸² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 256

¹⁸³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 256

otada nosila funkciju lokala (stucco nije očuvan). Pročelje je također dobilo novi izgled te su tada izvedeni portal, prozorski okviri, sgraffito dekoracija, atika te erker na bočnom pročelju.¹⁸⁴ Od 1645. vlasnik je Dawid Minterz, kraljevski sluga, a nakon njega Dawid Zappio, gradonačelnik uz kojeg se može vezati izmjena pročelja na kojem je tada smješten, danas nepostojeći, reljef sv. Marka s lavom.¹⁸⁵ Kroz XVIII. izmjenjuje se niz vlasnika te se od 1766. ovdje nalazi i prva varšavska taverna Quellusa.¹⁸⁶ Godine 1834. temeljito je pregrađena za vrijeme tadašnjih vlasnika, Marie i Franciszeka Tietza, kada je izmijenjen unutarnji raspored prostorija, uz stražnje pročelje nadograđeno je stubište koje je bilo zajedničko sa stražnjom *kamienicom* na Ulici Piwnoj. Preko bočnog pročelja izveden je paravanski zid sa uskim otvorima koji su otkrivali samo dio pročelja. Djelomično je ukoljen i dekor s glavnog pročelja i skinuta je atika.¹⁸⁷ Godine 1913. otkupljena je novcem od socijalnih doprinosa i iz privatnog je vlasništva predana u ruke Društva ljubitelja povijesti. Na njihovu su ju inicijativu, nakon provedenih istraživanja, 1913. — 15. konzervirali Władysław Marconi i Jarosław Wojciechowski.¹⁸⁸ Tada su prezentirani izvorni gotički elementi, atika je djelomično rekonstruirana te su vraćeni neki detalji izvedeni u pregradnji 1635. — 37.

Nakon uništenja 1944. očuvani su podrumi, većina pročelja, bočno pročelje i svodovi prizemlja. Nakon što je konsolidirana 1947. — 49., *kamienica* je obnovljena 1948. — 53. prema projektu Jana Grudzińskiego te su pri obnovi zadržani očuvani elementi, stražnje pročelje i interijer novo su projektirani, a interijer prizemlja izveden je prema uzoru na stanje prije 1944. *Kamienica* je u tlocrtu podijeljena na tri trakta, a visinom doseže tri kata te je na višim katovima povezana s prostorima kamienice broj 29. Gotički podrumi su podijeljeni na tri kata i tri trakta te su natkriveni bačvastim svodovima, neki su oštrog luka. Pronađeni su tragovi stepeništa koje je vodilo na Trg, a u unutrašnjem dvorištu nalazi se vanjsko stepenište koje vodi do prizemlja. Podrumi su otvoreni prozorskim otvorima prema Ulici Wąski Dunaj, a stražnji trakt je pregrađen i prenamijenjen u kotlovnicu. Na lijevoj strani prizemlja nalazi se predvorje natkriveno rekonstruiranim križno-bačvastim svodovima s profiliranim rebrima poduprtim konzolama. Na desnoj strani nalaze se prostorije od kojih je jedna svođena bačvastim svodovima s lunetama, a druga križno-bačvastim svodovima. U predvorju nalaze se dva kamena portala: 1. kasnogotički iz prve četvrtine XVI. stoljeća, pravokutni otvoren plosnatim lukom te dovratnicima i nadvratnikom profiliranim trakama koje se presijecaju; 2. sličan prvome, s glavom Krista u zaglavnom kamenu, isklesan nanovo

¹⁸⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 256

¹⁸⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 256

¹⁸⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 256

¹⁸⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 256

¹⁸⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 256

1953.¹⁸⁹ Pročelje je podijeljeno na tri osi te nosi obilježja kasne renesanse s elementima gotike. Pročelje prizemlja otvoreno je na lijevoj strani ulaznim portalom iz razdoblja kasne renesanse, točnije iz pregradnje 1635. — 37., koji je djelomično nadopunjen obnovom. Dovratnici oblikovani u stilu rustike nose polukružno zaključen arhivolt dekoriran rozetama, a zaglavni kamen profiliran je u stilu volute s figurom maskerona izvedenom u reljefu. Arhivolt flankiraju mali jonski pilastri koji nose jednostavno profiliranu entablaturu. U trokutnim prazninama uz luk nalaze se reljefi anđeoskih glava s krilima. Nad entablaturuom nalazi se bogata dekoracija s reljefom kartuše i oznakom obitelji te slovima HP (Henryk Plumhoff) u centru, a flankirana je bogatim volutama s akantom, a sve skupa završava s obje strane profiliranim češerom na malom jonskom postamentu. Desno od portala nalazi se zazidani otvor istaknut okvirom, a koji je nekoć vodio u podrum. Krajnje desno nalazi se veliki prozorski otvor segmentnog zaključka nad kojim se nalazi fragment gotičkog otvora s početka XVI. stoljeća.¹⁹⁰ (sl. 60) Granice između viših katova naglašene su bogato dekoriranim sgraffito frizovima, djelomično rekonstruiranim prema onima iz 1635. — 37., koji prelaze i na bočnu stranu pročelja te prikazuju ornamentalne biljne vitice, ptice i ženske glave. Na jugo-istočnom uglu nalazi se kontrafor iznad kojeg se u maloj niši nalazi kasnogotička skulptura sv. Ane, Bogorodice i Djeteta koja datira iz prve polovice XVI. stoljeća.¹⁹¹ (sl. 60) Na bočnom pročelju prvog i drugog kata moguće je vidjeti i ostatke gotičkog ciglanog zida profiliranog vitkim nišama oštih lukova, a koji datiraju iz oko polovice XV. stoljeća. (sl. 60) Iznad niša i u jednoj od njih vidljivi su i okviri nekadašnjih prozorskih otvora koji su danas zazidani, ali su to prozori nekadašnjeg 2. i 3. kata. Erker na bočnom pročelju djelomično je rekonstruiran, poduprt kamenim konzolama, dekoriran u donjoj zoni rustikom izvedenom u gipsu te otvoren prozorskim otvorima uokvirenim profilacijama također izvedenim u gipsu. Trostrešni krov, pokriven crijepom, natkriva zgradu te se na njemu nalazi pet krovnih kućica s prozorskim otvorima. Krov od strane trga kamuflira produžetak pročelja profiliran sa šest zazidanih prozorskih otvora između kojih se nalaze pilastri.

¹⁸⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Ro

¹⁹⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Ro

¹⁹¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Ro

Slika 60: Ugao *kamienice* Plumhoffowske, vidljivi ostatci gotičkih otvora i zidova bočnog pročelja te skulptura sv. Ane, Bogorodice, i Djeteta, foto: Maja Bituh

Slika 61: Strana Kollātaja 1928. sa skelama podignutima za obnovu pročelja

Slika 62: Strana Kollātaja 1933.

Slika 63. Ruševine strane Kollataja 1945.

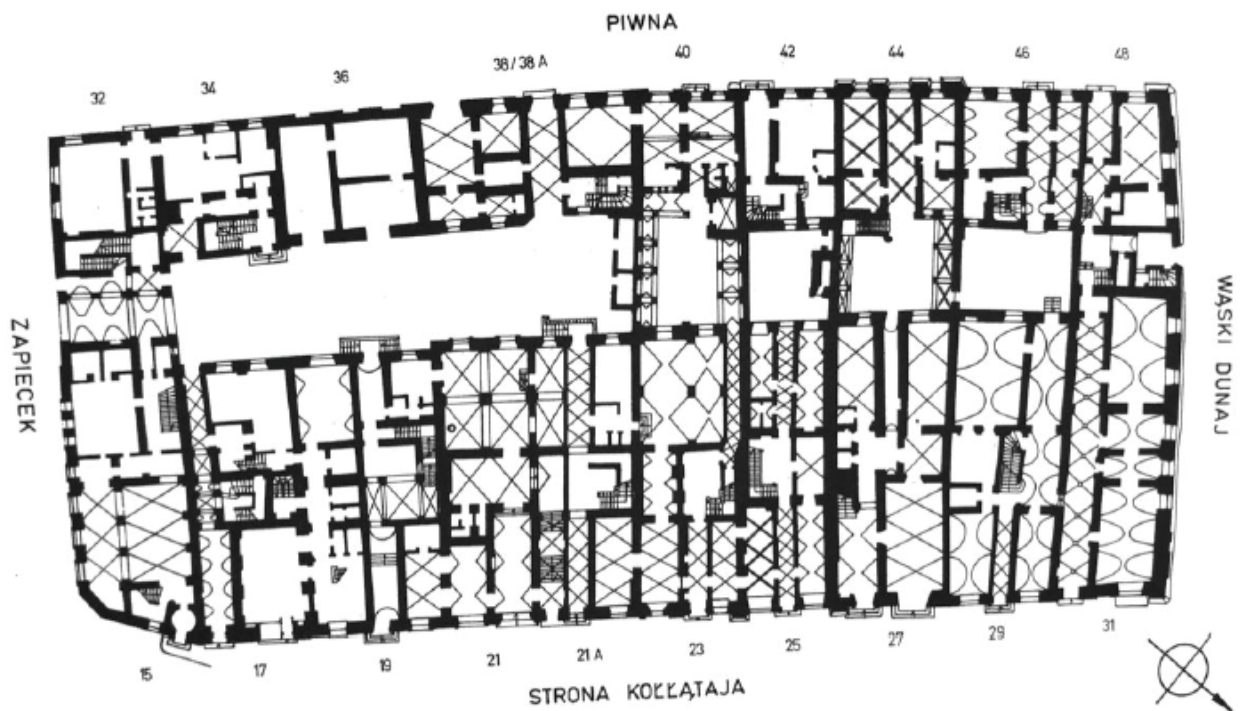
Slika 64: Strana Kollataja 1960.-1962.

Slika 65: Prikaz uništenja strane Kollataja

Slika 66: Prikaz obnovljene strane Kollataja

Slika 67: Tlocrt prizemlja strane Kollataja (stanje nakon rata)

7.3 Strana Barssa (istočna strana)

Prednje *kamienice* ovog bloka (sl. 68) omeđene su građevinskim linijama koje se protežu uz Trg, Ulicu Celnu i Kamienne Schodki, a stražnju stranu bloka omeđuje još Ulica Brzozowa. Blok je podijeljen na četrnaest parcela te su *kamienice* uz trg numerirane kućnim brojevima i hipotekama: 2/hip. 69, 4/hip. 68, 6/hip. 67, 8/hip. 66, 10/hip. 65, 12/hip. 64, 14/hip. 63, 16/hip. 62, 18/hip. 61, 20/hip. 60, 22/hip. 59, 24/hip. 58 i 26/hip. 57. Prirodnu granicu bloka sa stražnje strane čini škarpa koja se spušta prema rijeci te je prvotno s te strane blok bio omeđen uskom uličicom koja se protezala između bloka i obrambenih zidina. Frontalne kamienice podizane su u razdoblju gotike kroz XV. i XVI stoljeće te je najstarija od njih prvi puta spomenuta 1448. Od druge četvrtine XVI. stoljeća započinje izgradnja gospodarskih kuća iza kojih su se nalazila po dva dvorišta, jedno iza i drugo ispred linije obrambenih zidina. U XVII. i XVIII. stoljeću izgrađene su kuće na mjestu uličice i zidina te je tako formirana današnja Ulica Brzozowa. Strana Barssa bila je najteže oštećena tokom rata, a očuvani su bili samo podrumi i sami korijeni zidova. Blok je obnovljen 1951. — 53.

Slika 68: Strana Barssa, foto Maja Bituh

7.3.1 *Kamienica* Bornbachowska

Slika 69: Kamienica Bornbachowska

Na kućnom broju 2/hip. 69 nalazi se *kamienica* Bornbachowska, uglovnica na Trgu i Ulici Celnoj. (sl. 69) Prvi puta spominje se 1449. kao drvena kuća koju je Mikołaj Bornbach prodao svojem sinu Jerzyju.¹⁹² Kuća je u vlasništvu ove obitelji sve do polovice XVII. stoljeća. *Kamienica* je izgrađena oko 1451. i tada je zasigurno zauzimala jedan trakt, današnja prednja dva trakta.¹⁹³ U XVI. stoljeću pregrađivana je nekoliko puta te je u jednoj od pregradnji zasigurno dodan i stražnji trakt. Nakon toga su podijeljeni i nadsvođeni podrumi. *Kamienica* je izgorjela u požaru 1607. te ju 1626. obnavlja Jerzy Bornbach i tada *kamienica* doseže visinu tri kata, u tlocrtu je podijeljena na tri trakta te se središtem prizemlja proteže usko predvorje.¹⁹⁴ Pročelje je podijeljeno na tri osi te je na bočnom pročelju

istaknut erker. U razdoblju 1703. — 04. kuća je u vlasništvu obitelji Winkler te je poznato kako je krilo uz Ulicu Celnu visine prizemlja i dva kata, a pročelje je podijeljeno na sedam osi. U razdoblju 1752. — 73. vlasnici su litavski jezuiti za vrijeme kojih je kuća pregrađena u svrhu internata te je tada zvana “samostančićem”. Tada je nadograđeno bočno krilo kako bi se ujednačilo s ostatkom konstrukcije te je izveden zabat nad pročeljem središnjeg trakta gdje se nalazilo novo stepenište.¹⁹⁵ Nadalje se izmjenjuje niz vlasnika, a među njima je i obitelj Barss. Godine 1928. provodi se obnova pročelja te je tada Robert Pękalski izveo i polikromiju. U to vrijeme *kamienica* pripada Domu zdravlja policije, a nakon toga od 1930. Domu zdravlja Udruga Poljske.¹⁹⁶

Nakon uništenja 1944. očuvani su podrumi i fragment zida uz *kamienicu* broj 4 te dovratnici glavnog portala. *Kamienica* je obnovljena 1951. — 53. prema projektu Anne Boyé-Guerquin pri čemu je rekonstruiran arhitektonski plašt i oba pročelja koja ni prije uništenja nisu nosila obilježja određene epohe, a tlocrtna dispozicija interijera i stražnje pročelje rezultat su novog projekta s time da se u unutrašnjosti prizemlja zadržao stari raspored. Horizontalno, *kamienica* je podijeljena na četiri kata, a u tlocrtu na tri trakta. Podrumi su većinski izvorni gotički iz XV. i XVI. stoljeća,

¹⁹² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 258

¹⁹³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 258

¹⁹⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 258

¹⁹⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 258

¹⁹⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 258

podijeljeni na dva trakta te svođeni bačvastim svodovima.¹⁹⁷ Stubištem su povezani s izlazom prema Trgu, otvoreni su i prozorom u stražnjem traktu koji gleda na Ulicu Celnu, a u zidovima prema *kamienici* broj 4 očuvane su i izvorne niše. Prostorija koja se nalazi na uglu zgrade jedina je novijeg vijeka te njeni svodovi zasigurno datiraju iz 1626.¹⁹⁸ U prizemlju se u ravnini središnje osi pročelja proteže usko predvorje te su ono i prostorije uz njega svođene bačvastim svodovima s lunetama. Pročelje je podijeljeno na tri prozorske osi, a prizemljem dominira portal izveden u crvenom pješčenjaku s dovratnicima oblikovanim poput rustike, a koji su izvorni iz XVIII. stoljeća.¹⁹⁹ Arhivolt je rezultat rekonstrukcije, a u polukružnom otvoru, iznad vrata, nalazi se otvor u kojem je rešetka za koju se vjeruje kako je iz XVIII. stoljeća te je dopremljena s neke druge *kamienice*. Viši katovi pročelja dekorirani su sgraffitom kojeg su 1953. izveli Jacek i Hanna Żuławski te je u dekoru moguće vidjeti i prikaz glave Piotra Skarge za kojeg se pogrešno mislilo kako je bio vlasnikom *kamienice* u XVIII. stoljeću.²⁰⁰ Na bočnom pročelju, koja je spojena s bočnim pročeljem *kamienice* na Ulici Brzozovoj br. 5, rekonstruiran je erker te je 1953. također dekoriran geometrijskim sgraffitom. *Kamienica* je natkrivena trostrešnim krovom.

7.3.2 *Kamienica Czempińska*

Prva kuća na ovoj parceli spominje se 1448. kao drvena kuća u vlasništvu Burharda.²⁰¹ (sl. 71) *Kamienica* je podignuta prije 1467. kada ju je Mikołaj Dzydze predao Jerzyju Bornbachowu.²⁰² Prvotna *kamienica* zasigurno je dubinom zauzimala jedan trakt. Početkom XVI. stoljeća izvedene su neke pregradnje te je istovremeno u dvorištu podignuta i jednokatna gospodarska kuća dubine jednog trakta.²⁰³ Krajem stoljeća, stražnja je kuća proširena iza linije obrambenog zida, a vjerojatno je tada izvedena i obnova *kamienice* na trgu.²⁰⁴ Od 1604. vlasnik je Henryk Plumhoff za vrijeme kojega je temeljito pregrađena o čemu je svjedočio natpis nad prozorom koji nije ostao sačuvan. U tom trenutku *kamienica* doseže visinu dva kata te se u prizemlju nalaze tri nadsvođene sobe, a pročelje je podijeljeno na dvije osi. Podrumi su pregrađeni te je pod dvorištem prokopan hodnik koji je povezivao gospodarsku kuću s podrumom *kamienice* i to je jedino takve rješenje komunikacije između dvije kuće u Varšavi. U razdoblju 1659. — 61. u *kamienici* se nalazi

¹⁹⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 259

¹⁹⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 259

¹⁹⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 259

²⁰⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 259

²⁰¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 259

²⁰² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 259

²⁰³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 259

²⁰⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 259

ljekarna.²⁰⁵ Nekad prije 1743., moguće 1725. ako se uzme u obzir godina zabilježena na rešetki nadvratnog prozora, kamienica je povišena za IV. kat te je na krovu otvoren svjetlarnik za vrijeme vlasništva Jakuba Szubalskiego, pisca dekreta.²⁰⁶ Kamienicu nasljeđuje Józef Szubalski, kraljevski ljekarnik, a od 1760. do 1827. vlasnik je Jan Chrzciel Czempiński, doktor i kraljevski sekretar.²⁰⁷ Od 1827. do 1916. vlasnici su obitelj Kulewski koji su od 1873. vlasnici i susjedne *kamienice* broj 6 pa su otada dvije *kamienice* povezane te su im ujednačena oblikovanja pročelja.²⁰⁸ (sl. 70) Godine 1928. pročelje je obnovljeno te je tada Ludomir Ślendziński izveo i polikromiju. Od 1930., i dalje skupa s *kamienicom* 6, u vlasništvu je obitelji Winter.

Slika 70: Strana Barssa 1928., *kamienice* 4 do 10, vidljiva jednaka pročelja *kamienica* 4 i 6

Nakon uništenja očuvani su podrumi i fragmenti portala (dovratnici i rešetka nadvratnog prozora). *Kamienica* je obnovljena 1952. — 53. prema projektu Stanisława Kamińskiego te je rekonstruirano pročelje prema uzoru na stanje prije 1944. (sl. 70), konkretno zadržavajući izgled iz 1873., a interijer i stražnje pročelje rezultat su novog projekta. U projektiranju tlocrtne dispozicije i izgleda prizemlja zadržala se konstrukcija kakva je bila poznata prije 1944. *Kamienica* i danas doseže visinu pet katova, a dubinom zauzima tri trakta. Podrumi su podijeljeni na dva trakta, a svi zidovi, niše i prozorski otvori prema trgu datiraju iz razdoblja gotike, XV. — XVI. stoljeće.²⁰⁹ Podrumi su svođeni bačvastim svodovima, a očuvana je i vertikalna komunikacija koja vodi na Trg te hodnik

²⁰⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 259

²⁰⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 259

²⁰⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 259

²⁰⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 259

²⁰⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 260

koji vodi u stražnju kuću iz XVIII. stoljeća. U prizemlju se nalazi usko predsoblje koje je, kao i preostale prostorije prizemlja, svođeno križno-bačvastim svodovima te se na nju nastavlja uski hodnik koji vodi u dvorište. Pročeljem dominiraju profilacije vijenaca te rustika koja se proteže uz rub viših katova *kamienice*. Pročelje četvrtog kata dekorirano je sgraffitom koji prikazuje legendu o bazilisku, a koju su 1953. izveli Krystyna Kozłowska i Grzegorz Wdowicki.²¹⁰ Na desnoj osi pročelja prizemlja nalazi se polukružno zaključen portal izveden u crvenom pješčenjaku te profiliran u stilu rustike. Portal je u velikoj većini rekonstrukcija onog iz XVII. stoljeća, a u nadvratnom otvoru nalazi se kovana rešetka s monogramom IHS i godinom 1725. Prozori viših katova uokvireni su jednostavno profiliranim okvirima. *Kamienica* je natkrita dvostrešnim krovom na kojem se nalazi i svjetlarnik otvoren dvama prozorima sa svake strane.

7.3.3 *Kamienica* Gizińska

Na kućnom broju 6/hip. 67 nalazi se *kamienica* Gizińska (sl. 71) podignuta 1448. — 55. za djecu obitelji Haberko.²¹¹ Do 1542. izmjenjuje se nekoliko vlasnika, a otada pa cijelo stoljeće kuća je u vlasništvu obitelji Giza. Gotička *kamienica* tlocrtno je bila podijeljena na dva trakta. Izgorjela je u požaru 1607. te ju 1610. obnavlja Jan Giza, a obnova je obilježena pločom na pročelju koja nije očuvana do danas.²¹² Otada, *kamienica* je zasigurno visine prizemlja i kata, a u tlocrtu zauzima dubinu tri trakta. Izveden je i novi portal, a u dvorište je smještena staja. Od 1784. — 1826. u vlasništvu je Michała Łukaszewicza, trgovca i posljednjeg predsjednika Stare Varšave, te je u tom trenutku *kamienica* bila visine dva kata, a na krovu se nalazio svjetlarnik. Također, u dvorištu je izveden trijem.²¹³ Kroz XIX. i XX. stoljeće izmjenjuje se niz vlasnika, a od 1873. pripada obitelji Kulewski te je *kamienica* tada nadograđena do visine IV kata, a pročelje je ujednačeno s onim *kamienice* broj 4.²¹⁴ *Kamienica* je obnavljana 1918. i tada je pronađena tabla s natpisom godine 1610. Godine 1928. obnavljano je i pročelje te je tada djelomično otkriven izvorni portal, a otvor za vrata na

Slika 71: *Kamienice* Czempieńska i Gizińska, foto: Maja Bituh

²¹⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 260

²¹¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 260

²¹² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 260

²¹³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 260

²¹⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 260

lijevoj strani prizemlja preoblikovan je u prozor. Polikromiju je izveo Ludomir Ślendziński. (sl. 70) Oko 1930., *kamienica* je u vlasništvu Helene Światopełk-Czetwertyńskiej.

Nakon uništenja 1944. očuvani su podrumi te djelomično dovratnici ulaznog portala. Obnovljena je 1952. — 53. prema projektima Teodora Bursze i Stanisława Kamińskiego. Projekt pročelja referirao se na stanje prije 1944., zadržavajući uglavnom izgled nakon 1873. pri čemu natpisi pročelja nisu rekonstruirani. Interijeri i stražnje pročelje rezultat su novog projekta. Nova *kamienica* također je vertikalno podijeljena na prizemlje i četiri kata, a u tlocrtu zauzima dubinu dva trakta. Podrumi su podijeljeni na dva trakta te su bočni zidovi, onaj stražnji te onaj koji dijeli traktove datirani u XV. — XVI. stoljeće dok frontalni zid sa stepeništem prema Trgu i bačvasti svodovi najvjerojatnije potječu iz pregradnje 1610.²¹⁵ Tlocrtna dispozicija prizemlja je izmijenjena te se prednjim traktom proteže jedna prostorija u kojoj se nalazio salon Desa-e²¹⁶, a kojeg je 1953. projektirala Barbara Brukalska. U stražnjem traktu otvoren je hodnik kojim se izlazi na dvorište. Pročelje je podijeljeno na dvije osi te su njegove profilacije i otvori istovjetni onima na *kamienici* broj 4. Ulazni polukružno zaključeni portal izveden je u crvenom pješčenjaku te su zadržani izvorni fragmenti s početka XVII. stoljeća.

7.3.4 *Kamienica* Ellebrantowska

Slika 72: *Kamienica* Ellebrantowska

Ova *kamienica* nalazi se na kućnom broju 8/ hip. 66. (sl. 72) Godine 1448. prvi se puta spominje drvena kuća na parceli u vlasništvu Kaspara Wilka te su i tragovi prvotne kuće, prema nalazima iz XIV. stoljeća, pronađeni u stražnjem traktu podruma.²¹⁷ *Kamienica* je podignuta u drugoj polovici XV. stoljeća te je zauzimala dubinu jednog trakta, današnja prednja dva trakta. Početkom XVI. stoljeća u vlasništvu je Mikołaja Baryczke za vrijeme kojeg je 1508. proširena: nadograđen je stražnji trakt u kojem se nalazio hodnik prema dvorištu te stražnji lokal. Od 1562. vlasnik je Maciej Ellebrant, zlatar, za vrijeme kojeg je također pregrađena te je stražnji lokal nadsveden kasnogotičkim bačvastim svodovima s lunetama. Od 1601. kuća je

²¹⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 261

²¹⁶ Desa: polj. Dzieła Sztuki i Antyki; firma koja je se bavi trgovanjem umjetnina i antikviteta

²¹⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 261

zasigurno jednokatna, a u prizemlju je smješten lokal i zlatarska radionica dok se na prvom katu nalazila velika kuhinja.²¹⁸ *Kamienica* je izgorjela u požaru 1607. te je nakon toga obnovljena za vrijeme vlasništva Jerzyja Szymonowicza i podignuta je nova jednokatna *kamienica*, dubine tri trakta s pročeljem podijeljenim na tri osi. U prizemlju su se nalazile tri nadsvođene prostorije, a na prvom katu nalazila se sala. U XIX. stoljeću nadograđena je za još jedan kat te je na krovu izveden svjetlarnik.²¹⁹ Od 1920. u vlasništvu je Helene Światopełk-Czetwertyńskiej te je 1928. obnovljeno pročelje pa je tada rekonstruiran i lijevi portal pročelja, a polikromiju je izveo Tadeusz Gronowski.

Nakon uništenja 1944. očuvani su podrumi, djelomično glavni portal te fragmenti zidova prizemlja na kojima su 1949. otkrivene dvije niše. Jedna gotička u predvorju s djelovima oslika koji nije bio čitljiv te druga u stražnjem lokalu s prikazom sv. Katarine i pohoda kopljanika kojeg je prekrivao svod iz druge polovice XVI. stoljeća.²²⁰ Prikaz je inventariziran i nije očuvan te su obje niše djelomično rastavljene prije 1952.²²¹ *Kamienica* je obnovljena između 1952. i 1953. prema projektu Jana Idzikowskog pri čemu je rekonstruiran izgled pročelja prije 1944., jedino je otvor za vrata prema podrumu zamijenjen prozorskim otvorom. Zadržani su neki od elemenata iz pregradnji XVII. i XIX. stoljeća dok su stražnje pročelje i interijer rezultat novog projekta. Niša u stražnjem lokalu također je rekonstruirana. Nova *kamienica* doseže visinu tri kata, a u tlocrtu je podijeljena na tri trakta. Izvorni gotički podrumi uzdužno su podijeljeni te nadsvođeni bačvastim svodovima, djelomično oštrolučnim. Zidovi prednja dva trakta datiraju iz XV. stoljeća dok je većina ostalih elemenata, uključujući i stepenište prema dvorištu te prozor i nišu stražnjeg trakta, iz XVI. stoljeća. Iz novovjekovnih pregradnji datiraju pojačanja zidova, stepenište prema prizemlju te drugi niži kat podruma u lijevom dijelu prednjeg trakta. U prizemlju se u predvorju nalazi fragment gotičkog zida koji nije žbukana te je rekonstruirana i niša koja se nalazila na tom cijelu zida, a koja je zasigurno datirala iz druge polovice XV. stoljeća.²²² Niša je zatvorena dvjema segmentnim pojasnicama nošenim ciglanim konzolama. Pročelje je podijeljeno na tri osi, a horizontalna podijela pročelja naglašena je vijencima iznad prizemlja te II. kata, koji je obogaćen i profiliranim dentima, i završnim krunidbenim vijencem. Pročelje prizemlja otvoreno je dvama portalima u stilu onih iz XVII. stoljeća, lijevi datira iz 1928. Oba portala rekonstruirana su u pješčenjaku te se radi o rustikom profiliranim okvirima koji polukružno zaključuju otvor. Sgraffito su 1953. izveli Seweryn Sokołowski, Zofia Kowalska i Jacek Sempoliński.²²³ (sl. 73) *Kamienica* je natkrivena dvostrešnim

²¹⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 261

²¹⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 261

²²⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 261-262

²²¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 262

²²² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 262

²²³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 262

krovom na kojem se nalazi svjetlarnik, kamufliran s prednje strane atikom, te dvije kućice za krovne prozore

Slika 73: Detalj sgraffito oslika *kamienice* Ellebrantowske, 1953.

7.3.5 *Kamienica* Troperowska

Na kućnom broju 10/hip. 65 nalazi se *kamienica* Troperowska. (sl. 74) Prvi poznati vlasnici bili su braća Wilk vel Zarębowi, varšavski gradski namjesnici²²⁴. Od 1459. vlasnik je Jan Wilk, a od 1461. s njime i Kasper Wilk. Za vrijeme njihovog vlasništva podignuta je kamienica i to zasigurno prije 1464. što je datum prvog zapisa o postojanju kamienice.²²⁵ U XVI. stoljeću su, između ostalih, vlasnici bili i Stanisław Landeker i Jerzy Bornbach. U drugoj četvrtini XVI. stoljeća zasigurno je nadograđen stražnji trakt te je otada kuća zauzimala dubinu dva trakta. Godine 1531. na drugoj strani dvorišta, prislonjena uz obrambene zidine, podignuta je zidana gospodarska kuća koja je imala stambenu funkciju.²²⁶

Slika 74: *Kamienica* Troperowska, foto: Maja Bituh

Krajem XVI. stoljeća zasigurno je pregrađivana o čemu svjedoče svodovi prednjeg trakta podruma te pregradni zidovi. *Kamienica* je izgorjela u požaru 1607. te je nakon toga obnovljena za vrijeme novog vlasnika, Andrzeja Tropera. Tada je ponovno podignuta prizemna *kamienica*. Temeljito je preoblikovana 1769. za vrijeme vlasništva Andrzeja Byczkowskog, možebitno prema projektu Efraima Szergera. Tada su nadograđena još dva kata, a pročelje je preoblikovano.²²⁷ Kroz XIX. i XX. stoljeće izmjenjuje se niz vlasnika te je, između ostalih, od 1920. vlasnica *kamienice* Helena Światopełk-Czetweryńska. Od 1927. vlasnici su obitelj Winter i Aleksandra Markuszewska za vrijeme kojih je izvedena obnova pročelja pri čemu je polikromiju izveo Zygmunt Kamiński. Od 1930. vlasnik je Aleksander Lednicki.

Nakon uništenja 1944. očuvani su podrumi i fragmenti zidova prizemlja. Prije obnove, u stražnjem traktu otkrivene su niše te oslik u jednoj od njih koji nije očuvan. *Kamienica* je obnovljena nakon što su rastavljeni ostatci očuvanih nadzemnih zidova, 1952. — 23., prema projektu Jana Idzikowskog. Pritom je rekonstruirano pročelje iz 1769. uz male izmjene; nije rekonstruiran natpis na ploči iznad ulaza, a portali koji su nekoć bili glatkih profila sada su izvedeni u stilu rustike. Interijer i stražnje pročelje rezultat su novog projekta. (sl. 75) *Kamienica* je vertikalno podijeljena na prizemlje i tri kata, a dubinom zauzima tri trakta. Podrumi su također podijeljeni na tri trakta te većina zidova i svodova datira iz XV. i XVI. stoljeća.²²⁸ U bočnom zidu stražnjeg trakta pronađena je niša s tragovima nekadašnjih polica. Pročelje podijeljeno na tri prozorske osi

Slika 75: Interijer *kamienice* Troperowske, trgovina poljske narodne umjetnosti, foto: Maja

²²⁴ polj. wójt - njem. Vogt, lat. advocatus; urednik lokalne administracije, kroz povijest:

²²⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 262

²²⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 262

²²⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 262

²²⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 263

nosi karakteristike klasicizma. Središnja os istaknuta je rizalitom koji je u zoni prizemlja oblikovan u stilu rustike. Horizontalna podjela pročelja dodatno je istaknuta međukatnim vijencima, a cijelo pročelje okrunjeno je vijencem poduprtim konzolicama. Cijelom širinom pročelja prvog kata proteže se balkon oslonjen na volutne konzole te ograđen kovanom ogradom s pozlaćenim detaljima. Središnja os dodatno je istaknuta u toj zoni otvorom vrata okrunjenim istaknutim zabatom oslonjenim na dvije volutne konzolice između kojih se proteže feston cvijeća. Svi prozori pročelja uokvireni su jednostavnim profilacijama te su oni prvog kata istaknuti pozlaćenim girlandama koje padaju preko nadprozornika dok je nad prozorom središnje osi drugog kata također izvedena pozlačena girlanda koja visi s međukatnog vijenca. Cijela *kamienica* natkrivena je mansardom na kojoj se nalazi jedna krovna kućica otvorena prozorom.

7.3.6 *Kamienica* Małodobrych

Slika 76: *Kamienica* Małodobrych,
foto: Maja Bituh

dalje jednokatna.²³¹ Od kraja XVII. stoljeća do 1736. vlasnici su obitelj Minasowicz. Nekad prije 1743. nadograđen je još jedan kat. Kroz XIX. i XX. stoljeće izmjenjuje se niz vlasnika,

Ova *kamienica* nalazi se na kućnom broju 12/hip. 64. (sl. 76) Prvi puta spominje se nekad između 1444. i 1459. kao dom Macieja Koszanoge vel Hafftera sa zidanim zidom prema *kamienici* broj 14. te postoji mogućnost kako je tada kuća bila djelomično zidana.²²⁹ Postoje nesigurni izvori iz 1462. o tome kako *kamienica* postoji, a prvi siguran izvor datira iz 1580.²³⁰ Podignuta je ili samo pregrađena početkom XVI. stoljeća te je u tom trenutku jednokatna i dubine dva trakta. Prvi kat povezan je trijemom sa stražnjom gospodarskom kućom. U XVI. stoljeću vlasnici su obitelj Małodobry, a nakon 1628. u rukama je gradonačelničke obitelji Czerski te je u tom razdoblju *kamienica* i

Slika 77: *Kamienica* Małodobrych 1918.

²²⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 263

²³⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 263

²³¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 263

a od 1784. do 1853. u vlasništvu je književne bratovštine te je u to vrijeme obnovljeno i pročelje, najvjerojatnije prema projektu Henryka Marconija.²³² (sl. 77) Od 1920. vlasnici su Helena Światopełk-Czetwertyńska i Władysław Tyszkiewicz. godine 1928. pročelje je renovirano, a polikromiju je izveo tadašnji vlasnik *kamienice* Edward Okuń. (sl. 78) Tada je otkriven i portal zaključen arhivoltom izvedenim u rustici u čijem su zaglavnom kamenu uklesani inicijali IHS, a koji nisu rekonstruirani.

²³² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str.264

Nakon uništenja 1944. očuvani su podrumi te fragmenti gotičkih zidova prizemlja s nišama u stražnjoj izbi i predvorju. U potonjoj se nalazio i prikaz sv. Jurja koji je inventariziran, ali ne i očuvan.²³³ Očuvan je i gotički zid prema dvorištu visine prizemlja i dva kata otvoren kasnogotičkim prozorima i profiliran polustupovima na I. i II. katu. Sve skupa rastavljeno je prije 1952. te je cijela *kamienica* obnovljena 1952. — 53. prema projektu Teodora Bursza. Pročelje je rekonstruirano prema stanju prije 1944. zadržavajući izgled iz polovice XIX. stoljeća s izmjenama iz 1928. Stražnje pročelje rezultat je novog projekta kao i interijer u kojem se na predratno stanje referira samo u projektu prizemlja. *Kamienica* je visoka četiri kata, a dubinom zauzima tri trakta te je na višim katovima povezana s prostorima *kamienice* 14. Većina elemenata podruma, svodovi te bočni, frontalni i pregradni zidovi, datiraju iz XV. — XVI. stoljeća. Ostali elementi datiraju iz XVII. — XVIII. stoljeća kada su, između ostalog, prednji traktovi podruma produbljeni i podijeljeni na dva kata. U prizemlju se s desne strane nalazi predvorje (sl. 79), a s lijeve strane prostorije svodene križno-bačvastim svodovima. Središnji trakt rezerviran je za vertikalnu komunikaciju kuće. Pročelje je podijeljeno na tri osi. Pročelje prizemlja otvoreno je portalom na desnoj strani koji je profiliran u stilu

Slika 78: Strana Barssa 1930. – 1934. (detalj fotografije); *kamienica* Malodobrych u sredini, *kamienica* Kupcewiczowska s lijeva, vidljiv sgraffito oslik izveden 1928.

²³³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 264

rustike, a u čijem se polukružnom zaključku nalazi kovana rešetka iz XVIII. stoljeća.²³⁴ Lijevo od njega nalaze se dva prozora koji su rezultat novog projekta. Prozori viših katova jednostavnih su okvira, a središnja os I. kata naglašena je malim balkonom oslonjenim na dvije konzole te ograđenim kovanom ogradom. Vrata kojima se izlazi na balkon istaknuta su profiliranim segmentnim zabatom u zoni nadvratnika. *Kamienica* je natkrivena dvostrešnim krovom na čijoj se frontalnoj plohi nalaze dvije krovne kućice otvorene prozorima, a na sljemenu krova nalazi se svjetlarnik otvoren nizom polukružno zaključenih pravokutnih prozora.

Slika 79: Predvorje *kamienice* Malodobrych, foto: Maja Bituh

7.3.7 *Kamienica* Kupcewiczowska

Ova *kamienica* nalazi se na kućnom broju 14/hip. 63. Na parceli su otkriveni tragovi najranijeg uređenja parcele iz XIV. stoljeća: fragmenti podnica dvorišta za koje su služile drvene letve te ograda prema parceli kućnog broja 12. Također, pronađena su dva sloja ostataka kasnijih drvenih elemenata izgradnje gospodarskih građevina. Prvi puta, drvena kuća spominje se 1444. koji se nalazio između dva zidana zida.²³⁵ Kuća je u vlasništvu Andrzeja Edlingera za vrijeme kojeg je 1446. započeta izgradnja *kamienice*, a nasljeđuje ju Piotr slikar uz obavezu o dovršetku izgradnje.²³⁶ *Kamienica* je u tlocrtu bila podijeljena na jedan trakt, dubine današnja prednja dva, te su se ispod nje nalazili podrumi natkriveni ravnim stropom. Tokom XVI. stoljeća *kamienica* je pregrađivana najmanje dva puta. Prvi puta zasigurno 1531. za vrijeme vlasništva obitelji Erler, kada je nadograđen stražnji trakt, a istovremeno je krenula i izgradnja stražnjeg dijela parcele uz korištenje zidova obrambenih zidina.²³⁷ Druga pregradnja izvedena je krajem XVI. stoljeća kada je presvođen stražnji trakt podruma te je iza obrambenih zidina podignuta gospodarska kuća. Od kraja XVII. do polovine XVIII. stoljeća u vlasništvu je obitelji Koliński za vrijeme koje je nadograđen još jedan kat te je sagrađen i svjetlarnik na krovu. Od polovine XVIII. stoljeća do 1821. u vlasništvu je Łyszkiewicza te postoji mogućnost da je u tom razdoblju izveden balkon na pročelju prvog kata.

²³⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str.264

²³⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 264

²³⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 264

²³⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 265

Godine 1928. obnovljeno je pročelje te su tada uklonjene dekoracije prozorskih otvora I. i II. kata i izvedena je polikromija prema projektu Zbigniewa Pronaszko. (sl. 78)

Nakon uništenja 1944. očuvani su podrumi i fragmenti zidova prizemlja s glavnim portalom, a očuvani elementi prizemlja rastavljeni su 1952. *Kamienica* je obnovljena 1952. — 53. prema projektu Teodora Bursze uz djelomičnu rekonstrukciju pročelja kakvo je bilo prije 1944., a stražnje pročelje i interijer rezultat su novog projekta pri čemu se interijer prizemlja nadovezuje na staro stanje. *Kamienica* je vertikalno podijeljena na prizemlje i tri kata, a u tlocrtu na tri trakta. Podrumi su većinski iz razdoblja gotike te pregradni zid između 3. i 2. trakta, nepravilnog oblika, nekadašnji je temeljni zid stražnjeg pročelja prvotne *kamienice*. Bačvasti svodovi prednjeg trakta te stepenice koje vode u prizemlju zasigurno su rezultat nekih od novovjekovnih pregradnji i to najvjerojatnije 1636. — 39.²³⁸ Desnom stranom prizemlja proteže

Slika 80: *Kamienica*
Kupceviczowska 1953., detalj
sgraffito oslika

se predvorje svođeno križno-bačvastim svodovima, a na lijevoj strani su nekadašnje dvije prostorije, danas povezane u jednu, svođene križno-bačvastim svodovima s lunetama. U središnji trkat smještena je vertikalna komunikacija kuće te se nad stepeništem nalazi oslik s prikazima povijesti pošte i komunikacije, a koji je 1953. izveo Andrzej Zaborowski. Pročelje je podijeljeno na dvije osi te je u prizemlju otvorena rekonstruiranim kamenim portalom u čijem se polukružnom zaključku, nad vratima, nalazi kovana rešetka koju je 1953. izveo Henryk Grunwald. S lijeve strane nalazio se ulazni otvor koji je obnovom preoblikovan u izlog. Obnovom također nije rekonstruiran balkon na I. katu, a viši katovi dekorirani su sgraffitom kojeg su 1953. izveli Halina i Leon Michalski.²³⁹ (sl. 80)

7.3.8 *Kamienica* Greyberowska

Na kućnom broju 16/ hip. 62 nalazi se *kamienica* Greyberowska podignuta oko polovine XV. stoljeća (od 1444. postoji zid prema kući na broju 14).²⁴⁰ (sl. 81) Od 1455. vlasnik je Andrzej Małodobry koji je zasigurno završio izgradnju kuće. U prvoj polovici XVI. stoljeća *kamienica* je dubine dva trakta te je prije 1540. podignut zid oslonjen na obrambeni zid.²⁴¹ U drugoj polovici

²³⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 265

²³⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 266

²⁴⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 266

²⁴¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 266

XVI. stoljeća podrumi ravnih stropova dobili su svodove te je na stražnjem dijelu parcele podignuta gospodarska kuća na mjestu nekadašnje drvene gospodarske građevine, čiji su ostaci pronađeni i datirani u XV. stoljeće prije posljednje obnove građevina u dvorištu.²⁴² Tada su izvedena i dva bočna zida uz rubove parcele kojima je ona odvojena od susjednih. U prvoj polovici XVII. stoljeća *kamienica* je visine prizemlja i tri kata. U prizemlju su se nalazile tri nadsvođene prostorije, a u 3. traktu prvog kata nalazila se stražnja izba iz koje se izlazilo na trijem koji vodi do stražnje kuće. Godine 1827. poznato je kako je *kamienica* visine prizemlja i četiri kata. Ova *kamienica* imala je cijeli niz različitih vlasnika. Godine 1928. izvedena je obnova pročelja pri kojoj je polikromiju izveo Zygmunt Kamiński. (sl. 82)

Slika 81: *Kamienica*
Greyberowska

Nakon uništenja 1944. očuvani su podrumi i fragmenti prizemlja rastavljeni 1952. *Kamienica* je obnovljena 1952. — 53. prema projektu Stefana Netta pri čemu je pročelje djelomično rekonstruirano prema stanju prije 1944., visina *kamienice* snižena je za kat, izmijenjeno je oblikovanje krova dok su stražnje pročelje i interijer rezultat novog projekta pri čemu se projekt prizemlja referira na stanje prije 1944. *Kamienica* je vertikalno podijeljena na prizemlje i tri kata, a u tlocrtu na tri trakta. Podrum je podijeljen na tri trakta, u stražnjem traktu nalazi se mali hodnik odvojen

arkadom. Prednji traktovi svodeni su bačvastim svodovima,

a stražnji bačvastim svodovima s lunetom. Navedeni elementi datiraju iz XV. stoljeća dok ostali elementi datiraju iz XVI. stoljeća, a jedino je stubište koje vodi na Trg izvedeno nekad kasnije.²⁴³ U

Slika 82: Strana Barssa 1930. – 1934. (detalj fotografije), *kamienica* Greyberowska druga je s lijeva, vidljiv sgraffito dekor izveden 1928.

²⁴² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993.

²⁴³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993.

prizemlju, s desna, nalazi se predvorje, a na lijevoj strani nalazi prostorija nadsvođena križno-bačvastim svodovima. U središnjem traktu nalazi se trokrako stubište. Pročelje je podijeljeno na tri osi. U prizemlju se nalazi rekonstruirani portal u stilu XVII. stoljeća, profiliran u stilu rustike te polukružno zaključen i okrunjen profiliranom zlatnom kuglom. Na lijevoj strani nalazi se novoprojektirani prozor. Prozori viših katova uokvireni su profilacijama u stilu onih iz XVIII. stoljeća. *Kamienica* je natkrivena dvostrešnim krovom na kojem se nalaze dvije krovne kućice za prozore, a na samom vrhu je svjetlarnik.

7.3.9 *Kamienica* Orlemusowska

Slika 83: *Kamienica* Orlemusowska,
foto: Maja Bituh

Ova *kamienica* nalazi se na kućnom broju 16. (sl. 83) Prvi poznati vlasnici su obitelj Duczki kojima kuća pripada 1447. — 57.²⁴⁴ *Kamienica* je podignuta prije 1469., a zauzimala je jedan trakt i oslonjena je bila na zid susjedne kuće broj 16 koja je izgrađena prije 1455. Nekoliko puta je pregrađivana kroz XVI. stoljeće te je do kraja stoljeća kasnogotička *kamienica* dubine dva trakta i visine barem prizemlja i kata, vrh gotičkog zida pronađenog kasnije seže visinu polovice kasnijeg II. kata, dovršena. U prizemlju je stražnji lokal bio prekriven keramičkom oblogom te je prvotno bio natkriven ravnim stropom koji je kasnije nadsvođen.²⁴⁵ Od 1613. u vlasništvu je obitelji Orlemus te je zasigurno pregrađena u drugoj polovini

XVII. stoljeća za vrijeme vlasništva Augustyna Orlemusa, gradonačelnika. U XVIII, stoljeću vlasnik je, između ostalih,

Walerian Kiciński, kraljevski tajnik, koji je također dao izvesti izmjene pa je tako preoblikovano pročelje i to zasigurno prije 1736., što je godina oslobođenja *kamienice*.²⁴⁶ Godine 1743. *kamienica* ima visinu četiri kata, a pročelje je podijeljeno na četiri prozorske osi. Od 1858. vlasnik je Walerian Grabowski za vrijeme kojeg su renovirani interijer i pročelje. Potkrovlje je postalo stambeno, a podignuta je i bočna gospodarska kuća koja je *kamienicu* povezivala sa kućom na stražnjem dijelu

²⁴⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 267

²⁴⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 267

²⁴⁶ polj. libertacija - neke od *kamienica* u Starom gradu bile su “oslobođene” i dobile bi kraljevsku privilegiju prema kojoj nisu spadale pod gradsku jurisdikciju, a vlasnici *kamienice* bili bi oslobođeni plaćanja poreza i drugih terećenja

parcele.²⁴⁷ Za vrijeme renovacije 1928. uklonjeni su vijenci među katovima pročelja te balkon na prvom katu (sl. 84), a polikromiju je izveo Waclaw Borowski.

Nakon uništenja 1944. očuvani su podrumi i donji fragmenti dovratnika glavnog portala. *Kamienica* je obnovljena 1952. — 53. prema projektu Anne Boyé-Guerquin pri čemu je rekonstruirano pročelje iz XVIII. stoljeća, a koja je bila očuvana sve do 1944., dok su krov, interijer i stražnje pročelje rezultat novog projekta. Obnovljena *kamienica* doseže visinu tri kata, a u tlocrtu dubinu tri trakta. Unutarnje prostorije povezane su s prostorijama *kamienice* broj 20 te se u njima nalazi Muzej literature imena Adama Mickiewicza. Pročelje karakterizira barokna dekoracija te kruna pročelja, profilirani zabat u čijem se timpanonu nalaze dva štita nadvišena školjkom i oko kojih se volutno granaju girlande, a u korijenu svega nalazi se maskeron. Na samom vrhu nalazi se kamena skulptura putta kojeg je 1953. izvela Teresa Rostworowska, a na svakoj strani nalazi se po jedna kamena vaza koje 1953. izvodi Alina Szapocznikow. Prizemlje je otvoreno dvama polukružno zaključenim portalima profiliranim u stilu rustike. Desni datira iz prve polovine XVIII. stoljeća, a lijevi je rekonstrukcija prethodnog portala te je on otvoren prozorskim otvorom. Između njih nalaze se vratašca koja vode u podrum. Profilacije prozorskih otvora pročelja vrlo su jednostavne, a pročelje je dekorirano sgraffito girlandama ispod prozora drugog kata te prikazom puta, girlanda i visećih buketa i voća ispod prozora trećeg kata. Sgraffito ukras izveo je 1953. Jan Zamoyski.²⁴⁸ *Kamienica* je natkrivena dvostrešnim krovom na kojem se nalazi visoki svjetlarnik. U unutarnjem dvorištu obnovljena je i bočna gospodarska kuća koja povezuje prednju i stražnju *kamienicu* parcele.

²⁴⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 267

²⁴⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 268

Slika 84: Trg 1900. (detalj fotografije), strana Barssa s desna; vidljiva kamienica Orlemusowska s balkonom i međukatnim vijencima na pročelju; vidljiva kamienica Winklerowska s balkonom na pročelju

7.3.10 Kamienica Winklerowska

Na kućnom broju 20/hip. 60 nalazi se *kamienica* Winklerowska podignuta u XV. stoljeću zasigurno dubine jednog trakta i s podrumom prekritim stropom. (sl. 85) Prvi poznati vlasnik bio je Gambala, od 1476. — 98.²⁴⁹ U XVI. stoljeću, između ostalih, vlasnik je Baltazar Giza za vrijeme kojeg je *kamienica* dva puta pregrađivana i povećana pa je tako 1599. podignut novi zid od strane *kamienice* broj 18 te je zasigurno dodan stražnji trakt. Rezultat pregradnje je *kamienica* visine prizemlja i kata, dubine dva trakta, sa nadsvođenim podrumima, velikim predvorjem u prizemlju i nadsvedenom stražnjom izbom. U tom istom stoljeću

Slika 85: *Kamienica* Winklerowska, foto: Maja Bituh

²⁴⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 268

izgrađena je stražnja gospodarska kuća i zid koji je zatvarao prvo dvorište te druga kuća iza granice obrambenih zidina.²⁵⁰ Od kraja XVII. stoljeća do oko 1790. vlasnici su obitelj Winkler za vrijeme kojih je pregrađena te je 1743. kamienica visine prizemlja i tri kata te dubine tri trakta.²⁵¹ Kroz XIX. i XX. stoljeće izmjenjuje se niz vlasnika te je posljednji vlasnik Tadeusz Jan Kazimierz Borowski. Godine 1928. obnovljeno je pročelje te je tada uklonjen balkon s pročelja prvog kata (sl. 84), a polikromiju je izveo Felicjan Szcześny Kowarski.

Nakon uništenja 1944. očuvani su podrumi te zidovi, pritom je bočni od kuće broj 22 očuvan do visine II. kata, a stražnji do visine III. Očuvano je i pročelje prizemlja skupa s portalima. Za vrijeme istraživanja provedenih 1948. otkriven je niz gotičkih fragmenata, između ostalog: portal pročelja, ostatci profilacija ulaza u podrum, prozorske niše I. kata. U predvorju je otkrivena i niša s oslicima konzerviranim 1948. — 51. od strane tima vođenog Bohdanom Marconijem. Na I. katu stražnjeg trakta otkrivena je i artikulacija zida u obliku arkature nošene na kamenim konzolicama te niša u zidu.²⁵² *Kamienica* je obnovljena 1952. — 53. prema projektu Anne Boyé-

Slika 86: Gotička niša s oslikom, predvorje *kamienice* Winklerowske

Guerquin uz zadržavanje očuvanih elemenata, rekonstrukciju zida i prozorskog okvira nad glavnim portalom pročelja koja je generalno rekonstruirana prema uzoru na stanje prije 1944. Stražnje pročelje i interijer rezultat su novog projekta s time da se u interijeru prizemlja zadržala povijesna tlocrtna dispozicija. *Kamienica* je visine prizemlja i tri kata te dubine tri trakta. Unutarnji prostori povezani su s onima *kamienice* broj 18 te skupa čine Muzej literature imena Adama Mickiewicza. Podrumi podijeljeni na tri trakta većinom datiraju iz XV. i XVI. stoljeća te su povezani s prizemljem stepeništem između drugog i trećeg trakta te stepeništem kojim se izlazi na Trg. Prizemljem se u prednjem traktu cijelom širinom kuće proteže predvorje natkrivena drvenim

²⁵⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 268

²⁵¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 268

²⁵² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 269

stropom. Bočni zid, prema *kamienici* broj 22, nije ožbukani kako bi izvorni ciglani zid, iz XV. st., bio vidljiv. U zidu se nalazi polukružna niša u kojoj se nalazi oštrolučna arkatura nošena kamenim konzolama te su vidljivi ostatci oslika iz 1. polovine XVI. stoljeća.²⁵³ U osliku je moguće razabrati prikaz Krista i dva anđela u adoraciji, a do 1952. u višoj razini niše nalazio se i prikaz poklona Sveta tri kralja. (sl. 86) U stražnjem traktu nalazi se uski hodnik kojim se izlazi na dvorište, a uz njega je veliki lokal. Pročelje je podijeljeno na tri osi, a horizontalna podjela istaknuta je međukatnim vijencima. Na desnoj strani pročelja prizemlja prezentiran je cigleni zid i fragment oštrolučnog portala koji zasigurno datira iz XVI. stoljeća, a unutar njega rekonstruiran je portal s kraja XVII. ili iz 1. polovine XVIII. stoljeća.²⁵⁴ Portal je polukružno zaključen s okvirom profiliranim u stilu rustike. U zaključnom kamenu nalazi se grb obitelji, a iznad vrata u polukružnom zaključku kovana je rešetka koja datira iz XVII. stoljeća. S lijeve strane istovjetan je portal rekonstruiran 1953., a između njih se nalazi ulaz u podrum uokviren profilacijama izvedenim u pješčenjaku. Prozori pročelja uokvireni su jednostavnim profilacijama, a na pročelju I. kata, na desnom kraju, rekonstruirana je gotička prozorska niša. Na lijevoj strani stražnjeg pročelja do visine III. kata rekonstruiran je gotički ciglani zid. Na dvostrešnom krovu nalaze se krovne kućice otvorene prozorima, a na sljemenu krova nalazi se svjetlarnik.

7.3.11 *Kamienica* pod Fortunom

Ova *kamienica* nalazi se na kućnom broju 22/hip. 59. (sl. 87) Podignuta je zasigurno u XV. stoljeću kao kuća dubine jednog trakta s podrumima natkrivenim ravnim stropom.²⁵⁵ Prvi poznati vlasnik, 1496. — 98., bio je Konrad Witchewalt.²⁵⁶ U razdoblju 1541. — 62. u vlasništvu je Stanisława, a potom Jana Susliga te je poznato kako je tada nadograđen treći trakt. Narednih nekoliko vlasnika bili su pripadnici šljahte. Od 1563. vlasnik je Stanisław Ławski iz Stryegocina, vojvoda Mazowije, od 1580. Paweł Sczawiński, kaštelan i od 1616. njegovi nasljednici te među njima i Paweł Krasieński, kanonik iz Łowicza. U to vrijeme *kamienica* je zasigurno visine prizemlja i jednog kata, a izgrađena je i stražnja gospodarska

Slika 87: *Kamienice* pod Fortunom (desna) i Skwarczyńskich (lijeva), foto: Maja Bituh

²⁵³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 269

²⁵⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 269

²⁵⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 269-270

²⁵⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 270

kuća.²⁵⁷ Početkom XVII. stoljeća vlasnik je Henryk Plumhoff, a nakon njega, od 1633. sve do kraja stoljeća, vlasnik je Jakub Gianotti, trgovac vinom, kraljevski sluga, član gradskog vijeća te na kraju i gradonačelnik. Za vrijeme njegovog vlasništva, kuća je 1633. — 35. temeljno pregrađena nakon što je izgorjela u požaru. Između ostalog, nadsvedeni su i podrumi u kojima su ostali očuvani prihodi od poreza.²⁵⁸ *Kamienica* je nadograđena do III. kata te je novo pročelje bogato dekorirano i nosilo je personifikaciju Fortune. *Kamienica* je oslobođena 1635. Uništena je u u drugoj polovini XVII. stoljeća te je renovirana 1671. i 1701 za vrijeme vlasništva obitelji Skrzeczkowicz i nakon njih obitelji Szmeling, za vrijeme kojih je nadograđen i svjetlarnik. Polovinom XVIII. stoljeća živjeli su tu slikari Szymon Czehowicz i Łukasz Smuglewicz. Naredni vlasnici su od 1754. — 1821. obitelj Czempiński: Ambroży Tomasz, namjesnik kraljevske riznice, Jan Chrzyciel, kraljevski doktor i sekretar te Paweł, također doktor. Od 1837. do 1844. vlasnik je Jan Lindner, skulptor za vrijeme kojeg se u *kamienici* nalazila kavana, a u podrumu su se čuvala Fukierova vina.²⁵⁹ Nekad prije 1847. povezana je bočnom trokatnom kućom sa stražnjom kućom. Od oko 1873. do 1942. vlasnici su obitelj Gebauer za vrijeme kojih je modificirano pročelje te je 1928. ono obnovljeno, a polikromiju je izveo Felicjan Szczęsny Kowarski.

²⁵⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 270

²⁵⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 270

²⁵⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 270

Nakon uništenja 1944. očuvani su podrumi i fragmenti zidova prizemlja te su ruševine, prije obnove, rastavljene do temelja uz izuzetak bočnog zida prema kamienici 20. *Kamienica* je obnovljena 1952. — 53. prema projektu Wojciecha Kobylińskog. Glavno pročelje rekonstruirano je prema stanju prije 1944., stražnje pročelje novo je projektirano, a interijer prizemlja rekonstrukcija je stanja kakvo je poznato iz 1939. *Kamienica* je visoka prizemlje i tri kata, a dubinom zauzima tri trakta. Podrumi su podijeljeni na tri trakta te su do 1952. svodeni bačvastim svodovima. Zidovi, s prozorskim otvorom prema trgu, i

Slika 88: Predvorje *kamienice* Pod Fortunom 1905. – 1910.

svodovi stražnjeg trakta datiraju iz XV./XVI. stoljeća dok stepenište prema trgu, pregradni zidovi i svodovi prednjih traktova datiraju iz 1. polovine XVII. stoljeća.²⁶⁰ U prizemlju se s desna nalazi usko predvorje nadsvođeno u prednjem dijelu križno-bačvastim svodovima nošenim na konzolama (sl. 88) dok je stražnji dio svodjen bačvastim svodom. Na višim katovima tlocrtna dispozicija podijeljena je u tri trake te prostorije služe i *kamienici* broj 24. Pročelje je podijeljeno na tri osi. U prizemlju se s desna nalazi kameni, polukružno zaključeni, portal izveden u stilu rustike te je on rekonstrukcija onog iz 2. četvrtine XVII. stoljeća. S lijeve strane nalazi se novi prozor. Prozori viših katova profilirani su u stilu XVIII-o stoljetnih. Polikromiju frizova iznad I. i II. kata s prikazima Fortune i plodova zemlja izveli su 1953. Jan Seweryn Sokolowski, Zofia Kowalska i Jan Sempoliński. Na dvostrešnom krovu nalaze se dvije krovne kućice za prozore te se na sljemenu nalazi svjetlarnik otvoren trima prozorima sa svake strane.

7.3.12 *Kamienica* Skwarczyńskich

Ova *kamienica* nalazi se na kućnom broju 24/hip. 58. Prvi puta se spominje 1496. — 98. kao kuća Jerzyja Landekera Frycza, a *kamienica* je podignuta u XV./XVI. stoljeću i tada je dubinom zauzimala dva trakta. Prvi puta je nazvana *kamienicom* 1541. kada vlasnikom postaje Jerzy Filipowicz za vrijeme kojeg je zasigurno pregrađena. Tada je u podrumima uvedena podijela na tri trakta te je prednji trakt poprečno podijeljen i cijeli prostor je nadsveden. Od 1608. do, najvjerojatnije, 1632. vlasnik je Łukasz Busser za vrijeme kojeg je *kamienica* pregrađena te je

²⁶⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 270

poznato kako je kasnije, za vrijeme vlasništva Jana Ziembowicza, oko polovice XVII. stoljeća *kamienica* je jednokatna te se u prizemlju nalazila jedna nadsvedena prostorija, četiri izbe, a u dvorištu se nalazila staja. Nekad prije 1743. *kamienica* je nadograđena do visine II. kata sa svjetlarnikom na sljemenu krova te je izmijenjena arhitektonska profilacija pročelja. Ti radovi su najvjerojatnije izvedeni za vrijeme tadašnjih vlasnika, obitelji Skwarczyński. Idući vlasnik je, od 1748. — 97., Jakub de Roussy za vrijeme kojeg se u *kamienici* nalazila tiskara Piotra Dufoura, a potom i Tomasza Lebruna. Godine 1919. djelomično je renoviran interijer. Od 1924. posljednji privatni vlasnik je Waclaw Szadurski. Godine 1928. renovirano je pročelje te su tada uklonjena vrata s desne strane prizemlja i na tome mjestu je otada prozor. Dodane su konzole pod prozorskim daskama II. kata i pročelje je polikromijom dekorirao Edward Okun.

Nakon uništenja 1944. očuvani su podrumi, a *kamienica* je obnovljena prema projektu Teodora Bursze pri čemu je rekonstruirano pročelje iz prve polovine XVIII. stoljeća uz zadržavanje novih elemenata izvedenih obnovom 1928. Interijer i stražnje pročelje rezultat su novog projekta, a *kamienica* doseže visinu prizemlja i tri kata te dubinom zauzima tri trakta. Bačvasto svodeni podrumi većinom datiraju iz razdoblja gotike, a vanjski zidovi i stubište koje vodi na trg rezultat su pregradnji novog vijeka. Pročelje je podijeljeno na tri osi te je na višim katovima, na uglovima, izvedena rustika. Na lijevoj strani prizemlja nalazi se polukružno zaključeni portal stiliziran rustikom iznad kojeg se nalazi ploča s girlandama, a na desnoj strani veliki je prozorski otvor jednostavnih profilacija iznad kojeg je izveden reljef s prikazom vaze s cvijećem, a koji je novi element na pročelju. Prozori viših katova nalaze se u jednostavno profiliranim kamenim okvirima s istaknutim prozorskim daskama nošenim konzolama, a frizovi prozoradekorirani su reljefima: na I. katu motivi lišća i žireva, na II. vitice bršljana i na III. palmete. Na dvostrešnom krovu nalaze se dvije krovne kućice za prozore, a na sljemenu je svjetlarnik otvoren trima prozorima sa svake strane.

7.3.13 *Kamienica* Preysowska

Ova *kamienica* nalazi se na kućnom broju 26/hip. 57 te je ujedno i ugaona *kamienica* na ulici Kamienne Schodki. (sl. 89) Nastala je spajanjem dviju *kamienica*. Lijeva (ugaona), zvana i Katerlińska ili Walterowska, podignuta je najkasnije početkom XVI stoljeća te prvi spomen o postojećoj kući datira iz 1514. kada vlasnikom postaje Jan Wirczoch.²⁶¹ Niz vlasnika izmjenjuje se do druge polovine XVII stoljeća kada vlasnikom postaje Kacper Walter koji je istovremeno vlasnik i susjedne *kamienice* na istom broju parcele. Do kraja XVIII. stoljeća, *kamienica* je visine prizemlja

²⁶¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 272

i kata. Desna, zvana Blasowska ili Orłowska, izgrađena je u XV./XVI. stoljeću u vrijeme kada je vlasnikom parcele bio Blażej, od 1498. *Kamienica* se također prvi puta spominje 1514.²⁶² Polovinom XVI. stoljeća podignut je zidani zid od strane ugaone *kamienice* te je zasigurno tada nadograđen i stražnji trakt te su izvedeni svodovi podruma. Od druge polovine XVII. stoljeća vlasnik je Kacper Walter. Godine 1669. izgorila je u požaru te je iste godine kupuje Jan Maieur za kojeg je obnovljena i preoblikovana.²⁶³ Od 1743. vlasnici su obitelj Jędrzejewicz te je tada *kamienica* dosegla visinu dva kata. Od oko 1784. obje *kamienice* nalaze se u vlasništvu jedne osobe, a prvi je bio Jan Preys i to zasigurno do 1790.²⁶⁴ Dao je on izvesti temeljitu obnovu te su tada pročelja i visine obje *kamienice* usklađene. Kroz XIX. i XX. stoljeće izmjenjuje se niz vlasnika. Godine 1928. renovirano je pročelje te je polikromiju izveo Zbigniew Pronaszko.

Slika 89: *Kamienica Preysowska*

Nakon uništenja 1944. očuvani su podrumi i djelomično nosivi zidovi koji su rastavljeni 1951 — 52. *Kamienica* je obnovljena 1952. — 53. prema projektu Zygmunta Kamińskiego pri čemu je rekonstruirano pročelje prema stanju prije 1944., a interijer te stražnje i bočne pročelje rezultat su novog projekta. *Kamienica* je visoka prizemlje i tri kata, a dubinom zauzima tri trakta. Prostorije prizemlja povezane su i svođene bačvasto-križnim svodovima te se u njima nalazi kavana Kamienne Schodki koju je 1952. projektirao Tadeusz Zagrodzki, a sgraffito s prikazima stare i nove Varšave izveo je, 1953., Roman Szalas. (sl. 90) Potkrovlje ove *kamienice* stambene je funkcije. Pročelje je podijeljeno na četiri osi, a horizontalna podijela istaknuta je entablaturom koja dijeli prizemlje od ostatka pročelja te krunidbeni vijenac koji odvaja pročelje potkrovlja od ostatka. Uz rubove viših katova proteže se rustika, a pročelje je dekorirano sgraffitom s motivom cvijeća, ptica i pupoljaka, a koji su 1953. izveli Halina i Leona Michalski.²⁶⁵ Prizemlje je s desne strane otvoreno polukružno zaključenim kamenim portalom stiliziranim rustikom u stilu onih iz XVIII. stoljeća. S obje strane portala nalaze se novi prozorski otvori. Okviri prozorskih otvora viših katova profilirani su u stilu XIX-ostoljetnih. *Kamienica* je natkrivena trostrešnim krovom.

²⁶² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 272

²⁶³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 272

²⁶⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 272

²⁶⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 273

Slika 90: Kavana Kamienne Schodki, 1953.

Slika 91: Prikaz uništenja strane Barssa

Slika 92: Prikaz obnove strane Barssa

7.4 Strana Dekerta (sjeverna strana)

Ovaj blok (sl. 93), podijeljen na osam parcela, nalazi se između Trga, Ulice Nowomiejske i Ulice Krzywe Koło. Na ovoj strani kuće i parcele numerirane su: 28/hip. 56, 30/hip. 55, 32/hip. 54, 34/hip. 53, 36/hip. 52, 38/hip. 51, 40/hip. 50 i 42/hip. 49. Gotičke *kamienice* podignute su u XV. stoljeću, a najstarija prvi puta je spomenuta 1440.²⁶⁶ Stražnji dio bloka podlijegao je promjenama kroz povijest pa se tako iza *kamienica* parcela 49 — 51 protezala uličica koja je ustupila mjesto izgradnji određenih konstrukcija kasnije tokom XVI. stoljeća. Izgradnja na četiri parcele, 53 — 56, neko je vrijeme zauzimala obje fronte, Trg i Ulicu Krzywe Koło. Karakter frontalnih *kamienica* bloka određen je temeljnim pregradnjama iz I. polovice XVII. stoljeća.²⁶⁷ Nakon uništenja 1944. na ovoj je strani Trga očuvano najviše spomeničkih elemenata te su pročelja ove strane Trga gotovo u potpunosti preživjela bombardiranja dok su interijeri samo dijelom očuvani. *Kamienice* su obnovljene u razdoblju 1948. — 1953. te su prenamijenjene u svrhu Povijesnog muzeja prijestolnog grada Varšave. Unutarnja dvorišta ovog bloka povećana su rušenjem nekih od gospodarskih kuća te su danas ona podijeljena u tri cjeline dostupne od ulaza Ulica Nowomiejska 6 i 4, ulaz do dvorišta *kamienica* 38 i 40, Ulica Krzywe Koło 7, dvorišta *kamienica* 32, 34 i 36 povezana još 1938. — 39., te Ulica Krzywe Koło 1, ulaz do dvorišta *kamienica* 28 i 30 koja su uređena 1964. i prenamijenjena za funkciju lapidarija Povijesnog muzeja.

Slika 93: Strana Dekerta, foto: Maja Bituh

²⁶⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 273

²⁶⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 273

7.4.1 *Kamienica* Falkiewiczowska

Slika 94: *Kamienica* Falkiewiczowska

Ova *kamienica* nalazi se na uglu s ulicom Krzywe Koło. (sl. 94) Njen kućni broj je 28, a broj hipoteke je 56. Prvotno je parcela zauzimala cijelu dubinu bloka, a stražnji dio je od XVI. stoljeća u određenim periodima bio u rukama vlasnika različitih od prednjeg dijela parcele te su kasnije tamo izgrađene drvene gospodarske kućice. Od 1458. kuća uz Trg u vlasništvu je gradonačelničke obitelji Benesz, a 1499. prvi se puta spominje *kamienica* koju je te godine obitelj Benesz predala u vlasništvo gradonačelnika Marcina Role.²⁶⁸ Pregrađivana je niz puta: nekad prije 1553. — 66. za vrijeme vlasništva Marcina Susliga koji je vlasnik od 1539.; jedan od narednih vlasnika, litvanski pisac, Mateusz Savicki obnovio ju je nakon požara i 1570. zatražio i dobio oslobođenje *kamienice*.²⁶⁹ Godine 1603. izvedena je temeljita obnova pod vodstvom zidara Antonija de Galia, a na zahtjev tadašnjih vlasnika, obitelji Szulc. Tada je rastavljena atika, a temelji su od strane ulice Krzywe Koło ojačani trima kontraforima.²⁷⁰ Od 1628. vlasnik je Stanisław Falkiewicz, koji je u periodima bio vlasnikom cijele parcele, ljekarnik i gradonačelnik. Temeljita obnova izvedena je 1643., datum naatici, kada je *kamienica* poprimila formu i raspored kakav je zadržala gotovo neizmijenjen sve do 1944.²⁷¹ Godine 1846., na zahtjev Grzegorza Romanowskog, renovirana je pod vodstvom majstora zidara Filipa Galkowskog kada je ponovno rastavljena i sazidana atika.²⁷² (sl. 95) Posljednji vlasnici bili su Jusek Ambasz (od 1915.) i Henryk Potulicki (od 1918.) za vrijeme kojih je 1928. izvedena renovacija pročelja kada je oslik izveo Jan Łukasik.

²⁶⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 273-274

²⁶⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 275

²⁷⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 274

²⁷¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 274

²⁷² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 274

Slika 95: *Kamienica* Falkiewiczowska 1910.

Nakon uništenja 1944. očuvani su zidovi i svodovi podruma, djelomično su očuvani prizemlje (stražnji trakt u potpunosti je uništen), pročelje s atikom čije skulpture su bile jako oštećene te bočno pročelje u većem dijelu i sve do krunidbenog vijenca. (sl. 96) *Kamienica* je obnovljena 1950. — 53., uz radove na interijerima koji su trajali do 1957., prema projektu Stanisława Żaryna u suradnji s Tadeuszem Makarskim. Zadržano je pročelje s većinom arhitektonskih detalja pa su i uništene skulpture, koje su krunile atiku, rekonstruirane. Bočno pročelje rekonstruirana je uz neke izmjene, a stražnja je novoprojektirana. Zadržan je povijesni raspored interijera s time da se nije rekonstruiralo stubište, ali portal koji je vodio do njega je rekonstruiran.

Kamienica doseže visinu prizemlja i dva kata te je njeno potkrovlje stambeno, a u tlocrtu je podijeljena na tri trakta. Podrumi su podijeljeni na tri trakta te su svodeni križnim i bačvastim svodovima s pojasnicama. Može im se pristupiti stepeništem od strane Trga. Lijevo stranom prizemlja proteže se haustor svodjen križno-bačvastim svodovima. U središnjem traktu nalazi se jednostavni kameni portal koji je nekoć vodio do stepeništa. Prednji lokal nadsveden je bačvastim svodom s lunetama dok su preostale prostorije svodene novim svodovima. Pročelje je podijeljeno na tri osi te se u lijevoj osi prizemlja nalazi polukružno zaključen kameni portal stiliziran rustikom s grbom obitelji Falkiewicz u zaključnom kamenu, datiranom oko 1643. U otvoru iznad vrata nalazi se rešetka iz XVII. stoljeća prenesena s neke druge zgrade.²⁷³ S desna portalu nalazi se ulaz u podrum te prozor, koji je nekoć bio ulaz u lokal, iznad kojeg se nalazi mali prozorski otvor u kamenom okviru. Na uglu zgrade, u prizemlju, nalaze se blokovi klesanih kamena dok je pročelje na uglu viših katova dekorirano rustikom. Prozori viših katova nalaze se u jednostavno profiliranim okvirima s istaknutim nadprozornim vijencima. Iznad krunidbenog vijenca nalazi se atika podijeljena na četiri osi jednostavnim pilastrima koji umjesto kapitela nose profilirana zvonca. Atika je okrunjena dvjema jednostavnim trakama koje prate izlomljenu liniju jednostavno profiliranog kamenog vijenca. Krajnje desna os je prazna dok su preostale tri otvorene prozorima u

²⁷³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 274

jednostavnim okvirima s istaknutim naprozornim vijencima. Prozori atike ne prate osi prozorskih otvora nižih katova. Nad cijelim pročeljem nalaze se skulpture kugla, obeliska i središnja grupa koju čine figure Bogorodice, Sv. Stanislava i Sv. Elizabete. Cijela grupa nalazi se na postamentu s natpisom godine 1643., slovima SF i grbom obitelji Falkiewicz. Reljef zaključnog kamena portala, vijenci atike te skulpture kugla i obeliska naglašeni su pozlatom. Bočno pročelje horizontalno je podijeljeno vijencima. U prizemlju se nalazi šest prozora zaklonjenih rešetkama dok je pročelje viših katova podijeljeno na četiri osi. Zgrada je natkrivena kosim krovom koji se spušta prema Ulici Krzywe Koło te se na njemu nalaze četiri krovne kućice.

Slika 96: Čišćenje ruševina 1948., u pozadini vidljiva oštećenja *kamienice* Falkiewiczowske

7.4.2 Kamienica Kazubowska

Ova *kamienica* nalazi se na kućnom broju 30/hip. 55. (sl. 97) Kuća i njen vlasnik, Maciej Marnot, prvi puta se spominju 1427., a zidana kamienica, zasigurno dubine jednog trakta, prvi puta je zabilježena 1453.²⁷⁴ Krajem XV. i početkom XVI. stoljeća vlasnici su patricijska obitelj Kazub. Od oko 1659. vlasnik je Piotr Korycki za vrijeme kojeg je, 1680., izvedena temeljita pregradnja kada je oblikovana finalna tlocrtna dispozicija unutar gotičke osnove i otada podijeljena na tri trakta.²⁷⁵ Na svakom katu u srednjem su traktu uvedene kuhinjske prostorije te se nad njime nalazio svjetlarnik. Posljednji vlasnici kamienice bili su Tadeusz Borowski, Jan Wierusz-Kowalski i Władysław Brunon Pachulski. Godine 1928. renovirano je pročelje, a Waclaw Górowski izveo je oslik.

Slika 97: *Kamienica Kazubowska*

Nakon uništenja 1944. očuvani su zidovi i svodovi podruma te djelomično konstrukcija i svodovi prizemlja. Zidovi su očuvani do vijenca te je napuknuto pročelje bilo blago nagnuto prema tlu. *Kamienica* je obnovljena 1950. — 53. prema projektu Stanisława Żaryna uz suradnju s Jerzujem Majdeckim. Projekt obnove nadovezivao se na stanje prije 1944. pri čemu je pročelje rekonstruirano uz neke izmjene u prizemlju, a raspored prostorija prizemlja dijelom je očuvan izvoran. Rezultat novog projekta je dizalo te stepenište koje dijele kamienice broj 30 i 32.²⁷⁶ U razdoblju 1973. — 74. u svjetlarniku je izveden vidikovac s karakterom salona prema projektu Terese Dobiszewskiej, Wojciecha Dobiszewskog i Jerzija Gładkog.²⁷⁷ *Kamienica* doseže visinu tri kata, pri čemu je i potkrovlje stambeno, a dubinom zauzima tri trakta. Gotički podrumi uglavnom datiraju iz XVI. stoljeća, sa nišama prema kamienici broj 28 te stepeništem koje ih povezuje s prizemljem. Pročelje je podijeljeno na tri osi. U prizemlju se s desne strane nalazi polukružno zaključeni kameni portal, iz oko 1680.²⁷⁸, u čijem se zaključnom kamenu nalazi reljef okrunjenog srca. S lijeva se nalazi ulaz u podrum, a krajnje lijevo je veliki pravokutni prozorski otvor smješten u okvir nekadašnjeg ulaza u lokal. Pročelje je dekorirano sgraffitom s prikazima atributa zanata koje

²⁷⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 276

²⁷⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 276

²⁷⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 276

²⁷⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 276

²⁷⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 277

je 1953. izveo Witold Miller. Na dvostrešnom krovu nalazi se svjetlarnik. Na stražnjem pročelju, u vrijeme obnove, dodan je balkon.

7.4.3 *Kamienica Baryczkowska*

Slika 98: *Kamienica Bayrczkowska*

Na kućnom broju 32/hip. 54 nalazi se *kamienica* Baryczkowska. (sl. 98) Ona se nalazi na fronti duboke parcele koja se proteže između Ulice Krzywe Koło i Trga koja se oduvijek nalazila u vlasništvu jednog vlasnika te nije dijeljena i nosi jedan broje hipoteke. U prvoj polovici XV. stoljeća vlasnica je Anna Pielgrzym, a od 1408. uz nju je vlasnik i varšavski gradski namjesnik²⁷⁹. Oni su dali podići *kamienicu* prije 1440. koja je te godine prvi puta spomenuta kao vlasništvo Andrzeja Pielgrzyma-Górczewskog koji je 1439. — 41. bio gradski namjesnik Stare Varšave.²⁸⁰ Parcela je u vlasništvu Górczewskih sve do 1501., a nakon njih, vlasnici su gradonačelnička obitelj Landeker. Početkom XVI. parcelu nasljeđuje Jerzy Baryczka te je *kamienica* u vlasništvu te obitelji do 1638.

Za to vrijeme ona je nekoliko puta pregrađivana. Prvi puta zasigurno 1509. o čemu svjedoči ploča koja se nalazi u predvorju u prizemlju, a nakon toga nekad prije 1562. Za vrijeme potonje ili čak prvotne pregradnje podijeljeni su podrumi te su izvedeni svodovi, a u prizemlju je u prednjem traktu odvojen lokal iznad čijeg se ulaza nalazi ploča s natpisom 1562. godine. Tada je *kamienica* zasigurno dosegala visinu prizemlja i dva kata.²⁸¹ U prvoj polovici XVI. stoljeća na stražnjem dijelu parcele podignuta je zidana gospodarska kuća. Nakon toga je izvedena još jedan velika pregradnja *kamienice* za vrijeme vlasništva Wojciecha Baryczke Starijeg, kraljevskog tajnika. Tada je

²⁷⁹ bilješka 222

²⁸⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 277

²⁸¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 277

nadograđen još jedan kat, interijer je bogato dekoriran, a na pročelju su profilirani portal, okviri prozora i atika te je cijela pregradnja zabilježena pločom na pročelju s natpisom 1633. godine.²⁸² Izgled kakav je *kamienica* tada dobila očuvan je sve do danas. Krajem XVIII. stoljeća i za vrijeme Pruske vladavine, u ovoj se *kamienici* nalazila tvornica kože Cadra. Jedni od posljednjih vlasnika su članovi obitelji Szancer, 1888. — 1910., a 1911. *kamienicu* je otkupila Helena Szancer Szeinberg kako bi se tu smjestilo sjedište Društva brige nad spomenicima prošlosti. (sl. 99 i 100) Iste godine započeti su radovi obnove i konzervacije pod vodstvom Władysława Marconija, Czesława Przybylskog, Teofila Wiśniewskog i Jarosława Wojciechowskog te je otvorena izložba.²⁸³ Tada su na prvom katu u sobi prema Trgu otkrivene polikromirane stropne letve, a u stražnjoj prostoriji pronađen je oslikani friz uz vrhove zidova. Oslici vjerojatno datiraju iz druge polovine XVII. stoljeća, ali nisu očuvane do danas. Interijeri ostalih prostorija završavani su idućih godina pa je recimo 1917. otvorena dvorana za sastanke odbora koju su projektirali Zdzisław Kalinowski, Zygmunt Kaminski i Jarosław Wojciechowski.²⁸⁴ Godine 1928. polikromiju pročelja izveo je Stanisław Kazimierz Ostrowski. *Kamienicu* je 1937. otkupila Općina prijestolnog grada Varšave kako bi ju prenamijenila, skupa s *kamienicama* 34 i 36, u Muzej povijesne Varšave. Radovi

²⁸² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 277

²⁸³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 278

²⁸⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 278

adaptacije i konzervacije započeti su 1938. prem projektu Jana Zachwatowicza (arhitektura) i Stanisława Hempla (konstrukcija). Konzervirani su i oslici interijera na čemu su radili Jan Rutkowski i Marian Słonecki.²⁸⁵

Slika 100: *Kamienica Baryczkowska* 1911.

Nakon uništenja 1944. očuvani su podrumi, nadzemni zidovi skupa s atikom, svodovi prizemlja, a djelomično i njihove štukature te djelomično detalji pročelja. Obnavljana je u fazama: 1947. — 50., 1952. — 53., a završni radovi izvođeni su sve do 1957. Projekt obnove osmislio je Stanisław Żaryn na temelju predratne dokumentacije i uz nadovezivanje na stanje poznato iz I. polovine XVII. st. pri čemu su izostavljeni oslik pročelja izveden 1928. te stambena prostorija stražnje strane potkrovlja. Svi očuvani elementi su obnovljeni pa tako i

Slika 99: Predvorje *kamienice Baryczkowske* 1910.

danas pred nama stoji četverokatna maniristička *kamienica* u tlocrtu podijeljena na tri trakta.

²⁸⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 278

Gotički podrumi nadsvođeni bačvastim svodovima uglavnom datiraju iz XVI. stoljeća, a prednji zid te dijelovi zidova i svodova stražnjeg trakta novog su vijeka i datiraju iz XVII. stoljeća. Prizemljem se s desne strane proteže haustor, a s lijeve strane se nalazi prednji lokal i veliki stražnji lokal u kojem su još očuvani dijelovi gotičkih zidova iz XVI. stoljeća.²⁸⁶ Arhitektonske dekoracije interijera prizemlja, koje datiraju iz 1633., djelomično su rekonstruirane. Bridovi križno-bačvastih svodova naglašeni su ornamentalnim letvicama ukrašenim stucco dekoracijama s motivima astragala i stiliziranih zvončića dok su plohe svodova dekorirane stiliziranim cvjetovima, a u stražnjem lokalima rozetama u zvjezdastim poljima. U haustoru i prednjem lokalima, svodovi su nošeni jonskim kapitelima. Stražnji lokal otvoren je dvama prozorskim otvorima odvojenim dorsko-toskanskim stupom. Cijela *kamienica* ima šest kamenih portala te je jedan od bitnijih onaj koji iz haustora vodi u prednji lokal i koji datira nakon polovice XVI. stoljeća.²⁸⁷ Profilirani okvir ima istaknuti nadvratni vijenac, a u okviru se nalaze željezna vrata s natpisom godine 1562. U haustoru se nalaze dvije ploče vezane uz obitelj Baryczka. Prva je ploča iz 1509. koja svjedoči o izgradnji *kamienice*. Drveno stepenište vjerno je rekonstruirano prema izvornome, a na rekonstrukciji je radio Julian Barwicki. Stupić kojim počinje stepenište na prvom katu oblikovan je kao herma na postolju s biljnim motivima i draperijom dok je balustrada bogato dekorirana te su završni stubići ograde naglašeni kuglama u punoj plastici, stupići ograde nose motive češera, a nalazi se tu još niz motiva poput maskerona, anđeoskih glava s krilima i girlanda. Na prvom katu se uz prednji dio zgrade proteže velika soba, a na stražnjoj strani nalazi se dvorana za sastanke čiji su portali i stolarija novoprojektirani. Pročelje datira iz 1633. i podijeljeno je na četiri osi. U prizemlju, s desne strane, nalazi se kameni maniristički portal, djelomično nadopunjen tokom obnove. Rustikom profilirani dovratnici nose arhivolt flankiran malim jonskim pilastrima koji nose jednostavan arhitrav. Paneli uz luk dekorirani su reljefima anđeoskih glava s krilima, a cijeli portal okrunjen je reljefom kartuše s grbom obitelji Baryczka iznad koje je obelisk, a od njih se protežu akantove volute koje se zaustavljaju uz češere koji se nalaze na samom rubu arhitrava. Rešetka koja se nalazi u luneti iznad vrata te okovi datiraju iz 1633.²⁸⁸ Lijevo od portala nalazi se ulaz u podrum, a iznad njega mali prozor, a krajnje lijevo pročelje je otvoreno dvodijelnim pravokutnim prozorom lokala. Ova tri otvora nalaze se u novim kamenim okvirima. Ispod prozora prvog kata, drugi s lijeva, nalazi se vjerno rekonstruirana kamena ploča (ono što je preostalo od originalne nalazi se u predvorju) s natpisom 1633. godine, kada je završena izgradnja *kamienice*, te prikazom obiteljskog stabla obitelji Baryczka. Prozori katova nalaze se u jednostavno profiliranim kamenim okvirima s

²⁸⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 278

²⁸⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 278

²⁸⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 279

istaknutim nadprozornim vijencima, a iznad prozora III. kata nalaze se tri mala ovalna otvora koji imaju funkciju oluka. Cijelo pročelje završava krunidbenim vijencem iznad kojeg se nalazi vrh atike profiliran volutama te kuglama i obeliscima na postamentima. Stražnje pročelje također je podijeljeno na četiri osi te je na visini II. i III. kata natkrivenim trijemom povezano sa stražnjom kućom, a u razini prizemlja tu se nalazi arkadni prijelaz. Na ovom pročelju kameni portal i prozorski okviri novo su projektirani, a podprozornici i nadprozornici djelomično su očuvani izvorni. Atika s ove strane novi je element i ona imitira atiku glavnog pročelja. *Kamienica* je natkrita dvostrešnim krovom s negativnim nagibom.

7.4.4 *Kamienica* Kleinpoldowska

Na kućnom broju 34/hip. 53 nalazi se *kamienica* Kleinpoldowska (sl. 101) koja se prvi puta spominje u zapisu o prodaji prema kojem je Stefan, tada već zidanu *kamienicu*, prodao Stefanu Twarogu.²⁸⁹ Od 1452. pa sve do kraja XV. stoljeća vlasnici su obitelj Klekot, a od 1504. u vlasništvu je Jerzyja Baryczke koji je 1516. frontalnu *kamienicu* skupa sa stražnjom kućom ustupio svoje zetu, Grzegorzu Bartkeu.²⁹⁰ Prije 1579. vlasnikom je postao gradonačelnik Franciszek Szeliga. *Kamienica* je temeljito pregrađena u XVI. stoljeću pri čemu su zadržani gotički elementi zidova do visine III. kata.²⁹¹ Godine 1619. *kamienicu* je kupio Gerard (Erhard)

Slika 101: *Kamienica* Kleinpoldowska

Kleinpoldt, kraljevski građevinar, koji je dao pregraditi *kamienicu* pri čemu je tlocrtna dispozicija podijeljena na tri trakta, a iz tog vremena datira i pročelje s atikom te djelomično i raspored prostorija.²⁹² Kleinpoldtowi su bili vlasnici sve do početka XVIII. stoljeća. Godine 1788. krov s negativnim nagibom pregrađen je u klasični dvostrešni krov te je tada atika zamijenjena malim kamuflažnim zidom s lučnim otvorom.²⁹³ Kroz XIX. i početkom XX. stoljeća izmjenio se niz vlasnika. Godine 1928. Zofia Stryjeńska izvela je polikromiju pročelja. Od 1928. do 1937. *kamienica* je u vlasništvu Poljskog književnog kluba (Penclub) i Poljskog saveza književnika, a od 1937. Općine prijestolnog grada Varšave s ciljem prenamijene u Muzej povijesne Varšave. Konzervatorski i adaptacijski radovi započeti su 1938. pod vodstvom Jana Zachwatowicza u suradnji s Stanisławom Hemplom.²⁹⁴ Do trenutka kada je započeo ratu uspješno su instalirani armiranobetonski protupožarni stropovi kojima su očuvani pronađeni polikromirani drveni stropovi, a i cijela konstrukcija *kamienice* tome duguje postotak očuvanosti nakon rata.

²⁸⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 280

²⁹⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 280

²⁹¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 280

²⁹² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 280

²⁹³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 280

²⁹⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 280

Tokom uništenja 1944. kamienica nije teško oštećena te je obnovljena 1950. — 53., a interijeri su dovršavani sve do 1957. Cijeli projekt djelo je Stanisława Żaryna u suradnji s Józefom Zencikiewiczem, a nadovezuje se na stanje *kamienice* prije 1944 pa je time ponovno podignuta trokatna *kamienica* dubine tri trakta. U odnosu na stanje prije uništenja promjena su novoprojektirano stepenište te komunikacijski sustav interijera.²⁹⁵ Polikromija pročelja iz 1928. nije obnovljena. Podrumi su podijeljeni na tri trakta te je prednji svođen bačvastim svodom, u središnji je rezerviran za vertikalnu komunikaciju, a u stražnjem, svođenom križnim svodovima, još uvijek postoje tragovi gotičkih zidova iz, najvjerojatnije, XV. stoljeća. Ostali elementi datiraju iz XVII. i XVIII. stoljeća.²⁹⁶ Prizemlje se s desne strane, kroz prvi i drugi trakt, proteže predvorje koja se u trećem traktu nastavlja na uski hodnik svođen bačvastim svodom, a čiji zidovi nisu žbukani. Uz hodnik, s lijeve strane, nalazi se stražnji lokal čiji zidovi i bačvasto križni svodovi datiraju iz XVI. stoljeća.²⁹⁷ (sl. 105) Prostorije prednjeg trakta također su svođene križno-bačvastim svodovima. (sl. 106) Zidovi predvorja artikulirani su lunetama naglašenim profiliranim letvicama, a koje su nošene na jednostavnim kapitelima iz 1619.²⁹⁸ U predvorju se nalaze dva kamena portala od kojih jedan vodi u prednji, a drugi u stražnji lokal. U središnjem traktu prvog kata zadržan je kamin koji se nalazi i na svakom idućem katu. Prednja prostorija I. kata natkrivena je drvenim stropom nošenim gredama. Ploha stropa dekorirana je oslikom, zasigurno iz 1620.²⁹⁹, koji je samo djelomično očuvan. Kružni okviri, nošeni grifonima i sirenama, uokviruju prikaz oltara s natpisom *Soli Deo* i ptice na globusu s natpisom *Dominus providebit*, a nalaze se tu još i motivi cvijeća, rozeta i glava. Stražnja prostorija natkrivena je kazetiranim stropom čija je polikromija djelomično očuvana. (sl. 102) Prednja prostorija II. kata natkrivena je drvenim daščanim stropom dekoriranim oslikom s prikazom Krista kao djeteta i pastirskim prikazima u lovorovim vijencima oko čega se povijaju akanti. (sl. 103 i 104) U stražnjoj prostoriji strop je artikuliran gredama. Pročelje je podijeljeno na tri osi te se u prizemlju, odvojenim od ostatka pročelja vijencem, s desne strane nalazi portal čiji su dovratnici profilirani rustikom i nose arhivolt s natpisom 1620. godine te inicijala EK (Erhard Kleinpoldt). Lijevo od portala nalazi se ulaz u podrum iznad kojeg je mali pravokutni prozor zatvoren rešetkom. Krajnje lijevo nalazi se veliki, segmentno zaključeni, prozorski otvor. Rubovi pročelja viših katova naglašeni su rustikom, a pravokutni prozori nalaze se u jednostavno profiliranim okvirima pri čemu su nadprozorski vijenci prozora I. i II. kata istaknuti. Cijelo pročelje završava visokim krunidbenim vijencem iznad kojeg se nastavlja zid s velikim

²⁹⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 280

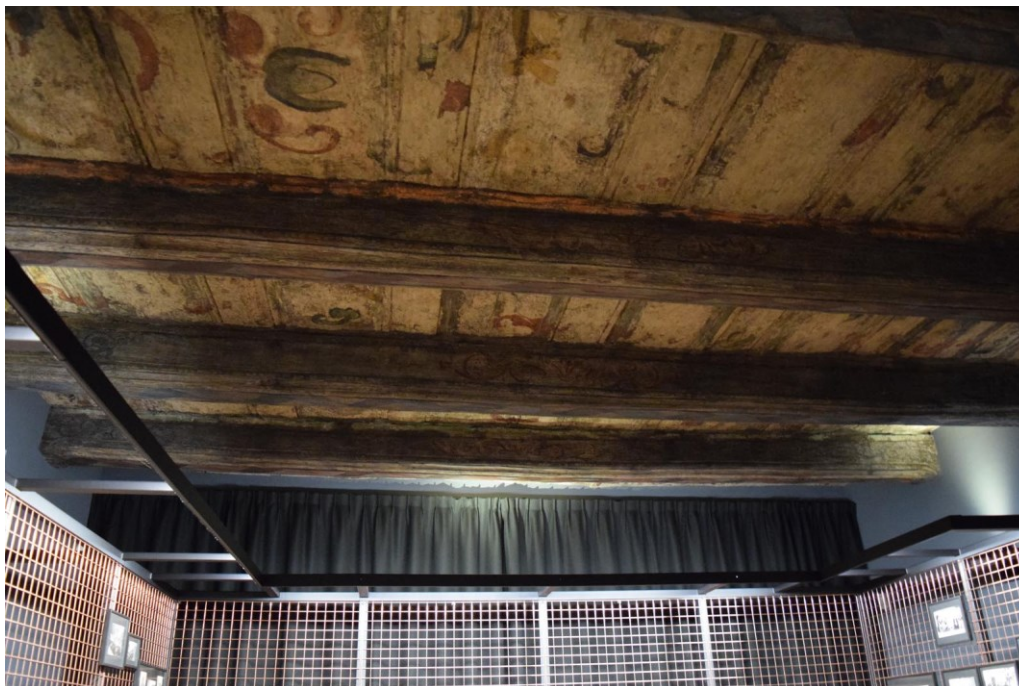
²⁹⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 280

²⁹⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 280

²⁹⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 281

²⁹⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 281

lučnim otvorom iznad kojeg je u reljefu istaknut stilizirani zaključni kamen i koji je natkriven crijepom. Stražnje pročelje zgrade visine je prizemlja i tri kata te je podijeljeno na dvije osi i dekorirano novom sgraffito dekoracijom.

Slika 102: Strop stražnje prostorije I. kata, foto: Maja Bituh

Slika 103: Detalj oslika stropa prednje prostorije II. kata, foto: Maja Bituh

Slika 104: Oslík stropa prednje prostorije II. kata, foto: Maja Bituh

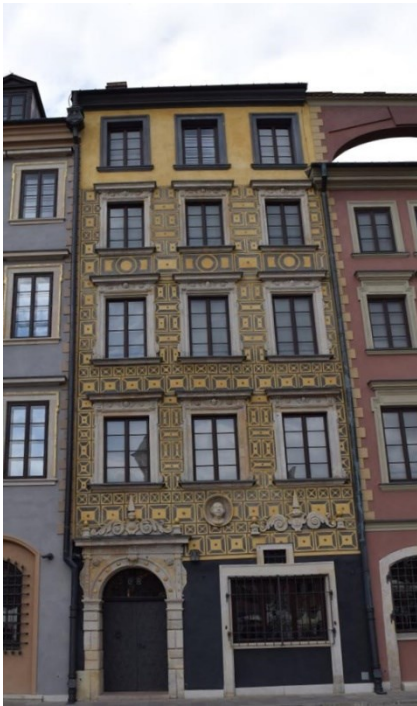
Slika 105: Prednji lokal *kamienice* Kleinpoldowske, foto: Maja Bituh

Slika 106: Stražnji lokal *kamienice* Kleinpoldowske, foto: Maja Bituh

7.4.5 *Kamienica* Pod Murzynkiem³⁰⁰

³⁰⁰ polj. murzynek- crni dječak

Slika 107: *Kamienica* Pod Murzynkiem, foto: Maja Bituh

Ova *kamienica* (sl. 107) nalazi se na kućnom broju 36/hip. 52 te se kuća na ovoj parceli prvi puta spominje 1449., a godinu kasnije spominje se *kamienica* koju je prodao Syczow Wawrzyńcow Skoczek.³⁰¹ Od 1613. vlasnik je Jan Klug, kraljevski drvorezbar, koji je s Gerardom Kleinpoldtom 1622. sklopio ugovor o preoblikovanju *kamienice*. Pet godina kasnije, nedovršenu je *kamienicu* otkupio Jakub Gianotti, kraljevski službenik, član vijeća i gradonačelnik, i dovršio njenu pregradnju. Godine 1628. *kamienica* je oslobođena od poreza na idućih 12 godina, bez obzira na cijenu radova. Otada *kamienica* je visine prizemlja i tri kata, dubine tri trakta, a njeno pročelje je okrunjeno atikom i dekorirano sgraffitom te je kuća trijemom

povezana sa gospodarskom kućom. Iz tog doba su do danas očuvani izgled pročelja i bista crnog dječaka.³⁰² (sl. 108) Kroz XVIII. i XIX. stoljeće izmjenjuje se nekoliko vlasnika, a od 1922. do 1938. u vlasništvu je Društva novinara i poljskih književnika. Godine 1928. Mariam Malicki obnavlja sgraffito dekoraciju pročelja. (sl. 109) Općina prijestolnog grada

Slika 108: *Kamienica* Pod Murzynkiem 1913.

³⁰¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 281

³⁰² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 281

Varšave otkupila je *kamienicu* 1938. kako bi ju prenamijenila u Muzej povijesne Varšave i te iste godine započeti su adaptacijski i konzervatorski radovi prema projektu Jana Zachwatowicza u suradnji s Stanisławom Hemplom.³⁰³ I u ovoj *kamienici* su uspješno postavljeni protupožarni stropovi koji su štitili izvorne drvene stropove.

U bombardiranjima 1944. oštećeni su samo pokrov i svjetlarnik. Konzervirana je 1948. — 49. prema projektu Stanisława Żaryna i uz nadovezivanje na stanje prije 1944. te i danas na Trgu stoji *kamienica* visine prizemlja i četiri kata te dubine tri trakta. Pri obnovi u interijeru izmijenjeno je samo stepenište s I. na II. kat koje je bilo dvokrako, a nakon obnove ima samo jedan krak.³⁰⁴ Podrumi datiraju iz novijeg vijeka i samo su bočni zidovi gotički ciglani s udjelom kamenih blokova. Prizemlje se uz lijevu stranu proteže

Slika 109: *Kamienica* Pod Murzynkiem 1928.

predvorje (sl. 114), a s desne strane nalaze se prednji (sl. 112) i stražnji lokal. Sve tri prostorije svođene su križno-bačvastim svodovima čija su rebra istaknuta dekorativnim profilacijama, u stražnjem lokalu ona su glatke. U predvorju se nalaze dva kamena portala iz druge polovine XVII. stoljeća³⁰⁵ koji vode do prednjeg i stražnjeg lokala. Portali su jednako profilirani i razlikuju se jedino visinom. Vrata portala rekonstruirana su prema ostacima izvornih (sl. 113), a na katovima sva je stolarija nova. Manirističko pročelje iz razdoblja prije 1628.³⁰⁶ podijeljena je na tri osi. U prizemlju se s lijeve strane nalazi kameni portal rustikom profiliranih dovratnika koji nose arhivolt dekoriran motivima rozeta i na kojem je volutom istaknut zaglavni kamen. Arhivolt je flankiran malim jonskim pilastrima čiji su trupovi također dekorirani rozetama, a u panelima uz luk nalaze se reljefi anđeoskih glava s krilima. Pilastru nose entablaturu okrunjenu bogatom profilacijom s kartušom u centru unutar koje je grb sa slovima IG (Jakub Gianotti). Iznad nje se nalazi obelisk, a od centra se prema rubovima protežu akantove volute te se na samim krajevima nalaze motivi češera na malim postamentima. Rešetka u polukružnom otvoru nad vratima datira iz tog vremena.

³⁰³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 282

³⁰⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 282

³⁰⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 282

³⁰⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 282

Desno od portala nalazi se veliki pravokutni prozor s malim pravokutnim otvorom iznad njega, a oba otvora zatvorena su kovanom rešetkom i uokvirena kamenim okvirom. Iznad prozora, u razini krunidbene dekoracije portala, nalazi se identična dekoracija koja se nekoć nalazila nad ulazom u lokal. I u kartuši ove dekoracije nalaze se slova IG, a ispod njih i slovo Z. Ispod središnjeg prozora I. kata nalazi se okrugla niša u koju je smještena kopija skulpture glave crnog dječaka. Originalna je oštećena 1944. te se nalazi u lapidariju muzeja. Prozori viših katova nalaze se u kamenim okvirima, a nadprozornici profilirani su poput entabulatura čiji su frizovi dekorirani motivima vaza, rozeta i anđeoskih glava s krilima. Okviri prozora najviših katova jednostavno su profilirani s istaknutim podrpozorskim daskama. Cijelo pročelje je do visine IV. kata prekrivo sgraffitom koji imitira dijamantnu rustiku. Na dvostrešnom krovu nalazi se svjetlarnik otvoren dvama prozorima i vratima kojima se može izaći na novi balkon. Stražnje pročelje podijeljena je na dvije osi te je na njoj sačuvan jednostavni kameni portal i mali prozor iznad njega. (sl. 110) Uz njega se nalazi pravokutni prozor u kamenom okviru. Uz istočnu stranu dvorišta proteže se trijem iz prve polovine XVII. stoljeća koji povezuje *kamienicu* s gospodarskom kućom.³⁰⁷ S druge strane dvorišta nalazi se stara pušnica čiji kamin je ostao očuvan. (sl. 111)

Slika 110: Stražnje pročelje kamienice Pod

³⁰⁷ (ur.) Jerzy Fyzikowski, Andrzej Rataj, Bitu, 1993., str. 283

Slika 111: Očuvani kamin pušnice u dvorištu kamienice Pod Murzynkiem, foto: Maja Bituh

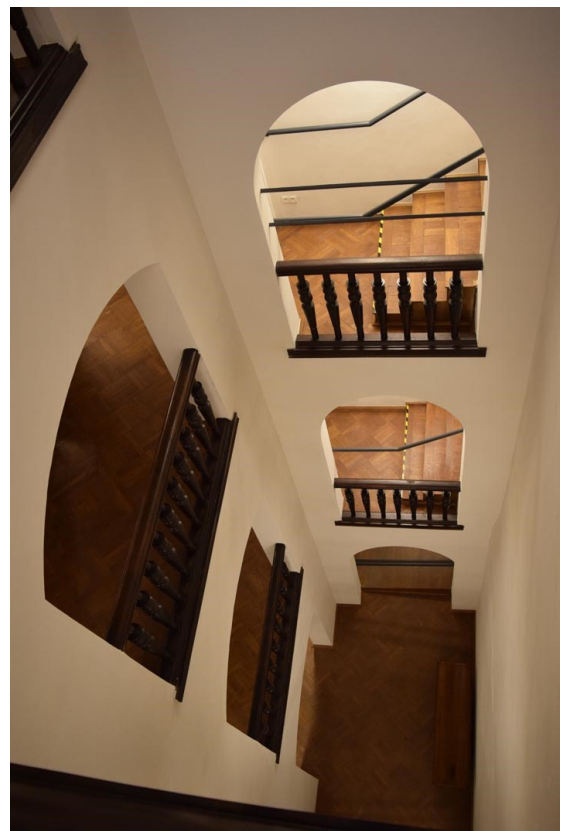
Slika 112: Prednji lokal *kamienice* Pod Murzynkiem, foto: Maja Bituh

Slika 113: Portal stražnjeg lokala, foto: Maja Bituh

Slika 114: Predvorje *kamienice* Pod Murzynkiem, originalna skulptura sirene s Trga nalazi se ovdje, foto: Maja Bituh

Slika 115: Stubište *kamienice* Pod Murzynkiem, foto: Maja Bituh

Slika 116: Pogled na stubište iz svjetlarnika, foto: Maja Bituh

Slika 117: Interijer svjetlarnika *kamienice* Pod Murzynkiem, danas korišten kao vidikovac, foto: Maja Bituh

7.4.6 Kamienica Talentijevih

Ova *kamienica* nalazi se na kućnom broju 38/hip. 51. (sl. 119) Godine 1446. podići ju je dao Andrzej Edlinger nakon čega ju je prodao slikaru Piotru koji se ugovornom obavezao dovršiti izgradnju *kamienice* i svođenje podruma.³⁰⁸ Piotru slikaru pripadala je do 1459. U drugoj polovini XVI. stoljeća pripadala je kraljevskim službenicima: Antoniu Kazimierzu, ljekarniku, te Wiochu Dominiku Maczoniju. Od 1585. u vlasništvu je Grzegorza Badowskog te je poznato kako tada *kamienica* doseže visinu prizemlja i dva kata te je pročelje već tada vjerojatno okrunjeno atikom. U prizemlju je od predvorja tada odvojen i lokal.³⁰⁹ Godine 1618. temeljito je pregrađena te je tada djelomično porušen stražnji zid arhitektonskog plašta kako bi bio ojačan. Radovi su djelomično završeni za vrijeme Badowskog, a nastavljeni su za vrijeme vlasništva Krzysztofa Rongiusa iz čijeg vremena potječe podjela tlocrta na tri trakta te kameni okviri prozora pročelja.³¹⁰ Od 1659. do 1669. vlasnikom je bio Piotr Talenti, kraljevski sekretar, iz čijeg vremena potječe glavni portal (1663.) (sl. 118) te svodovi

Slika 118: Portal *kamienice* Talentijevih 1890. – 1900.

Slika 119: *Kamienica* Talentijevih

stražnjeg lokala i predvorja.³¹¹ Od 1735. vlasnik je Maciej Kurowski za vrijeme kojeg je izvedena željezna rešetka koja je zatvarala stepenište, a 1743. *kamienica* je povišena za kat. Kurowski je postao vlasnikom i parcele od Ulica Nowomiejska 6 te otada, kroz dugi niz godina, dvije parcele čine jednu u obliku slova L, a od 1784. dijele i zajednički broj hipoteke. Godine 1852. spomenuta rešetka prodana je obitelji Przedziecki za njihovu kuću na Ulici Rymarskoj.³¹²

Nakon uništenja 1944. pročelje je očuvano do visine krunidbenog vijenca, stražnje pročelje do visine I. kata, a unutarnji zidovi uništeni su do visine svodova. Godine 1946. pročelje se djelomično urušilo zbog čega je na kraju rastavljeno. *Kamienica* je obnovljena 1952. — 53., interijeri su završavani do 1957., prema projektu Stanisława Żaryna koji se nadovezivao na stanje prije 1944., trokatna *kamienica* dubine tri trakta. Očuvani su izvorni portal, rešetka u luku portala i vrata te na stražnjem pročelju također portal. U interijeru su zadržani izvorni svodovi prizemlja, uz nove dekoracije svodova predvorja, te stepenište do visine I. kata. Podrumi podijeljeni na dva trakta, dublji prednji trakt, većinom datiraju iz XV. stoljeća.³¹³ Svodovi stražnjeg trakta te zid uz dvorište sa stepeništem elementi su novog vijeka. U prednjem dijelu prizemlja nalazi se široko predvorje i prednji lokal uži od predvorja. Stepenište se nalazi u središnjem traktu te se s obje strane nalazi mali polukat, a na ulaz stepeništa vraćena je bogata kovana rešetka koja se nalazila u kući na Ulici Rymarskoj. Rešetka se otvara dvama krilima te je okrunjena bogatom dekoracijom s natpisom 1737. godine. U stražnjem traktu se nalazi široki lokal i uski haustor koji vodi na dvorište. Svodovi stražnjeg lokala i predvorja su križno-bačvasti iz druge polovine XVII. stoljeća, a prednji lokal svođen je neožbukanim bačvastim svodom iz XV. stoljeća. Pročelje je podijeljeno na četiri osi te su njihovi uglovi dekorirani rustikom. U prizemlju se s lijeve strane nalazi barokni portal, prvotno samo prolaz koji nije bio zatvoren vratima. Portal je profiliran pilastrima izvedenim u rustici koji nose prekinuti zabat. Luk portala nalazi se ispod zabata, a paneli uz njega dekorirani su rozetama. U prekidu zabata, na pročelju, nalazi se kartuša s grbom Talentijevih, slovima L[audetur] J[esus] C[hristus] te inicijalima Piotra Talentija i godinom 1663. Rešetka u luku iznad vrata i sama vrata datiraju iz istog vremena. Desno od portala nalazi se pravokutni otvor vrata, koji vodi u podrum, a iznad njega je polukružno zaključen, rešetkom zatvoren, prozor. Krajnje desno nalazi se plitka, segmentno zaključena niša, u kojoj se nekoć nalazio ulaz u lokal, ali danas je tamo pravokutni polukružno zaključeni prozor zatvoren rešetkom. Prozori viših katova nalaze se u jednostavno profiliranim kamenim okvirima, a njihovi nadprozornici blago su istaknuti. Stražnje pročelje također je podijeljeno na četiri osi, a u njegovom se prizemlju nalaze dva portala, prozor i ulaz u podrum. *Kamienica* je natkrita dvostrešnim krovom na kojem se nalaze po dvije krovne kućice sa svake strane otvorene prozorima. U dvorištu, od strane kamienice 36, nalazi se novoprojektirani trijem otvoren arkadom, a iznad njega se nalazi terasa ograđena željeznom balustradom.

³¹³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 284

7.4.7 Kamienica Gagatkiewiczza

Slika 120: Kamienica Gagatkiewiczza

Ova *kamienica* nalazi se na kućnom broju 40/hip. 50 (sl. 120) te je zasigurno podignuta nekad između 1494. i 1514. kada je vlasnikom parcele bio zlatar Teofil.³¹⁴ *Kamienica* se prvi puta spominje 1506., a nadalje je nadograđivana i pregrađivana za vrijeme idućih vlasnika u prvoj polovini XVI. stoljeća.³¹⁵ U drugoj polovini XVI. stoljeća vlasnik je Klemens iz Radziwia, kraljevski ljekarnik, za vrijeme kojeg *kamienica* doseže visinu prizemlja i dva kata o čemu svjedoče fragmenti gotičkih zidova do visine II. kata.³¹⁶ Od polovine XVII. stoljeća *kamienica*, skupa s onom na broju 42, pripada Karolu Montelupu, kraljevskom namjesniku. Za vrijeme njegovog vlasništva izgrađen je drugi kat podruma pod *kamienicom* 42 i dijelom *kamienice* 40 iz koje vodi jedini ulaz.³¹⁷ Sama *kamienica* 40 pregrađena

je kako bi tlocrt bio podijeljen na tri trakta, visinom je *kamienica* dosegala prizemlje i dva kata te je njeno potkrovlje bilo stambeno, a moguće da je već i tada izveden i svjetlarnik.³¹⁸ U prvoj polovini XVIII. stoljeća *kamienica* je u vlasništvu Piotra Riaucourta te je od 1743. poznato kako *kamienica* visinom doseže tri kata.³¹⁹ *Kamienica* je temeljito pregrađena krajem XVIII. stoljeća kada je njen vlasnik Walenty Gagatkiewicz, doktor medicine, koji je vlasnikom bio 1792. — 1813. Tada su nadsvedene prostorije prizemlja, a u dvorištu su izgrađene kuhinja i staja te je *kamienica* trijemom povezana s kuhinjom.³²⁰ Do 1827. *kamienica* je u vlasništvu tiskara i knjižara Jana Bogumiła Ragoczeg te se otada ovdje povremeno nalazila i tiskara.³²¹ Godine 1928. obnovljen je pročelje, a polikromijom ju je dekorirao Tadeusz Gronowski.

Nakon uništenja 1944. očuvani su pročelje, koje se urušile nakon naleta uragana 1946., zidovi i svodovi prvog i drugog trakta prizemlja te zabatni zidovi uz *kamienicu* 42 i 38 i djelomično lijevana

³¹⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 285

³¹⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 285

³¹⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 285

³¹⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 285

³¹⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 285

³¹⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 285

³²⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 285

³²¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 285

balustrada stepeništa. *Kamienica* je obnovljena 1952. — 53., a interijeri su završavani do 1957., prema projektu Stanisława Żaryna u suradnji s Józefom Ziencikiewiczem, a koji se nadovezivao na stanje prije 1944. Pri obnovi rekonstruirane su i pročelje i tlocrtna dispozicija kuće s vertikalnom komunikacijom u središnjem traktu. Za vrijeme istraživačkih radova u predvorju su otkriveni tragovi gotičkih oslika te konstrukcije gotičkih svodova.³²² Iz tog razloga u prednjem su traktu rastavljeni svodovi iz XVIII. stoljeća te je izveden strop u skladu s pronađenim konstrukcijama što je rezultiralo smanjenom visinom prednje prostorije I. kata. U predvorju je umetnut fragment gotičkog zida s oslikom prenesenog iz *kamienice* broj 17, a konzervatorske radove proveo je Bohdan Marconi sa studentima.³²³ Za vrijeme obnove rastavljene su gospodarske kuće, a konstrukcija *kamienice* ponovno doseže visinu prizemlja i tri kata, a dubinom zauzima tri trakta. Podrumi su podijeljeni na dva trakta te su njihovi bočni, frontalni i zid između traktova iz razdoblja gotike dok su ostali elementi iz novog vijeka. U stražnjem traktu nalazi se prolaz u drugi kat podruma. Prizemlje se uz lijevu stranu proteže predvorje, a s lijeve strane nalazi se prednji lokal natkriven novom stropnom konstrukcijom istaknutih greda koje nose drevene daske. U središnjem traktu se nalazi stubište, a iza njega je križno-bačvasto nadsvođen haustor koji vodi na dvorište, a uz njega je stražnji lokal nadsveden ovalnim bačvastim svodom s lunetama koji datira iz XVII. stoljeća.³²⁴ U predvorju se nalaze ostatci nepravilno klesanih blokova kamena vanjskog portala, fragment gotičkog zida prema *kamienici* 42 u kojem je pronađena gotička niša zaključena stupnjevanim segmentnim lukom ispod kojeg se nalaze dva reda trostrukih arkatura od kojih su gornje oštih lukova, a donje su polukružno zaključene. Arkature su nošene ciglenim potpornjima, a cijeli fragment datira iz XVI. stoljeća.³²⁵ Također, na pregradni zid prenesen je fragment kasnogotičkog zida iz prve polovine XVI. st., izvorno u *kamienici* 17, s oslikom koji prikazuje Bogorodicu s Djetetom.³²⁶ Središnjim traktom dominira trokrako stubište čiji su međukatovi uz podeste svođeni, a ograđeno je lijevanom balustradom iz XVIII. stoljeća. Pročelje je podijeljeno na tri osi te se u prizemlju s lijeve strane nalazi kameni polukružno zaključen, djelomično nadopunjen, portal dovratnika stiliziranih rustikom. Portal datira iz I. polovine XVII. st. kao i rešetka koja se nalazi u otvoru luka nad vratima. S desna se nalazi ulaz u podrum iznad kojeg je mali prozorski otvor zatvoren rešetkom. Krajnje desno nalazi se rustikom profiliran arhivolt nekadašnjeg ulaza u lokal koji datira iz XVII. st.³²⁷, a koji je tokom obnove zazidan te se u njemu nalazi prozorski otvor. Prozorski otvori viših katova jednostavni su i ne nose bogate profilacije, a ispod prozora II. i III.

³²² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 285

³²³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 285

³²⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 286

³²⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 2856

³²⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 286

³²⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 286

kata nalaze se stilizirani parapeti tipični za XVIII. stoljeće s oslicima koji prikazuju simbole medicine, putte, motive cvijeća i životinja, a koje je izveo Jan Zamoyski. *Kamienica* je natkrivena dvostrešnim krovom na kojem se sa svake strane nalaze dvije krovne kućice otvorene prozorima.

7.4.8 *Kamienica* Montelupijevih

Slika 121: *Kamienica* Montelupijevih,
foto: Maja Bituh

Posljednja *kamienica* nalazi se na kućnom broju 42/ hip. 49 te zauzima ugaonu poziciju uz Trg i Ulicu Nowomiejsku. (sl. 121) Zidana *kamienica* prvi puta se spominje 1440. kada vlasnikom postaje Andrzej Edlinger.³²⁸ Nakon njega, vlasnici su obitelj Małodobry za vrijeme kojih je izvedena pregradnja, zatim obitelj Landeker i od 1504. do 1622. obitelj Filipowicz koja je također dala pregraditi *kamienicu*. Rezultat tih pregradnji je kasnogotička *kamienica* dubine dva trakta i visine dva kata, o čemu svjedoče ostatci gotičkih zidova.³²⁹ Pod kućom se nalazio podrum, a u predvorju je tokom obnove otkrivena i dekorativna niša koja je tada zazidana.³³⁰ Pronađeni su i fragmenti artikulacije zidova pa time i, nevjerojatnije prozorska, niša od strane Ulice Nowomiejske. Od 1655. do 1673. vlasnik je Karol Montelupi, kraljevski namjesnik, koji je bio vlasnik i susjedne *kamienice* 40, a za

vrijeme kojeg je 1659. izvedena pregradnja u kojoj je *kamienica* dobila svoj vanjski izgled koji je očuvan sve do 1944.³³¹ U toj obnovi izveden je i drugi kat podruma s ulazom od *kamienice* 40. Kroz idućih nekoliko stoljeća izmjenjuje se nekoliko obitelji koje su vlasnici kuće. Početkom XX. stoljeća prizemlje je adaptirano i prenamijenjeno u poštanski ured čime je povijesni raspored prostorija izmijenjen.³³² Godine 1928. renovirano je pročelje te su tada reprezentirani fragment gotičkog zida i niše oko portala od strane Ulice Nowomieske, a ostatak pročelja dekoriran je polikromijom koju je izveo Waclaw Borowski.³³³

³²⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 286

³²⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 286

³³⁰ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 286

³³¹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 286

³³² (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 286

³³³ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 286

Slika 122: Ugao strane Dekerta i Kollątaja 1946.

Nakon uništenja 1944. očuvana su pročelja od strane Trga i Ulice Nowomijeske te unutrašnji zidovi i svodovi prizemlja, a 1946. nalet uragana srušio je atiku. (sl. 122) *Kamienica* je obnavljana 1950. —53., interijeri su dovršavani do 1957., prema projektu Stanisława Żaryna u suradnji s Jerzyjem Majdeckim. Zadržan je vanjski izgled kakav je poznat sve do 1944., a u tlocrtnoj dispoziciji eliminirano je stubište u središnjem traktu te je izvedeno okno za dizalo.³³⁴ *Kamienica* i danas doseže visinu četiri kata te je njeno potkrovlje stambeno, s time da namjena *kamienice* generalno nije stambena. Podrumi su dvokatni i podijeljeni na tri trakta te je gornji kat svođen bačvastim svodovima (središnji trakt danas je natkriven ravnim stropom), a zidovi stražnjeg trakta datiraju iz razdoblja gotike. Ostali zidovi i svodovi te cijeli donji kat datiraju iz XVII. stoljeća.³³⁵ Interijeri svih viših katova novo su projektirani. Pročelje datira prije

1659. te je podijeljeno na tri osi i u visini cijelog prizemlja poduprta je trima kosim kontraforima. S desne strane nalazi se kameni, polukružno zaključeni portal čiji su dovratnici i arhivolt izvedeni u rustici. Zaglavni kamen luka dodatno je istaknut te se iznad njega nalazi mala niša u kojoj se nalaze

³³⁴ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 287

³³⁵ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 287

kugla i školjka. Portal datira iz razdoblja prije 1659. kao i nadvratna rešetka te vrata.³³⁶ Lijevo od portala nalazi se pravokutni prozor s malim prozorskim otvorom iznad njega, a oba su zatvorena rešetkama i uokvirena novim kamenim okvirima. Prozori viših katova jednostavno su profiliranih okvira, a cijelo pročelje na rubovima viših katova dekorirano je rustikom. Rekonstruirana atika raščlanjena je dvostrukim pilastrima. Generalno je oblikovana poput pravokutnog trokuta te je podijeljena na dvije taže. Na najvišem vrhu, krajnje desno, nalazi se skulptura češera od koje se vijenac atike spušta prema središnjoj osi, a spust je prekinut zabatom nošenim na udvostučanim pilastirima između kojih je jedini prozorski otvor atike (krajnje desni okvir je zazidan). Prvi kat atike odvojen je od drugog stiliziranim vijencem te se od visine tog vijenca, i u nastavku na dijagonalu spusta krunidbenog vijenca atike, u krajnje lijevoj osi atika nastavlja spuštati uz vijuganje vijenca koji završava u voluti iznad koje je obelisk. Zabat središnje osi prekinut je te se u njegovom prekidu nalazi postament sa skulpturom češera. Pročelje od strane Ulice Nowomiejske podijeljena je u na pet osi te su otvori na njoj neravnomjerno raspodijeljeni. U središnjoj osi nalazi se kameni, polukružno zaključeni portal stiliziran rustikom i datiran u drugu polovinu XVII. st.³³⁷ Lijevo od portala nalazi se veliki pravokutni prozorski otvor s mali otvorom iznad njega, a između portala i prozora reprezentirana je ciglana gotička slijepa niša segmentnog zaključka i stupnjevanog okvira,

³³⁶ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 287

³³⁷ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 287

zasigurno iz XVI. stoljeća.³³⁸ Na višim katovima prozorski otvori uokvirani su okvirima jednakima od strane Trga. Na visini I. i II. kata uz susjednu *kamienicu*, Nowomiejska 4, reprezentiran je još fragment gotičkog zida zasigurno iz XVI. stoljeća.³³⁹ Pročelje je iznad visine prizemlja u potpunosti dekorirano sgrafitom kojeg su 1953. izveli Zofia i Roman Artymowski. *Kamienica* je natkrita kosim krovom na kojem se nalaze tri krovne kućice od strane dvorišta.

Slika 123: Strana Dekerta 1870. – 1880.

³³⁸ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 287

³³⁹ (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, 1993., str. 287

Slika 124: Strana Dekerta 1929.

Slika 125: Strana Dekerta 1944.

Slika 126: Strana Dekerta 1973.

Slika 127: Prikaz uništenja strane Dekerta

Slika 128: Prikaz obnovljene strane Dekerta

Slika 129: Tlocrt prizemlja strane Dekerta (stanje nakon rata)

8. Zaključak

Moj prvi doticaj s ovom temom dogodio se jednog utorka davne 2013. kada smo na jutarnjem predavanju predmeta *Interpolacije I.* obrađivali temu faksimila kao metode interpoliranja. Sjećam se i danas kako je kao primjer naveden Trg Starog grada u Varšavi i točka. To je bilo sve. Bez objašnjenja kako i zašto te uz kratki naputak kako pročelja izgledaju kao ona prije potpunog uništenja grada, a što se nalazi iza njih je upitno.

Kada sam krenula prikupljati literaturu za ovaj rad bilo mi je jasno zašto se nije moglo ništa više reći o ovoj temi. Naime, literaturu sam prikupljala za vrijeme svojeg višemjesečnog boravka u Poljskoj i apsolutno sva literatura pisana je na poljskom jeziku. Nešto malo radova koje je moguće pronaći prevedene na engleskom bave se uglavnom sociološkim aspektom te opisima kako je obnova grada bila veliki pothvat cijelog poljskog naroda. Kako se to poetski opisuje, Varšava je grad feniks koji se izdigao iz pepela na leđima tisuće volontera koji su pristizali iz cijele zemlje kako bi pomogli čistiti ruševine i graditi novi, ali stari, grad. Drugi razlog zašto je slabo poznato što se to točno događalo tijekom rata, kada se već prikupljala dokumentacija, i nakon njega, kada su izvođeni rekonstrukcijski radovi, možda se može povezati sa činjenicom da sam ja osobno na upite za pomoć oko pronalaska literature postavljene profesorima povijesti umjetnosti sa Sveučilišta u Łódžu uglavnom kao odgovor dobivala izjave poput „Jeste li sigurni da želite o tome pisati?“ ili „To vam je prevelika tema.“ te su također tu bili i pokušaji nagovaranja kako bih pisala o nekoj drugoj temi. Nisam ni dan danas sigurna je li razlog tome bila činjenica da su stvarno mislili kako je tema prevelika, a na pitanje što misle o samoj obnovi odgovor je bilo odmahivanje rukom i neugodan smijeh pa me to nagnalo na zaključak kako možda kod stručnjaka postoji i određena doza srama kada se spomene ova tema.

Na samom kraju, kada su shvatili kako ne odustajem od teme, dobila sam par prijedloga za literaturu i mogu reći kako je upravo to osiguralo kako bih imala većinski dio ovoga rada. Pored sve stručne literature i iznimno velikih izdanja, najviše odgovora na sva pitanja oko obnove dobila sam iz jednog malog kataloga umjetničkih spomenika, pod uredništvom Jerzyja Łozińskiego i Andrzeja Rottermunda, u kojem sam pronašla opise svake *kamienice* koja se nalazi na Trgu te čak i pokoji tlocrt koji daje malo bolji uvid u to što se nalazi iza njihovih pročelja.

Nakon isčitavanja svega što sam pronašla moj stav je bio u apsolutnom suglasju sa svima koji su zagovarali obnovu grada. Nakon silnih opisa Zachwatowicza, Górskog, Sigalina i brojnih drugih koji su bili zaduženi za planiranje i provedbu obnove, dojam je kako je poljski narod stvarno toliko patio i kako je upravo rekonstrukcija spomeničke baštine bila ono što će podići moral cijelog društva. Ali što sam dalje odmicala prema kraju pisanja rada, moral cijelog pothvata dobivao je sve više upitnika.

Varšava je i prije u povijesti doživjela slične događaje, a u svijetu nije jedinstven primjer potpunog ratnog uništenja, ali je svakako jedinstven primjer potpune rekonstrukcije grada. Da se razumijemo, u Poljskoj se cijeli niz gradova uništenih u II. svjetskom ratu obnovio po završetku istog, ali samo je u Varšavi to bilo u tolikom razmjeru s obzirom da se ipak radi o glavnom gradu koji je, logično, najviše oštećen.

Kroz opise *kamienica* moguće je razabrati kako su sve temeljito obnavljane u XVII. stoljeću nakon uništenja u Švedskim ratovima, a obnove su uglavnom bile provođene na način da se unutar urbanistički formiranog grada uvode novi arhitektonski elementi kuća. To bi značilo da su urbanistički plan i parcelacija zadržani, a unutar parcela *kamienice* su obnavljane i nadograđivane suvremenim metodama. Korišteni su novi materijali kojima nisu imitirani elementi izvornih gotičkih *kamienica*, tlocrtne dispozicije prilagođene su tadašnjim zahtjevima stanovanja pri čemu je većina *kamienica* produbljena za trakt ili povišena za kat, a u prizemlju gotovo svake se otada nalaze i lokali javne namjene. Na samom kraju, pročelja su izvedena u skladu sa stilom suvremene epohe. Za vrijeme i nakon završetka II. svjetskog rata već neko vrijeme postoje razni postulati o očuvanju spomeničke baštine, definicije što je to spomenik te generalno osjećaj odgovornosti prema stvaralaštvu minulih epoha. U kreiranju plana obnove Starog grada Varšave sukobila su se dvije skupine od kojih je jedna zagovarala potpunu rekonstrukciju grada dok je druga smatrala kako je uništenje dalo prostora za razvitak grada koji je prije rata sve više gubio na važnosti.

Već je sada jasno kako je prva skupina pobijedila i to pod utjecajem političkog vrha koji je tvrdio kako je obnova izvrsna za moral građana Poljske. Ali upitni su kriteriji prema kojima se izvodila „potpuna“ rekonstrukcija grada.

Glavna želja bila je rekonstruirati grad kakav je poznat sa Canalettovih veduta i iz razdoblja koje se smatra zlatnim dobom Varšave. Kao što je navedeno u radu, urbanistički, Stari grad netaknut je još od srednjeg vijeka, ali stilski je prolazio kroz niz promjena. Spomenička vrijednost Starog grada gotovo ne postoji kroz XIX. i početkom XX. stoljeća jer se radi o prenapučenoj siromašnoj četvrti. Upitno je koji je onda točno kriterij bio povod očuvanju četvrti koja je propadala i samog Trga koji je izgubio svaku funkciju i vrijednost. Navedeno je ranije kako je prepoznata činjenica da je očuvanje povijesnih spomenika važan element urbanističkog planiranja, ali urbanistički plan grada i raspored ulica mogao je i dalje ostati netaknut, a da njegove blokove resi suvremena arhitektura.

Upitno je također može li se rekonstrukcija grada na bilo koji način opravdati s obzirom da nije jasno i nemoguće je pronaći podatke o konstrukcijama građevina prije i nakon rata, podatci o materijalima korištenim pri obnovi poprilično su šturi, a kriteriji koji su dio glavne odluke o tome što će se na kojoj zgradi obnavljati u potpunoj su magli. Kao što je navedeno, gotovo svim *kamienicama* na prostoru Trga 1928. obnovljena su pročelja pri čemu je cijeli niz njih dobio divne

sgraffito oslike. Nakon rata neki od potpuno očuvanih oslika su uklonjeni ili su samo djelomično očuvani kako bi napravili mjesta novoj izvedbi pročelja nalik onome kakvo je možda bilo u npr. XVII. stoljeću. Unutar nekih *kamienica* pronađeni su razni izvorni gotički elementi poput ukrasnih niša dekoriranih oslikom koji su očuvani sve do 1944., ali su u obnovi ili uklonjeni ili su izmješteni iz jedne *kamienice* u drugu. Niz izvornih elemenata pronađenih nakon rata nije očuvano, a pojašnjena takve odluke nema.

Što se tiče tlocrtnih dispozicija *kamienica* one su uglavnom očuvane u prizemljima dok su viši katovi i prije nosili stambenu funkciju tako da je njihovo preoblikovanje izostavljeno iz opisa, ali je pojašnjeno kako su prilagođeni suvremenim uvjetima stanovanja. Gotovo svaka parcela je prije rata bila 80-90% izgrađena te je četvrt opisivana kao iznimno gusta, nepregledna i gotovo nemoguća za život tako da su u obnovi izostavljene male gospodarske kućice građene u unutarnjim dvorištima te su danas parcele izgrađene u prosjeku 50-70%. Same funkcije *kamienica* su kroz povijest mijenjane te su od privatnih kuća određenih obitelji one postale stambene zgrade za iznajmljivanje sa lokalima u prizemlju, a u nekim od njih i na prvom katu. Promjena funkcija odvijala se kroz povijest u skladu sa zahtjevima društva, a danas su one istovjetne onima prije rata pa čak i funkcija određenih muzeja koji su osnovani i prije samog rata.

Moram nadodati osobni osvrt kako koračanje Starim gradom Varšave na prvu izaziva iznimno strahopoštovanje prema činjenici da se u par godina iz grada sravnjenog sa zemljom podigao kasnorenesansni/ranobarokni grad unutar srednjovjekovnog urbanističkog plana, ali što se dulje promatra grad to je veći osjećaj prevarenosti i sve je jasnije kako se ne radi o izvornom gotičkom gradu čija pročelja datiraju iz razdoblja renesanse ili baroka.

Konačni zaključak je taj da se nakon cijelog istraživanja pronašlo ponešto odgovora na pitanje što se nalazi iza „pročelja koja izgledaju poput onih prije potpunog uništenja grada“ dok je i ta tvrdnja upitna. Ova tema svakako traži daljnji istraživački rad kojim bi se pronašli detalji o tehničkim aspektima obnove grada te možda i odgovori na upitne kriterije kojima su odabirani elementi koji će se očuvati, obnavljati te uklanjati.

9. Popis literature

Borecka, Emilia, »Stare Miasto w latach II wojny światowej«, u: *Warszawskie Stare Miasto: z dziejów odbudowy*, (ur.) Emilia Borecka, Varšava: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1982.

Górski, Jan, »Warszawa w latach 1944–1949: odbudowa«, u: *Dzieje Warszawy*, (ur.) Stefan Kieniewicz, Varšava: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1990.

Katalog zabytków sztuki: Warszawa, Stare miasto, tom I, (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, Varšava: Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe, 1993.

Rymaszewski, Bohdan, *Polska ochrona zabytków*, Varšava: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2005.

Rymaszewski, Bohdan, »Zasady ochrony, odbudowy i rewaloryzacji historycznych zespołów urbanistycznych«, u: *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce, Odbudowa i konserwacja, Tom I*, (ur.) Wiktor Zina, Varšava: Arkady, 1986.

Szwankowski, Eugeniusz, *Warszawa: Rozwój urbanistyczny i architektoniczny*, Varšava: Państwowe wydawnictwo techniczne, 1952.

Zachwatowicz, Jan, »Stare Miasto i Zamek Królewski«, u: *Stare Miasto i Zamek Królewski w Warszawie*, (ur.) Alicja Baczakiewicz, Varšava: Arkady, 1971.

10. Popis slikovnih priloga

1. Pogled na lijevi brijeg Varšave od strane Visle, objavljen prvi puta u "Constitut Seymu Walnego Warszawskiego roku Bożego MDLXXXIX"; Jan Zachwatowicz, »Stare Miasto i Zamek Królewski«, u: *Stare Miasto i Zamek Królewski w Warszawie*, (ur.) Alicja Baczakiewicz, Varšava: Arkady, 1971., str. 7
2. Plan Starog grada Varšave 1939., Plan miasta stołecznego Warszawy, Lavov, Varšava: Książnica-Atlas, 1939., <http://www.lvivcenter.org/en/umd/mapdetails/plan-miasta-stolecznego-warszawy-1939/> (pregledano 4. siječnja 2019.)
3. Stari grad 1:5000; Katalog zabytków sztuki: Warszawa, Stare miasto, tom I, (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, Varšava: Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe, 1993., str. 113
4. Plan Starog grada 1938., Plan Starego miasta w 1938. r. MHW, Gabinet Planów; Emilia Borecka, »Stare Miasto w latach II wojny światowej«, u: *Warszawskie Stare Miasto: z*

- dziejów odbudowy, (ur.) Emilia Borecka, Varšava: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1982., prilog
5. Varšava iz leta 1944., <https://warszawa.fotopolska.eu/317903,foto.html?o=b274175&p=1> (pregledano 4. siječnja 2019.)
 6. Die neue deutsche Stadt Warschau, plan Pabsta, 1940., https://en.wikipedia.org/wiki/Pabst_Plan#/media/File:The_Pabst_Plan_Warsaw_1.jpg (pregledano 4. siječnja 2019.)
 7. Stanje grada nakon svih bombardiranja 1944., https://en.wikipedia.org/wiki/Warsaw_Uprising#/media/File:Destroyed_Warsaw,_capital_of_Poland,_January_1945.jpg (pregledano 4. siječnja 2019.)
 8. Inženjeri Ureda za obnovu prijestolnice, foto: Edward Falkowski, https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Biuro_Odbudowy_Stolicy#/media/File:Pracownicy_Biura_Odbudowy_Stolicy_pracownia_Śródmieście.jpg (pregledano 4. siječnja 2019.)
 9. Građani volontiraju pri čišćenju grada od ruševina, foto: Stefan Rassalski, <https://natemat.pl/133407,odbudowa-warszawy-architektoniczny-majstersztyk-z-wyburzonymi-zabytkowymi-kamienicami-w-tle> (pregledano 4. siječnja 2019.)
 10. Plan Varšave, 15. st., prema skicama Starog grada KBDW, Stare miasto w Warszawie, Odbudowa, Teka konserwatorska, zeszyt 4, (ur.) Tadeusz Filipczak, Varšava: Wydawnictwo Budownictwo i Architektura, 1956.
 11. Trg Starog grada s Gradskom vijećnicom, 1794., <http://www.pracownia-warszawy.pl/strona/pl/artykuly/genius-loci-genius-saeculi-et-genius-populi-rynek-starego-miasta-w-warszawie> (pregledano 6. siječnja 2019.)
 12. Plan Starog grada prije 1939., Piotr Biegański, »Odbudowa Starego Miasta«, u: Stare Miasto i Zamek Królewski w Warszawie, (ur.) Alicja Baczkiewicz, Varšava: Arkady, 1971., str. 28
 13. Plan Starog grada prije 1939., detalj Trga, Piotr Biegański, »Odbudowa Starego Miasta«, u: Stare Miasto i Zamek Królewski w Warszawie, (ur.) Alicja Baczkiewicz, Varšava: Arkady, 1971., str. 28
 14. Strana Zakrzewskiego, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
 15. Kamienica Walbachowska, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek/rynek1.html> 38pregledano 6. siječnja 2019.)

16. Strana Zakrzewskiego 1920ih, natpis: Trg Starog grada iz 17. stoljeća
https://fotopolska.eu/Warszawa/b6014,Strona_Zakrzewskiego__.html?f=21480-foto
(pregledano 5. siječnja 2019.)
17. Strana Zakrzewskiego 1935.-1939.,
https://fotopolska.eu/Warszawa/b6014,Strona_Zakrzewskiego__.html?f=314814-foto,
(pregledano 5. siječnja 2019.)
18. Kamienica Juchtowska, detalj prizemlja, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
19. Kamienica Juchtowska (nr 3), polikromija pročelja, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
20. Kamienica Riaucourta, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek/rynek5.html>
(pregledano 6. siječnja 2019.)
21. Kamienica Złocista, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek/rynek7.html>
(pregledano 6. siječnja 2019.)
22. Kamienica Długoszowska, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek/rynek9.html>
(pregledano 6. siječnja 2019.)
23. Kamienica Majeranowska, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek/rynek11.html>
(pregledano 6. siječnja 2019.)
24. Kamienica pod Lwem, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek/rynek13.html>
(pregledano 6. siječnja 2019.)
25. Kamienica pod Lwem 1940., <https://warszawa.fotopolska.eu/1068366,foto.html> (pregledano 6. siječnja 2019.)
26. Kamienica pod Lwem, detalj reljefa lava, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
27. Kamienica pod Lwem, detalj polikromije, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
28. Prikaz opsega uništenja strane Zakrzewskiego, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek-zakrzewskiego.html> (pregledano 6. siječnja 2019.)
29. Prikaz obnovljene strane Zakrzewskiego, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek-zakrzewskiego.html> (pregledano 6. siječnja 2019.)
30. Strana Zakrzewskiego 1914., <http://www.pracownia-warszawy.pl/strona/pl/artykuly/genius-loci-genius-saeculi-et-genius-populi-rynek-starego-miasta-w-warszawie> (pregledano 6. siječnja 2019.)
31. Strana Zakrzewskiego u vrijeme Varšavskog ustanka, foto: Ewa Faryszewska,
<http://www.pracownia-warszawy.pl/strona/pl/artykuly/genius-loci-genius-saeculi-et-genius-populi-rynek-starego-miasta-w-warszawie> (pregledano 6. siječnja 2019.)
32. Strana Zakrzewskiego nakon obnove, 1953.,
<https://warszawa.fotopolska.eu/360987,foto.html> (pregledano 6. siječnja 2019.)

33. Strana Kołłątaja, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
34. Kamienica Simonettijevih, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek/rynek15.html> (pregledano 13. travnja 2019.)
35. Kamienica Simonettijevih, detalj ugla, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
36. Kamienica Godswillerovih, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
37. Kamienica Godswillerowih, ljekarna 1902., <https://fotopolska.eu/980727,foto.html?o=b88132&p=1> (pregledano 13. travnja 2019.)
38. Kamienica Goswilleorvih, ljekarna 1938., <https://www.pinterest.com/pin/565694403180576953/visual-search/?x=16&y=12&w=530&h=397> (pregledano 13. travnja 2019.)
39. Kamienica Godswillerovih, ljekarna 2018., foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
40. Kamienica Wójtowska, <https://fotopolska.eu/417837,foto.html?o=b88134&p=1> (pregledano 13. travnja 2019.)
41. Kamienica Wójtowska 1940., <https://fotopolska.eu/1061137,foto.html?o=b88134&p=1> (pregledano 13. travnja 2019.)
42. Kamienica Friczowska, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
43. Kamienice Friczowska i Klucnikowska sa zajedničkim pročeljem, 1928., <https://fotopolska.eu/969367,foto.html?o=b6770&p=1> (pregledano 13. travnja 2019.)
44. Kamienica Friczowska 1947., <https://fotopolska.eu/314340,foto.html?o=b6770&p=1> (pregledano 13. travnja 2019.)
45. Prostor kavane Krokodyl 1953., <https://warszawa.fotopolska.eu/360949,foto.html> (pregledano 13. travnja 2019.)
46. Kamienica Klucznikowska, https://fotopolska.eu/Warszawa/b77079,Kamienica_Wilczkowska.html?f=847006-foto (pregledano 13. travnja 2019.)
47. Konsolidacija pročelja kamienice 21a, foto: Karol Pęcherski, 1948., <https://www.1944.pl/szukaj-zdjec.html/szukaj/rynek%20starego%20miasta#6875> (pregledano 14. travnja 2019.)
48. Podrumska sala restorana Krokodyl 1953., <https://fotopolska.eu/894291,foto.html> (pregledano 14. travnja 2019.)
49. Kamienica Anszultowska, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek/rynek23.html> (pregledano 14. travnja 2019)
50. Strana Kołłątaja 1930.-1934.(detalj fotografije), <https://polska-org.pl/7137016,foto.html?idEntity=7136938> (pregledano 14. travnja 2019.)

51. Kamienica Fukierowska,
http://www.gdziebylec.pl/obiekt/galeria/Kamienica_Fukierowska/8127 (pregledano 14. travnja 2019.)
52. Predvorje kamienice Fukierowske 1938.,
<https://fotopolska.eu/1037694,foto.html?o=b186537&p=1> (pregledano 14. travnja 2019.)
53. Predvorje kamienice Fukierowske 1953.,
<https://fotopolska.eu/360953,foto.html?o=b186537&p=1> (pregledano 14. travnja 2019.)
54. Unutarnje dvorište kamienice Fukiera,
https://fotopolska.eu/Warszawa/b3546,Kamienica_Fukierow.html?f=841645-foto
 (pregledano 14. travnja 2019.)
55. Pročelje kamienice Fukierowske 1905.-1910.,
<https://fotopolska.eu/976895,foto.html?o=b3546> (pregledano 14. travnja 2019.)
56. Interijer vinarije Fukiera, 1907., <https://fotopolska.eu/976892,foto.html?o=b3546&p=1>
 (pregledano 14. travnja 2019.)
57. Podrumi kamienice Fukier 1915., <https://fotopolska.eu/440244,foto.html?o=b186537&p=1>
 (pregledano 14. travnja 2019.)
58. Pročelje kamienice Fukierowske, 1910., <https://fotopolska.eu/854608,foto.html?o=b3546>
 (pregledano 14. travnja 2019.)
59. Kamienice Fukierowska i Gizińska, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
60. Ugao kamienice Plumhoffowske, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
61. Strana Kołłataja 1928. sa skelama podignutima za obnovu pročelja,
<https://fotopolska.eu/969376,foto.html?o=b3655>, (pregledano 15. travnja 2019.)
62. Strana Kołłataja 1933., <https://fotopolska.eu/690851,foto.html?o=b3655&p=1> (pregledano 15. travnja 2019.)
63. Ruševine strane Kołłataja 1945., <https://fotopolska.eu/1297047,foto.html?o=b3655>
 (pregledano 15. travnja 2019.)
64. Strana Kołłataja 1960.-1962., <https://fotopolska.eu/357951,foto.html?o=b3655> (pregledano 15. travnja 2019.)
65. Prikaz uništenja strane Kołłataja, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek-kollataja.html> (pregledano 15. travnja 2019.)
66. Prikaz obnovljene strane Kołłataja, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek-kollataja.html> (pregledano 15. travnja 2019.)
67. Strana Barssa, foto Maja Bituh, 14. lipnja 2018.

68. Tlocrt prizemlja strane Kołłątaja, Katalog zabytków sztuki: Warszawa, Stare miasto, tom I, (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, Varšava: Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe, 1993., str 245
69. Kamienica Bornbachowska, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek/rynek2.html> (pregledano 15. travnja 2019.)
70. Strana Barssa 1928., kamienice 4 do 10, <https://fotopolska.eu/969254,foto.html> (pregledano 15. travnja 2019.)
71. Kamienice Czempieńska i Gizińska, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
72. Kamienica Ellebrantowska, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek/rynek8.html> (pregledano 15. travnja 2019.)
73. Detalj sgraffito oslika kamienice Ellebrantowske, 1953., <https://fotopolska.eu/361676,foto.html?o=b88329> (pregledano 15. travnja 2019.)
74. Kamienica Troperowska, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
75. Interijer kamienice Troperowske, trgovina poljske narodne umjetnosti, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
76. Kamienica Małodobrych, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
77. Kamienica Małodobrych 1918., <https://fotopolska.eu/969652,foto.html?o=b100555&p=1> (pregledano 16. travnja 2019.)
78. Strana Barssa 1930. – 1934. (detalj fotografije), <https://polska-org.pl/7137008,foto.html> (pregledano 16. travnja 2019.)
79. Predvorje kamienice Małodobrych, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
80. Kamienica Kupceviczowska, <https://fotopolska.eu/361685,foto.html?o=b88332&p=1> (pregledano 16. travnja 2019.)
81. Kamienica Greyberowska, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek/rynek16.html> (pregledano 17. travnja 2019.)
82. Strana Barssa 1930. – 1934. (detalj fotografije), <https://polska-org.pl/7137008,foto.html> (pregledano 16. travnja 2019.)
83. Kamienica Orlemusowska, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
84. Trg 1900. (detalj fotografije), <https://warszawa.fotopolska.eu/9964,foto.html> (pregledano 17. travnja 2019.)
85. Kamienica Winklerowska, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
86. Gotička niša s oslikom, <http://muzeumliteratury.pl/fresk-w-hallu-muzeum-literatury-im-a-mickiewicza/> (pregledano 17. travnja 2019.)
87. Kamienice pod Fortunom i Skwarczyńskich, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.

88. Predvorje kamienice Pod Fortunom 1905. – 1910., <https://warszawa.fotopolska.eu/979624,foto.html?o=b88334> (pregledano 17. travnja 2019.)
89. Kamienica Preysowska, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek/rynek26.html> (pregledano 17. travnja 2019.)
90. Kavana Kamienne Schodki, 1953., <https://warszawa.fotopolska.eu/894171,foto.html?o=b83912> (pregledano 17. travnja 2019.)
91. Prikaz uništenja strane Barssa, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek-barssa.html> (pregledano 17. travnja 2019.)
92. Prikaz obnove strane Barssa, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek-barssa.html> (pregledano 17. travnja 2019.)
93. Strana Dekerta, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
94. Kamienica Falkiewiczowska, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek/rynek28.html> (pregledano 17. travnja 2019.)
95. Kamienica Falkiewiczowska 1910., <https://warszawa.fotopolska.eu/969673,foto.html> (pregledano 17. travnja 2019.)
96. Čišćenje ruševina 1948., <https://warszawa.fotopolska.eu/361055,foto.html?o=b88191&p=1> (pregledano 17. travnja 2019.)
97. Kamienica Kazubowska, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek/rynek30.html> (pregledano 17. travnja 2019.)
98. Kamienica Baryczkowska, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek/rynek32.html> (pregledano 17. travnja 2019.)
99. Predvorje kamienice Baryczkowske 1910., <https://warszawa.fotopolska.eu/942594,foto.html?o=b3776> (pregledano 17. travnja 2019.)
100. Kamienica Baryczkowska 1911., <https://warszawa.fotopolska.eu/555194,foto.html?o=b3776&p=1> (pregledano 17. travnja 2019.)
101. Kamienica Kleinpoldowska, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek/rynek34.html> (pregledano 17. travnja 2019.)
102. Strop stražnje prostorije I. kata, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
103. Detalj oslika stropa prednje prostorije II. kata, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
104. Oslik stropa prednje prostorije II. kata, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
105. Prednji lokal kamienice Kleinpoldowske, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
106. Stražnji lokal kamienice Kleinpoldowske, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
107. Kamienica Pod Murzynkiem, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.

108. Kamienica Pod Murzynkiem 1913.,
<https://warszawa.fotopolska.eu/980729,foto.html?o=b4659> (pregledano 17. travnja 2019.)
109. Kamienica Pod Murzynkiem 1928.,
<https://warszawa.fotopolska.eu/458002,foto.html?o=b4659> (pregledano 17. travnja 2019.)
110. Stražnje pročelje kamienice Pod Murzynkiem, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
111. Očuvani kamin pušnice u dvorištu kamienice Pod Murzynkiem, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
112. Prednji lokal kamienice Pod Murzynkiem, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
113. Portal stražnjeg lokala, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
114. Predvorje kamienice Pod Murzynkiem, originalna skulptura sirene s Trga nalazi se ovdje, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
115. Stubište kamienice Pod Murzynkiem, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
116. Pogled na stubište iz svjetlarnika, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
117. Interijer svjetlarnika kamienice Pod Murzynkiem, danas korišten kao vidikovac, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
118. Portal kamienice Talentijevih 1890. – 1900.,
<https://warszawa.fotopolska.eu/361221,foto.html?o=b88226> (pregledano 18. travnja 2019.)
119. Kamienica Talentijevih, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek/rynek38.html> (pregledano 18. travnja 2019.)
120. Kamienica Gagatkiewiczza, <https://fotopolska.eu/1366613,foto.html?o=b88223> (pregledano 19. travnja 2019.)
121. Kamienica Montelupijevih, foto: Maja Bituh, 14. lipnja 2018.
122. Ugao strane Dekerta i Kołłątaja 1946.,
<https://fotopolska.eu/215323,foto.html?o=b88190> (pregledano 23. travnja 2019.)
123. Strana Dekerta 1870. – 1880., <https://fotopolska.eu/337828,foto.html?o=b6013> (pregledano 23. travnja 2019.)
124. Strana Dekerta 1929., <https://fotopolska.eu/1041152,foto.html?o=b6013> (pregledano 23. travnja 2019.)
125. Strana Dekerta 1944., <https://fotopolska.eu/1275537,foto.html?o=b6013&p=3> (pregledano 23. travnja 2019.)
126. Strana Dekerta 1973., <https://fotopolska.eu/658295,foto.html?o=b6013&p=5> (pregledano 23. travnja 2019.)
127. Prikaz uništenja strane Dekerta, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek-dekerta.html> (pregledano 23. travnja 2019.)

128. Prikaz obnovljene strane Dekerta, <http://www.warszawska.info/stare-miasto/rynek-dekerta.html> (pregledano 23. travnja 2019.)
129. Tlocrt prizemlja strane Dekerta, Katalog zabytków sztuki: Warszawa, Stare miasto, tom I, (ur.) Jerzy Łoziński i Andrzej Rottermund, Varšava: Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe, 1993., str 275.

Summary

Historical city of Warsaw was formed in the Middle ages on the slopes of river Vistula and not long after the formation of first settlements the urban plan of the city was completed and it remained that way to this day. Old Town Market Place is the dominant feature of the Old Town but throughout the history its function was sometimes out of focus in the eyes of the citizens as well as the function of the whole Old Town complex altogether. Specific construction of the whole quarter was at its peak at the beginning of XVIII. century which was the period when most of so-called *kamienicas* got their final architectural shape as well as the interior room layout. That period was also known as the golden age of Warsaw. Although Old Town was losing its significance throughout the history, it never lost value for all the architects, art historians, conservators and least of all for its citizens. Times of 2nd World War proved that thesis was a fact. When the main goal for German forces was to completely destroy Polish culture, Polish people, lead by experts in the field of preservation of monumental heritage, managed to get back to life even after all the damage that was made. Underground organisations did not waste time and the plans for the renovation of Warsaw were being made during the war. After the war ended attitudes were divided but it was decided that the Old Town will be completely reconstructed after all and it will all be based on documentation and inventarisations done before and during the war. This exceptionally great intervention ensured that Old Town of Warsaw would get on the list of protected heritage of UNESCO. Although there was a division in stances before and after the renovation and even nowadays, we can all still agree that it is a unique and major undertaking. This thesis sheds a bit of light on the whole process of renovation through one small segment of the whole complex and that is the Old Town Square Market.

Key words: *architecture, kamienica, reconstruction, square, urban plan*